I. 326.

REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Tomul 20 BUCUREȘTI Nr. 2

8939/2

1975
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:
Prof. univ. MIHAI POP

Redactor responsabil adjunct:
ALEXANDRU AMZULESCU

Membri:

Prof. ALEXANDRU BALACI, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; MATEI SOCOR, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România; TIBERIU ALEXANDRU; ANDREI BUCȘAN; RADU NICULESCU; PAUL PETRESCU; NICOLAE RĂDULESCU; PAUL SIMIONESCU GEORGETA STOICA; ION TALOȘ; ROMULUS VULCĂNESCU

Secretar de redacție:

CONSTANTIN ERETESCU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), București, Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1.

Toate comenzile externe pentru lucrările apărute în Editura Academiei Republicii Socialiste România se vor adresa la : ILEXIM, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ P O BOX 2001, Calea Griviței nr. 64—66, București, Oficiul poștal 12, România.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor".

„*La revue d'ethnographie et de folklore*" paraît 2 fois par an. Toutes commandes de l'étranger pour les travaux parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie seront adressées à : ILEXIM, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ P.O. BOX 2001, 64—66, Calea Griviței, Bucarest, Office postal 12, Roumanie.

En Roumanie, vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Str. Nikos Beloiannis nr. 25
București

https://biblioteca-digitala.ro

R.326

REVISTA
DE
ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 20 | 1975 | Nr. 2

SUMAR

STUDII

RADU NICULESCU—Aspecte epistemologice ale cercetărilor interdisciplinare şi cultura populară 103
AL. I. AMZULESCU—Observaţii istorico-filologice despre „Mioriţa" lui Alecsandri 127
EUGENIA CERNEA — Aspecte din problematica folclorului copiilor 159
OFELIA VĂDUVA — Introducere în studiul alimentaţiei populare 185

RECENZII

AL. I. AMZULESCU, *Cîntece bătrîneşti*, Editura Minerva, 1974 (C. Eretescu) . 205
Volkserzählung und Reformation. Ein Handbuch zur Tradierung und Funktion von Erzählliteratur im Protestantismus, herausgegeben von Wolfgang Brückner, Berlin, 1974 (Ion Taloş). 207
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Rima în poezia populară românească*, Editura Minerva, 1973 (Sabina Ispas). 567

Rev. etn. folc. tom. 20, nr. 2, p. 101–210, Bucureşti, 1975.

Inv. 8939

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 20 1975 N° 2

SOMMAIRE

ÉTUDES

RADU NICULESCU — Aspects epistémologiques des recherches interdisciplinaires et la culture populaire 103
AL. I. AMZULESCU — Observations historiques et philologiques à propos de „Mioritza" 127
EUGENIA CERNEA — Aspects de la problématique du folklore des enfants. . . 159
OFELIA VĂDUVA — Introduction à l'étude de l'alimentation populaire 185

COMPTES RENDUS

AL. I. AMZULESCU, *Cîntece bătrînești*, Editura Minerva, 1974 (C. Eretescu) . 205
Volkserzählung und Reformation. Ein Handbuch zur Tradierung und Funktion von Erzähliteraturim Protestantismus, herausgegeben von Wolfgang Brückner, Berlin, 1974 (Ion Taloș) 207
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Rima în poezia populară românească*, Editura Minerva, 1973 (Sabina Ispas) 209

Rev. ethn. et folk., Tome 20, n° 2, p. 101–210, Bucarest, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE EPISTEMOLOGICE ALE CERCETĂRILOR INTERDISCIPLINARE ŞI CULTURA POPULARĂ [1]

RADU NICULESCU

„Naturae vero rerum vis atque majestas in omnibus momentis fide caret si quis modo partes ejus ac non totam complectatur animo." [2]

Pliniu cel Bătrîn

Dacă admitem că disciplinele sînt o realitate şi o problemă, dacă admitem că demersul interdisciplinar — ca mod cognitiv, epistemic şi praxic — este şi el deopotrivă real şi problematic, tema interdisciplinarităţii ar reclama o tratare în cel puţin trei registre conexe :

— planul teoretic al criticii cunoaşterii (interdisciplinaritatea ca *imperativ al cunoaşterii*, respectiv ca *productivitate* cu profil şi rezultate specifice) ;

— planul practic al organizării muncii (echipă, instituţii, formare etc.);

— planul etic al deontologiei şi al mentalităţii deontice a cercetătorului.

---

[1] Text prezentat ca raport la sesiunea ştiinţifică consacrată cercetărilor interdisciplinare organizată în 1973 la Bucureşti de către I.E.F. Au fost selectate în expunere doar o sumă de aspecte urgente. Nici volumul noetic, nici bibliografia nu sînt, de aceea, cele mai ample cu putinţă ; au fost lăsate de o parte, din raţiuni de economie de spaţiu, şi referinţe fundamentale (Quine, Bachelard, Stahl, Onicescu etc.).

[2] Este motto-ul, din Gaius Plinius Secundus (*Naturalis Historia*, VII, §§ 7—8), înscris de Alexander von Humboldt sub titlul primului volum din al său *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* (Stuttgart und Tübingen, 1845). L-am traduce astfel : „Puterea şi măreţia naturii, în cele mai mărunte din lucrările ei, apar desigur sub un chip îndoielnic celui ce o cuprinde numai parţial, iar nu în totalitate". Reproducem acest admirabil text pentru că afirmă principiul totalităţii obiectului cunoaşterii, pentru că *Natura* (Cosmosul) este la Pliniu (şi la Humboldt) concept global *incluzînd* cultura (ca produs particular), pentru că, în fine, într-un sens, *Kosmos* (vol. I—IV, 1845—1858) este sinteza de început — gîndită vizibil şi deliberat *interdisciplinar* — a ştiinţei moderne, expunere comprehensivă, la nivel de 1850, a tot „ceea ce există în spaţiu", în imensa multiplicitate a concatenărilor cauzale împletite.

Rev. etn. folc., tom. 20, nr. 2, p. 103—125, Bucureşti, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

Cum spaţiul de care dispunem e limitat iar problematica planurilor desemnate enormă, ne vom mărgini în genere la examenul, condensat, al cîtorva aspecte teoretice fundamentale ale interdisciplinarităţii, insuficient elaborate epistemologic. Examen — firește — în planul generic al cunoaşterii, dar efectuat, implicit şi integral, din punctul de vedere al cercetărilor de cultură populară.

Necesitatea investigaţiilor de genul celei de faţă o impune dezechilibrul crescînd, nefavorabil dezvoltării, între latura teoretică (şi metateoretică), anemică, şi latura de observaţie şi experiment a activităţilor ştiinţifice. Asupra unor atari disproporţii B. M. Kedrov atrăgea atenţia într-o remarcabilă expunere publicată acum cîţiva ani [3]. Este textul care ne-a sugerat ideea acestui studiu.

★

Ce înseamnă în fond *disciplină*?

Nici etimologic, nici prin sensurile moderne, termenul nu presupune *cu necesitate* conotaţia [ştiinţă] (ca urmărire şi fundamentare sistematică de adevăruri generale). Latinescul *disciplina* — deşi comporta, secundar, şi sensul de „fond de cunoştinţe" — însemna în primul rînd [învăţătură]. Mai precis, derivînd din *disco-ere* (echivalent al gr. *didaskein*), *disciplina* avea înţelesul de [studiu], [autodăscălire], respectiv [rodul acestora].

Este, în largă măsură, şi sensul didactic fundamental actual: agoniseală de învăţăminte şi comportamente mentale şi praxice. Mai savant zis, *disciplină* are în tabloul conceptelor generale actualmente în curs sensul de sistem consacrat (profesat, predat, preluat) de propoziţii predicative constative (precepte teoretice) şi/sau de propoziţii imperative (precepte pragmatice) formulînd teze privind o speţă anume de fenomene ale realului (sau a ceea ce presupune a fi real) şi respectivele modalităţi *specifice*, singurele admise, de abordare eficace a speţei date de fenomene; de unde cerinţa obedienţei (fie şi relative) la zisele modalităţi.

Sintetic, *disciplina* este definibilă ca *algoritm*. Ca orice algoritm, ea se pr[illegible]intă deci cu o dublă faţă: în mod necesar ca practică; facultativ, ca di[illegible]urs descriind — total sau parţial — practica, eventual, motivînd-o mai mult sau mai puţin explicit sistematic, întemeiat.

[Potcovirea unui cal], ca suită de operaţii, respectiv descripţia şi motivarea acestora de către specialist, nu este mai puţin *disciplina in actu*, respectiv *in verbis*, decît [pictarea unei naturi moarte, eventual după canoane ale perspectivei şi ale raporturilor cromatice + descrierea şi motivarea verbală corespunzătoare], sau decît [obţinerea practică a acidului sulfuric din pirită + teoria chimico-fizico-tehnologică verbalizată corespunzătoare]. Că potcovitul, spre pildă, nu este de obicei socotit o *disciplină* ţine nu de esenţa acestei activităţi ci de accidentele uzajului.

Extensiunea largă şi variabilă face din *disciplină* un concept mlădios, multilateral util. Astfel, între altele, îngustîndu-şi sfera şi lărgindu-şi cuprinderea, *disciplină* poate deveni echivalent cu *ştiinţă*, fără a pierde totuşi legătura cu sensurile-i generale, mai vagi sau mai banale. Ceea ce — s-ar cuveni reţinut — îi conferă *disciplinei*, în raport de *ştiinţă*, şi în ciuda sinonimiei, un plus de bogăţie semantică, plus situat în parte dincolo de peri-

[3] B. Kedrov, *La leçon de l'histoire des sciences*, în „Impact", 16 (1966), nr. 1, în spec. p. 11—13.

https://biblioteca-digitala.ro

metrul denotației (de unde și forță dar și slăbiciune pentru termen). *Știință* îi este *disciplinei* „caz particular".

Ce înțelegem prin *știință*?

O vom defini deocamdată, detaliind formularea schițată deja, ca sistem de acte de cunoaștere și simbolizare instituind, însumînd organic și amplificînd, prin elaborare de teorii — verbalizări sintetice —, a unor sisteme de adevăruri universal valabile în condiții univoc determinate, adevăruri controlabile ca atare. Disciplina științifică își găsește prin urmare rațiunea de a fi în identificarea modurilor *necesității relativ stabile* care definește o clasă dată de fenomene. A *legilor*, cu alte cuvinte.

Pentru o definire mai explicită a *legii* ne vom însuși formularea veche, dar de exemplară stringență dialectică, propusă de Montesquieu: „Legile, în semnificația lor cea mai întinsă, sînt raporturile necesare care purced din natura lucrurilor. În acest sens, toate cele ce există își au propriile lor legi. Aceste reguli sînt un raport *constant statornicit*; astfel, orice diversitate este uniformitate, orice schimbare este constanță." [4]

Corelativ *legea* comportă, cum sugeram, *verificabilitate*. Orice disciplină științifică trebuie să-și însoțească legile de un ansamblu de criterii și tehnici de verificare corespunzătoare. Altfel spus, orice disciplină științifică trebuie să construiască premise care să asigure — în termenii lui Karl Popper [5] — demonstrarea posibilei falsități a propriilor teorii.

Problema elementară a oricărei discipline ca sistem operațional al subiectului este *din ce*, *cum* și *în ce scop* își decupează obiectul pe seama substanței infinitului existenței.

Or, cel puțin unele din tradițiile decupajului subiectiv al lumii urcă neîndoielnic pe scala filogeniei pînă la strămoșii zoologici care, judecînd fie și numai după mamiferele faunei actuale, vor fi discriminat nu numai ordini senzoriale distincte (vizual, auditiv, olfactiv, tactil etc.) ci și sfere de activități „disciplinare" contrastate (precum „joaca de-a lupta", „hîrjoana"/„lupta efectivă") și vor fi obișnuit să deprindă (contrar credinței unui Pliniu Bătrînul, multiple specie animale *învață* totuși!) de la adulți, prin antrenament în faza juvenilă, algoritmi de tip disciplinar (precum învățarea tacticii de vînătoare la unele specii de pradă etc.).

Apoi, dacă e să revenim mai aproape de actualitate, omul — mai bine zis, orice individ uman normal — aparținător unei societăți date, arhaice sau moderne, ca subiect cunoscător (*conjunctum* așadar de perceptibilitate, raționalitate, voință), încă de la începuturile vieții sale conștiente deslușește, cît de difuz, în actul cunoașterii, prin intuire directă, *non-eul* de propriul *eu*, [6] ba chiar eventual propriul eu, ca obiectiv de iscodit, de eul iscoditor și judecător.

---

[4] Charles de Montesquieu, *De l'Esprit des lois*, în *Œuvres complètes*, Paris, 1866, vol. I, p. 128.

[5] Vezi o primă expunere a teoriei „falsificării" în Karl R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (1934), Londra, 1959, ed. a II-a revăzută, cap. 1, § 6.

De fapt, formularea disjunctivă din textul nostru („sau confirmare, sau falsificare") ar reclama o amplă dezbatere, cu neputință în spațiul de aici.

[6] „Gîndirea individuală «prinde», în actul cunoașterii, prin intuiție directă *non-eul* ca distinct de *eu*", scria de pildă William Hamilton în ale sale *Lectures on Metaphysics and Logic*, vol. I, Edimburgh and Boston, 1859, p. 290.

https://biblioteca-digitala.ro

Aici pare să se situeze, cel puţin la nivelul umanului, punctul originar cel mai adînc a ceea ce am numi segmentare diciplinară a existenţei.

În temeiul evident al observării *praxis*-ului şi a comportamentelor, în temeiul totodată al introspecţiei, atît înţelepciunea tradiţiei arhaice cît şi, la un grad de rigoare superior, filosofi din epoci şi şcoli diverse au susţinut sub formulări variate teza potrivit căreia *eul* dispune de cunoaşterea imediată — perfectibilă dinamic — a fiinţei obiective atît a unora din atributele proprii sieşi, cît şi a unora din atributele *non-eului*, aşa cum acestea există în ele însele [7].

Nu avem temei să punem apoi la îndoială că ulterior, la fel de empiric, prin asimilarea graduală a deprinderilor grupului social care îl înglobează în mod necesar, *eul* deosebeşte apoi treptat zone ale cunoaşterii şi ale practicii, ca act cognitiv, simţite ca *ireductibile*, precum *muncă*, *divertisment* etc.

În timp văzînd lucrurile, diversificarea vieţii sociale a echivalat cu diversificarea progresivă a disciplinelor empirice. Cultura vegetalelor, ca algoritm disciplinar, e altceva decît vînătoarea, iar aceasta altceva decît schimbul de bunuri.

Dacă ne-am întreba care e tîlcul divizării disciplinare a cîmpului existenţei şi care tîlcul *elaborării* (preponderent sociale), respectiv al *însuşirii* (individuale) de discipline, din cele spuse mai sus ar reieşi limpede că toate acestea sînt acte menite să medieze atît adaptarea individului la exigenţe ale mediului natural ori social, cît şi adaptarea naturii şi — ceea ce, curios, se menţionează mai rar — a societăţii la exigenţele individului.

O remarcă se cere însă. Propriu prin excelenţă omului social conştient şi activ, acest proces de adaptare cu dublu circuit nu îi aparţine cu titlu exclusiv. Util pentru intuirea profunzimii faptelor este să ne amintim că lumii animale nu îi e străină nici adaptarea la mediu, nici — chiar dacă instinctuală, non-conştientă, indirectă ori numai incidentă — adaptarea mediului la necesităţile speţei (să-i invocăm numai pe castori, loc comun al referinţelor etologice de acest gen).

Prin urmare *ce*, *cum*, *de ce* decupăm disciplinar sînt dictate — în primul rînd — de nevoi adaptative. Nevoi pe care le concepem sub o accepţie îndeajuns de largă pentru a le putea subsuma şi nevoia în sine, nestimulată de urgenţe exterioare, de *a şti* şi *gîndi*, ca acte ale adaptării, moment de moment, a omului la propria-i condiţie de făptură menită să se autofăurească perpetuu : şi lăuntric, şi „în lume" [8].

În al doilea rînd, tot la nivel de *subiect*, decupajele — sau, mai exact, probabilităţile decupajului — sînt determinate de standardul social al cunoştinţelor preexistente.

---

[7] Atitudinea de principiu a materialismului dialectic în această chestiune e bine cunoscută. Poate fi deci de subliniat acordul pe problemă al altor orientări. Să apelăm la acelaşi Hamilton şi la „raţionalismul natural" („empirism raţionalizant") propriu « şcolii scoţiene » pe care a ilustrat-o. Hamilton şi doctrina sa proclamă astfel „conştiinţa sau percepţia imediată a existenţei obiective a anumitor atribute esenţiale ale materiei etc." — *Supplimentary Dissertations* în *The Works of Thomas Reid*, ed. a VIII-a, vol. I, Edimburgh 1895, p. 825 (edit. W. Hamilton). Este un veto evident la scepticismul lui David Hume şi la „fenomenismul" lui Berkeley.

[8] Eul cunoscător — afirma Maine de Biran anticipînd antropologia existenţialistă — este nu numai un *în sine* ci şi un *pentru sine*, entitate care, în precondiţiile unei naturi înnăscute, şi potrivit „unor exigenţe intim suferite", se autodezvoltă prin devenire voluntară şi personală; cucerind mereu noi tărîmuri atît în exterior cît şi înlăuntru, eul cunoscător este menit unei creşteri perpetue. Vezi *Essai sur les fondements de la psychologie et ses rapports avec l'étude de la nature*, în *Œuvres inédites de Maine de Biran*, vol. II, Paris, 1859, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro

În fine, în al treilea rînd, la nivelul *obiectului*, *ce* şi *cum* decupăm sînt prescrise de datele naturii acestuia (recte, de mulţimea însuşirilor sale accesibile). Însuşirile intrinseci obiectului sînt cele ce controlează justeţea liniilor de atac ale decupajului şi cele ce le modelează. *Ele* comandă gama de *posibiluri* în decupaj.

La rîndu-i, decupajul construind totuşi *obiectul*, este prin esenţă abilitat să-i dezvăluie şi să-i pună la încercare însuşirile — şi deci, măcar parţial, *identitatea*, în fond abisală.

Pertinenţa *obiectului* ca atare, de o parte, pertinenţa abordării lui disciplinare, de alta, se verifică astfel reciproc [9]. Hotărîtoare fiind însă totdeauna datele intrinseci ale segmentului de existenţă devenit *obiect*. Coerenţa şi/sau coincidenţa rezultatelor obţinute de abordări succesive ale obiectului sub unghiul unei discipline date, confruntarea şi confirmarea acestora prin rezultatele tuturor demersurilor adiacente posibile şi disponibile — creatoare astfel de *context* — sînt temeiurile, reunite în cea mai largă măsură sub denumirea de *practică*, chemate să valideze opera unei discipline.

Irealitatea *obiectului* determină, în virtutea relaţiilor organic biunivoce cu disciplina sa, abolirea acesteia din urmă. Chiar dacă disciplina în chestiune va fi fost instituită de impulsuri sociale energice, chiar dacă, pe de altă parte, va fi debitat subproduse colaterale preţioase. *Piatra filosofală* — dincolo de semnificaţia sa antropologică primară — a pornit să fie amplu căutată alchimistic sub imboldul nevoii de aur a unei societăţi evoluînd către mercantilism şi economie monetară de mare anvergură. Alchimia a sucombat însă, centrată fiind pe un obiect himeric ; deşi multiple reacţii şi combinaţii chimice descoperite subsidiar dăinuie ca achiziţii definitive ale cunoaşterii.

Exigenţa claritătii şi a adecvării formelor logice de bază ale analizei — şi nu numai ea — ne impune însă, anume pe acest aliniament al textului, explicitarea şi justificarea corespunzătoare a unor precizări de concepte deja introduse, din mers, mai sus.

Astfel discursul filosofic şi ştiinţific identifică curent *obiectul* nu numai cu ceea ce este în curs de a fi (ori a fost) cunoscut ci, lesne se poate constata, şi cu *ceea-ce-este-de-cunoscut* dar nu se cunoaşte încă. Altfel zis, întreg existentul (real ori imaginar), şi cunoscut şi necunoscut, apare sub acest mod terminologic ca asimilat — minus subiectul — categoriei *obiectului*. Asimilare care, dacă privim cu luare aminte lucrurile, nu poate fi acceptată ca atare.

Din capul locului, identificarea globală a *existentului* cu *obiectul* forţează condiţia conceptului de *obiect*. Ea face ca relaţia *subiect/obiect*—

---

[9] Principiul *complementarităţii* apare astfel ca intrinsec *oricărui* act de cunoaştere. Impunerea sa doar recent (ca urmare a crizei logice declanşate de necesitatea interpretării de date ale mecanicii cuantice, date la nivelul cărora prezenţa *complementarităţii* se manifestă dramatic) să nu ne înşele.

Ceea ce am sublinia în plus este că principiul *complementarităţii* pune implicit în lumină incizia practicată în subiectul cunoaşterii *prin* şi *de către* procesele cunoaşterii înseşi, incizie care detaşează, relativ, segmentul ,,reificat'' al subiectului (concepţie, metodă, instrumentar, tehnologie de cercetare) transformîndu-l în *obiect sui generis* (complementar *obiectului* ,,de cunoscut'') şi supunîndu-l, laolaltă cu *obiectul* propriu-zis, examenului critic al segmentului evaluator, *judecător*, al subiectului-conştiinţă.

https://biblioteca-digitala.ro

concepte indisolubil corelative — să apară ca suspendabilă din moment ce e dată ca posibilă conceperea unui *obiect* în absența, de principiu, a *subiectului*.

Or *obiectul* — ca *paciens* — nu poate fi *obiect* decît sub contemplarea și praxisul unui *subiect*. Care la rîndu-i nu poate accede la statutul de *subiect* — ca *operans* — decît în măsura în care dispune efectiv de un *obiect* consistent — fie real, fie probabil, fie, măcar, posibil —, asupra căruia să-și exercite condiția (*obiect* ce poate fi, la limită — cum arătam —, chiar și numai entitatea proprie, prin dedublare lăuntrică, a subiectului însuși).

Ce există numai *în sine*, nu și *pentru* un subiect, ce *există*, deși *e ignorat* de subiect, nu poate fi, riguros vorbind, *obiect*. E numai un „ce" *in essendo*, postulabil ca atare în virtutea « principiului filosofic » (independența existenței de conștiință, infinitatea lumii în toate dimensiunile, cognoscibilitatea ei etc.) [10].

Desigur, postularea infinitudinii existentului ca depozitar perpetuu — prin definiție — de *necunoscut* în cantități mereu infinit mai mari decît de *cunoscut*, ar putea fi interpretată ca echivalînd cu instituirea nominală (și *alături* de *obiectul*-entitate-cunoscută-sau-în-cercetare, plus respectivul său *subiect*-știutor-sau-cercetător) a unui *obiect* vid de substanță și de formă conceptuală față cu un *subiect* vid de cunoștințe.

A vorbi însă de *obiectul* riguros neștiut (încă) al unui *subiect* care nu-și realizează (încă) menirea — și esența — cunoscătoare e un nonsens. Nonsens născut din confundarea realului cu virtualul, a cognoscibilului cu cunoscutul, și tolerat grație impulsului către economie de limbaj.

Tot imboldul economiei de osteneală — și de vigilență — terminologică poate explica reduplicarea situației mai sus descrise în planul derivatelor conceptului de *obiect*, derivate cu o frecvență relativă de utilizare și o pregnanță a semnificației încă mai importante decît conceptul-matcă.

Astfel uzul socoate ca perfect echivalente semantic predicatul sintetic (și atît de maniabil) „obiectiv" și predicatul perifrastic (dar greoi) „independent-de-conștiința-subiectului-cunoscător", deși, învederat, primul îi este, celui de-al doilea, caz particular, inclus. *Obiectiv* nu poate însemna decît *calitatea de a ființa independent de conștiința subiectului* (*care îl supune cunoașterii*) a unui *existent* aflat în situația de *obiect*.

Este de bănuit că generalizarea utilizării predicatului [*obiectiv*] pentru caracterizarea *tuturor* ipostazelor posibile ale *existentului* poartă în bună măsură răspunderea pentru consolidarea utilizării generalizate, paralele, a conceptului de *obiect*.

Sintetizînd, putem reaminti că interdependența gnosică și autonomia ontică relativă a *subiectului* și *obiectului* sînt *reale* în cazul oricărui act de cunoaștere. Ele rămîn însă, firește, *virtuale* în condițiile raportării subiectului — subiect virtual — la *neștiutul* existenței infinite. Strict vorbind, infinitul necunoscut nu e prin urmare „obiectiv" ci doar postulabil ca *exis-*

[10] „Epistemologia-fără-subiect" propusă de K. Popper (cf. *Epistemology without a Knowing Subject*, în *Logic, Methodology and Philosophy of Science III. Proceedings of the III-rd International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, Amsterdam 1967*, Amsterdam 1968), care s-ar putea invoca în această ordine de idei, nu are de fapt în vedere anihilarea *poziției de subiect* — indispensabilă — ci numai interpretarea proceselor de parțială *obiectivizare* (și *obiectualizare*) a subiectului prealabil dat (v. și nota 9).

https://biblioteca-digitala.ro

tent (independent de conștiința subiectului potențial), *existent* căruia extinderea continuă a cunoașterii îi conferă, inepuizabil, statut de *obiect* (de „ce" *in sentiendo sive in cogitando*).

Aceste precizări își au rostul nu numai ca reclamate de comandamentul exactității. Necesitatea lor vine și din aceea că limpezirea situației obiectului la nivelul cunoașterii generice este de natură să introducă un plus de relevanță în tabloul împrejurărilor gnosice în care se inițiază, se dezvoltă, se diversifică, se hibridează și se înnoiește orice disciplină în genere, disciplinele științifice în speță.

În ceea ce îl privește, demersul interdisciplinar ca tip de fenomen este adînc legat nu numai de marile articulații ale dezvoltării cunoașterii ci și de condiția fundamentală a acesteia.

Or, prin configurația intimă a condiției sale, cunoașterea umană este *limitată*, în toate dimensiunile, în fiece moment al duratei istorice [11]. La antipodul *nelimitării* postulate, de asemenea omnidimensionale, a existentului de cunoscut.

Cunoștințele noastre, permanent incomplete, niciodată adecvate — în ansamblu — decît aproximativ, stau față în față cu ceea ce bănuim a fi completitudinea și suficiența de sine a existentului.

Reflexul acestui raport îl constituie fragmentaritatea cîmpului cunoașterii. Practic pe orice fir concret de istorie ne-am situa, indiferent adică de zonă geografică și stadiu cultural, de fiecare dată ne vom găsi în prezența unui inventar limitat de clase de obiecte de cunoaștere, a unui inventar limitat de criterii ale cunoașterii, iar în baza lor, a unui inventar limitat de metode de investigare — nu neapărat coincidente de la o arie și o epocă la alta. Toate acestea înseamnă inventar limitat de domenii disciplinare, separate, firește, prin respective *intervale interdisciplinare*, discontinuități adesea insondabile, cel puțin în orizontul puterii gnosice a unui moment dat. La rîndu-le diversele domenii ale unei discipline date sînt discontinue unele în raport de celelalte.

În vreme ce, de partea cealaltă, *existentul* necunoscut sau semnecunoscut îl intuim ca global *continuu* dincolo de toate denivelările și aparentele sincope, de toate pragurile de salt calitativ.

Față de aceste interstiții — ale cunoașterii, nu neapărat și ale existenței — avem, în calitate de subiecți cunoscători, o atitudine duplice. Pe de o parte acceptăm prezența inevitabilă a golurilor în cunoașterea și înțelegerea lumii ; le acceptăm pentru a nu ne lăsa ispitiți de disperare, victime ale tentației absolutului.

Pe de altă parte însă, mersul însuși către infinit al spiritului antrenat de dialectica cunoașterii ne hrănește fără răgaz neliniștea nativă, de care vorbea Pascal, « anxietate » care, laolaltă cu imperativele neîncetat sporite ale existenței *în social*, ne îndeamnă să transcendem nivelul de cunoaștere al prezentului, să lărgim iar pe de altă parte să modulăm mereu mai complex cîmpul cunoașterii pe seama zonelor de vacuum gnosic.

---

[11] „Nici exercițiul senzorial simplu, nici experimentul cel mai puternic utilat nu dezvăluie integral o realitate totală sau o realitate ultimă. Niciînd cercetătorul nu răzbate (nu a răzbătut încă niciodată) pînă la ceea ce s-ar putea numi *esența* lucrurilor" — F. Gonseth, *Le problème du langange et l'ouvertre à l'expérience*, în „Dialectica", 12 (1958), nr. 3/4, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro

Un obstacol în calea acestei expansiuni sînt iluziile scolastice, mereu proaspete (întreţinute de prestigiul tradiţiei, de inerţie şi, mai cu seamă, de nevoia instinctivă de „teren ferm" şi topografii precise), privind absoluitatea entităţii disciplinelor ca toturi exclusive. Atare iluzii alterează nu numai imaginea dinamicii de principiu a cunoaşterii ci şi tabloul realităţii imediate a acesteia : faptul că — mai mult sau mai puţin ireflexiv — moment de moment cunoaşterea reconsideră de fapt temeiurile numărului alcătuirii, distribuirii şi interconexiunii disciplinelor de care dispune.

Căci numai *existentul* e unic şi absolut. Secţionarea disciplinară a cîtimii sale cunoscute sau în curs de cunoaştere este relativă şi totodată labilă în măsura în care, cu excepţia supracondiţiei constante a *limitării* — condiţie inerentă oricărui act uman —, toate celelalte determinări şi condiţionări interne sînt în funcţie de necesităţile logice şi sociale ale momentului, filtrate prin ansamblul — el însuşi fluent — al culturii căreia subiectul deţinător, practicant şi eventual critic-reformator al disciplinelor, îi aparţine.

Toate acestea se traduc în caracterul eminamente deschis al cunoaşterii (al ştiinţei în speţă) care îşi asigură transformările şi extinderea atît prin repunerea în chestiune şi testarea propoziţiilor general admise, cît şi prin, pe de o parte, inventarierea riguroasă a aspectelor vulnerabile, contestabile, ale cunoaşterii ; prin elaborarea — pe de altă parte, şi în special în vremea din urmă — de tehnici destinate identificării de piste neştiute şi construirii de probleme noi.

O cale de primă importanţă a dezvoltării cunoaşterii sistematice este tocmai demersul interdisciplinar.

Nu vom putea examina aici pînă la capăt relaţiile de sens esenţiale care leagă demersul interdisciplinar de cel pe care l-am numi *neodisciplinar*. Ţine însă de ordinea evidenţei că, dacă orice nouă disciplină comportă delimitarea unui obiect şi a unei metode necoincidente cu obiectul şi metoda disciplinelor preexistente, putem spune că orice demers interdisciplinar nou instituie *de facto* o nouă disciplină.

Că statutul neodisciplinar al unor atare raporturi se bucură de o recunoaştere mai lentă şi mai rezervată din partea conştiinţei colective decît ar fi de aşteptat în virtutea relativei lor evidenţe se datorează între altele şi împrejurării, cu interesante implicaţii de ordin logic, psihologic şi semiotic, că statornicirea unei noi discipline depinde de multe ori, într-o măsură paradoxală, de apropierea unei denumiri specifice care să o marcheze (operaţie adesea de durată, legitim circumspectă, uneori—lexical — dificilă etc.).

Kant, în linia unei tradiţii europene de cugetare ce urcă pînă la presocratici, postula ca una din categoriile *a priori* ale înţelegerii pure principiul interrelaţiei şi interacţiunii universale între toate substanţele, indiferent de factură, ca reacţii reciproce fiinţînd perpetuu [12]. Am putea vedea în proiectul de principiu al cercetării interdisciplinare o modalitate de verificare pozitivă, chiar dacă îndeobşte neintenţionată — şi nu centrată pe cosmos ci pe limitata parcelă a *obiectului* său complex, definit prin multiplicitatea crescîndă a conexiunilor — , a unor atare vederi filosofante privind infinitudinea şi unitatea lumii. Patronajul filosofic este, de fapt, chiar

[12] Cf. Im. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, II, I, 1., §§ 10—12.

https://biblioteca-digitala.ro

mai puţin ipotetic. Leibnitz încă, precum se ştie, proclama putinţa şi trebuinţa unificării ştiinţelor (prin instituirea unui limbaj logic panepistemic etc.)[13].

Explorarea şi amenajarea spaţiilor situate între disciplinele consacrate, fără a scădea, se înţelege, cantitatea de infinit, sporeşte totuşi probabilitatea tezelor filosofiei şi totodată coeficientul de certitudine relativă al fondului nostru general de cunoştinţe. Interrelaţiile, chiar dacă omnidirecţionale, nu se constituie „oricum". Cercetarea îşi găseşte menirea în a arăta care anume sînt relaţiile pozitiv posibile, cum funcţionează, ce semnificaţie au.

La împământenirea în ştiinţă, acum cîteva decenii, a conceptului de interdisciplinaritate şi a familiei sale s-a purces însă nepremeditat, fără precauţii teoretice, sub imperiul numai al nevoilor practicii. Ulterior, s-a făcut prea puţin pentru teoria acestui tip de demers. Clarificări se impun.

Dacă este să-l supunem unei definiri în ideal, demers interdisciplinar înseamnă punerea non-reductivă a *totalităţii* fondului de cunoştinţe practice, teoretice şi de metodă ale unor discipline existente în slujba decupării dinamice şi a dezvoltării unui nou *obiect* epistemic. În mod necesar, *obiectul în devenire* se distribuie însă doar parţial în fiecare din disciplinele copărtaşe, restul entităţii dispunîndu-şi-l într-un spaţiu în recuperare de la existentul prealabil neexplorat, spaţiu cu contururi fie cvasi-stătătoare, topite în clar-obscurul întrepătrunderii lente şi confuze a ştiutului şi neştiutului, fie dimpotrivă fluide cînd operează presiunea unei cunoaşteri avansînd rapid şi sinuos.

Neoobiectul prin însăşi existenţa sa confirmabilă — de către interpretarea critică a oricărui episod relevant al cercetării pe care o focalizează — întrupează realitatea „tangibilă" a solidarităţii de adîncime, ţesute din relaţii încrucişate, între discipline ce puteau părea, prealabil, radical disparate (genetică şi teoria codurilor, bunăoară).

Am semnalat deja că decupajul oricărei discipline istoriceşte constituite este *relativ*, uneori *convenţional* şi, în acest din urmă caz, menţinut fie din carenţă (inerţie etc.) ori raţiune psihologică (tradiţii academice etc.), fie din interese practice (pentru specialist, azi, chimia de pildă nu mai poate fi decît unul — fie şi puternic individualizat — dintre domeniile fizicii ; ea se menţine totuşi insubordonată graţie nu numai tradiţiei ci şi fondului său uriaş de operaţiuni şi bunuri intelectuale particularizante, randamentului economic de excepţie al acestora).

---

[13] Tema *„scientia universalis"* este la Leibnitz o constantă a ideaţiei. Vădit sau subiacent, ea poate fi regăsită mai pretutindeni în cele scrise de acest gînditor pluricompetent, ultimă întrupare a idealului uman al Renaşterii : şi matematician şi paleograf şi teoretician al dreptului şi mecanician şi teolog şi astronom şi filolog şi arheolog. „Charta" leibnitziană a temei ar putea fi însă socotite notiţele *Initia scientiae generalis* ... (în *Die philosophische Schriften von Gottfried Wilhelm Leibnitz*, Hrsg. C. I. Gebhardt, vol. VII, Hildesheim 1961, [ed. fotocopiată a ed. orig., Berlin 1890)], p. 49—66, passim). Sursă fundamentală a „ştiinţei universale" pare să fi fost *pansofia* preconizată de Komensky (*Pansophia prodromus*, Lezno, 1638 ; ed. a II-a, Londra, 1639), superb şi utopic proiect, de inspiraţie baconiană, al unei sinteze enciclopedice a tuturor cunoştinţelor, menită să fie instrument intelectual unei decisive *dilucidatio* — interpretare şi înţelegere — a ordinii cosmice, inclusiv *umane*. Pe Comenius ca autor Leibnitz l-a cultivat asiduu. Cf. Jaromir Červenka, *Die Naturphilosophie des Jan Amos Comenius*, Praga, 1970, p. 7, 26, 76—103, 250.

https://biblioteca-digitala.ro

Relativ — şi chiar *convenţional* — nu înseamnă însă *arbitrar*. O confirmă aventura alchimiei. Şi nu numai ea. Cimitirul disciplinelor defuncte este mai populat decît s-ar crede, dar uitarea procedează inclement.

Subliniem acestea pentru că ele sînt egal valabile şi pentru iniţiativele interdisciplinare. În cadrul lor, logica *in re*, logosul imanent lucrurilor, se poate ignora sau mistifica numai sub sancţiunea implacabilă a anulării demersului. Astfel un proiect interdiciplinar ambiţios, de resort antropologic, precum *frenologia* lui Gall şi Lavater, care îşi propunea să sintetizeze solide cunoştinţe descriptive de craniologie pe de o parte, şi un fond amplu de observaţii judicioase asupra comportamentelor şi tipologiei psihice umane pe de altă parte, a dat faliment în primul rînd pentru că temeiurile unei asamblări interdisciplinare lipseau.

Iar temeiuri iniţierii de încrucişări interdisciplinare sînt : *relaţii intrinseci*, certificabile, între obiecte.

Natura unor atare relaţii nu ştim să fi constituit încă în literatura de specialitate temă de cercetări globale conduse în mod expres din perspectiva interdisciplinarităţii. Oricum, pare evident că diversele categorii de raporturi pot fi cuprinse sub o tipologie cel puţin tripartită care—să luăm relaţiile posibile între disciplinele (şi obiectele) oarecare A şi B —ar cuprinde :

— relaţii cauzale ($A \Rightarrow B \vee B \Rightarrow A$)

— relaţii funcţionale ($A = f(B) \vee B = f(A)$)

— relaţii de echivalenţă ($A \Leftrightarrow B$).

Primele două tipuri sînt îndeajuns de importante — şi grave — pentru a justifica comentarii practic nelimitabile. Ele sînt însă, din fericire, şi de ajuns de clare definiţional (graţie bunăoară *Dicţionarului limbii române moderne*) pentru a ne îngădui, dat fiind spaţiul limitat, să nu insistăm asupră-le. Categoria terţă, în schimb, reclamă în mod necesar explicaţii.

Este categoria de relaţii care justifică cuplarea în special (dar nu numai) a disciplinelor de tipul matematicii, logicii, teoriei informaţiei etc. — discipline cu puternică vocaţie metodologică, şi totodată consacrate studiului relaţiilor ca relaţii — , cu toate celelalte discipline posibile. Şi nu numai posibile, ci şi *accesibile* hibridării interdisciplinare (prin maturitate teoretică, *claritate elaborată* a rezultatelor, informare şi receptivitate a corpului de cercetători etc.)

Relaţia de echivalenţă implică operaţii precum identificarea, formularea, dezvoltarea pînă în ultimele consecinţe şi analiza omologiilor dintre structuri matematice, logice, informaţionale etc., şi structurile disciplinelor-partener ; se urmăreşte aşadar nu interconexiunea unor fenomene substanţiale, direct (ca în relaţia cauză/efect) ori indirect (precum în covariaţiile funcţionale, în care raporturi materiale sînt mediate abstract de funcţie), ci, pe criteriul corespondenţei (respectiv, *identitate*, *analogie*, *omologie*), căutarea şi regăsirea de structuri formale pure în substanţele — prealabil supuse analizei—parcelate de feluritele discipline care îşi împart fizicul, biologicul, socialul, noologicul etc.

Definind mai sus cercetarea interdisciplinară am avut în vedere un maximum : mobilizarea concentrică pe un nou obiect a mai multor discipline concurente în măsură să genereze un algoritm disciplinar nou.

https://biblioteca-digitala.ro

În realitate, cooperarea interdisciplinară cunoaşte o gamă întinsă de posibiluri, începînd cu simplul împrumut de concepte izolate. Este un minimum. Dar, începînd chiar de la acest nivel, poate fi urmărit modul în care solicitarea unei alte discipline — şi eventual răspunsul în reciprocitate la solicitările acesteia — are drept efect aşteptabil stimularea bilaterală a disciplinelor afiliate.

Mai mult decît atît. Nu o dată, adoptarea de concepte străine a însemnat — şi înseamnă — doar *traducerea* problemelor. Se spune tot acelaşi lucru. Dificultăţile nu se urnesc. Rezolvări nu apar. Vorbele însă sînt altele, eventual sunătoare. De unde, la unii, sentimentul că astfel *Soluţia* a fost găsită. Atare mixtură de magie, naivitate şi incompetenţă poate stîrni blam sau compătimire. Şi totuşi, un dram de non-iluzie există. Chiar şi numai simpla, nuda *transcodare* are, *eo ipso*, sens epistemic şi valoare pozitivă. Ea semnifică, dacă se dovedeşte justificabilă, nu *Soluţia* ci începutul unei căi posibile către ea. Judicioasa încorporare a conceptelor unei alte discipline este premisă şi pîrghie a apropierii şi exploatării utile a întregului sistem de resurse intelectuale ale acesteia.

Modalitate mai evoluată este transferul de *metodă*. Ca şi transferul de concepte, relaţionare de tip *echivaloric*.

Metoda — dacă e să o definim din punctul de vedere al preluării — este proiecţia simplificatoare prin abstractizare, algoritmică, a acţiunii cognitive (epistemice) a subiectului — acţiune orientată, stabilizată, vădind coeziune, exercitată asupra unui dat anume al existenţei.

Metoda reprezintă astfel concentratul cel mai abstract al inducţiei realizate asupra unui obiect dat căruia îi reproduce, precum o matriţă, în „negativ", „răsturnat", şi dintr-un unghi anume — deci s e l e c t i v —, profilul cel mai general.

Transferul comportă, evident, aplicare de precepte de procedură, practică şi interpretativă, verificate de disciplina (obiectul) A asupra disciplinei (obiectului) B. Disciplină în cadrul căreia ele vor urmări izolarea aceloraşi reţele de raporturi ca şi în A. Dacă operaţia eşuează, metoda va fi dovedită incompatibilă, va fi abandonată sau, dacă e util şi posibil, adaptată la B. [Ipostaza ultimă e cu deosebire interesantă graţie retroefectelor posibile asupra lui A, devenit, prin intermediul metodei sale, *obiectul* prelucrării abstracte de către B — situaţie limpede de „inducţie încrucişată" (F. Gonseth). Anume retroefecte sînt de scontat şi în cazul aplicabilităţii fără dificultăţi, şi al inaplicabilităţii; efecte probabil însă, în atare cazuri, mai puţin frapante].

Nu puţini autori contemporani, meditînd *şi* asupra interdisciplinarităţii, văd în *metodă* un plăsmuitor de *obiect* la ordinele unui *subiect* l i b e r d e c o n t i n g e n ţ ă (!).

Le vom răspunde, sprijinindu-ne pe toate cele de mai sus, că se amăgesc. Dezvăluind prin strădania subiectului însuşiri intrinseci ale existenţei, metoda creează obiectul exact în aceeaşi măsură în care acesta creează (şi recreează) la rîndu-i metoda testîndu-i şi eventual ajustîndu-i pertinenţa. Complementare [14], obiect şi metodă îşi verifică reciproc afinitatea reală şi randamentul asocierii prin coerenţa şi valoarea rezultatelor

[14] Vezi *supra* nota 9.

https://biblioteca-digitala.ro

seriate obținute de cercetarea care le cuplează. Rolul structurant de noi domenii ale cercetării, incontestabil propriu metodei, este legat deci de calitatea sa de extrapolant de raporturi.

Cele trei posibilități exclusive — aplicabilitate, adaptabilitate, inadaptabilitate (inaplicabilitate) — trimit în ultimă instanță la relații interobiectuale. *Obiectele* sînt cele ce prezintă unele față de altele similitudini, compatibilități, incompatibilități. Metoda, ca abstractor, este doar mediator între A și subiect, respectiv între A și B *via* subiect, fie că mental și/sau material metoda pune *doar* în evidență raporturi reale ignorate, fie că sînt „chemate" în real raporturi aflătoare, prealabil actului de cunoaștere-acțiune al subiectului, în latență.

Metoda fonologică a descripției limbilor, bunăoară, nu este emanația absolută a unor spirite geniale, ci fructul confruntării de către lingviști — de condiție intelectuală neîndoielnic eminentă — a rezultatelor istorice ale *cercetărilor de fonetică* cu *practica* comunicării prin viu grai. Confruntarea atesta contradicții fundamentale între constanța și inteligibilitatea mesajului pe de o parte, variabilitatea literalmente infinită a materialului fonic utilizat în versiuni succesive, nominal „identice", ale „aceluiași" mesaj, pe de altă parte. Soluția impasului, obținută prin analiză logică, a fost *principiul fonemic*. Cînd, ulterior, Trubețkoi, principal coautor al teoriei fonemului, va preconiza extrapolarea analizei de tip fonologic la studiul costumului, în speță a costumului ca piesă etnografică tradițională, el va avea în vedere analogiile, de ordinul legăturii funcționale, care puteau fi intuite între corelațiile pieselor de costum tradițional în genere și corelațiile din sistemele fonemice [15].

Opera și opiniile lui Trubețkoi au fost simptome ale unor tendințe mai generale mișcării științelor în secolul nostru. Tendința, pe de o parte — precum se știe — , a multiplicării și adîncirii specializării cercetărilor, manifestată în despicarea și diversificarea marilor discipline ale veacului trecut (fizică, biologie, filosofie etc.) în familii de discipline și subdiscipline cu relativă autonomie intrafamilială. Pe de altă parte, tendința adiacentă a reducerii intervalelor atît între domeniile intradisciplinare cît și dintre marile discipline clasice, precumpănitor prin inițiative interdisciplinare în largă măsură spontane, nepremeditate, efectuate adesea „pe nesimțite".

Această reorganizare în flux azi din ce în ce mai rapidă, mai perceptibilă și mai voluntară, a cîmpului științei, tinzînd să reproducă în epistemic, cu aproximare mereu mai bună, bogăția și continuitatea pluridimensională a existenței, nu e însă liberă de piedici și rezistențe subiective.

Separația rigidă a disciplinelor și a cercetării e încă, în bună măsură, o realitate. Tradiția, mascînd conjuncturalitatea compartimentărilor, a sfîrșit prin a le impune ca pe o a doua natură, concretizată și apărată de norme, interdicții, ziduri — și, mai ales, interese — instituționale. Consecutiv, separația este și o realitate psihologică. Tradusă fie în incapacitatea de a înțelege necesitatea cooperării, fie în refuzul calculat de a o accepta.

Pricinile mai adînci ale acestor stări sînt foarte diverse și nu putem spera aici a le cuprinde nici toate, nici în interdispunerea lor optimă.

---

[15] Cf. R. Niculescu, *Repere ale unei teorii structural-semiotice a culturii populare materiale* în „Revista de etnografie și folclor", 18 (1973), nr. 1, p. 25—26.

https://biblioteca-digitala.ro

Organizatoric, o justificare ar fi dificultatea, reală, a împăcării necesităţii *instituţionalizării* — dată fiind amploarea cercetării ştiinţifice — cu revendicarea supleţei absolute în organizare, care să îngăduie modulării prompte şi elastice, concordante mutaţiilor şi regrupărilor rapide din cîmpul practicii cercetării şi al ideilor. De incriminat este, deci, nu diviziunea instituţională ci rigiditatea ei.

Acţionează apoi, în orizontul mentalităţilor, excesul polemic de circumspecţie. Geloase de independenţa lor, discipline precum *folcloristica*, recent emancipată din lunga subordonare a filologiei, sociologiei etc., sau *lingvistica*, degajată abia în ultima sută de ani de tradiţiile unui eclectism milenar, au cultul autonomiei. La nivel individual, nu o dată se poate constata la cercetători repulsie pentru orice extensie interdisciplinară.

Fiinţează apoi şi alte determinări de ordinul concepţiei. De pildă, înclinarea intimă, îndeobşte nemărturisită, de a socoti lumea mai simplă şi mai ordonată decît este. Avem aici a face cu una din clasele cele mai generale şi mai adînc înrădăcinate de erori, denunţată de Bacon încă acum patru veacuri [16]. Pe de altă parte, operează panica în faţa riscurilor angajării interdisciplinare, lenea spiritului, lipsa de imaginaţie, înfundarea în lutul empiriei.

Dar indiferent de motivaţii efective şi de bune intenţii formale, izolaţionismul practicat de mulţi cu obstinaţie pe parcela proprie echivalează cu a admite, implicit, un univers al cunoaşterii incredibil, *categorematic*, alcătuit adică din entităţi nu numai distincte ci şi separate, absolut autonome, capabile să reconstituie fără rest întregul doar prin simplă însumare.

Dar ironia situaţiei rezidă în aceea că izolaţionismul este nu numai teoreticeşte precar şi ci, gnosic vorbind, iluzoriu. Pentru că, dacă e să examinăm cu rigoare faptele, nu ne vom putea sustrage concluziei că nu a existat şi nu există în niciunul din domeniile ştiinţei cercetare *unidisciplinară* absolut pură. Logica şi matematica în versiunile lor cele mai primitive ca şi în cele mai sofisticate sînt indisociabile, chiar dacă în ce priveşte drepturi şi teritorialităţi controversa continuă şi în clipa de faţă. La rîndu-i, orice act logic — ca şi orice act lingvistic — este simultan şi act psihologic, chiar dacă logicienii şi lingviştii preferă să facă abstracţie de aceste implicaţii. Fizica este cu putinţă, ca ştiinţă, numai graţie aparatului său logic şi matematic. Şi aşa mai departe. În realitate deci, separaţia general admisă a disciplinelor este, în bună măsură, doar artificiu operaţional destinat clarificării convenţionale şi simplificării mînuirii cunoştinţelor, apoi uzului didactic etc.

Toată lumea deci, şi de cînd lumea, practică într-un fel sau altul, mai mult sau mai puţin episodic, demersuri interdisciplinare fără ca neapărat să o ştie.

Despre acest tip de cecitate gnosică Marx scria : „Se întîmplă în istoria umanităţii ca şi în paleontologie. Lucruri care ne stau sub nas nu sînt zărite, din principiu, chiar nici de capetele cele mai pătrunzătoare, din pricina unei anume *judicial blindness*. Iar mai tîrziu, cînd vine vremea,

[16] Bacon incriminează această înclinare ca pe cel dintîi *idolon tribus*, de răpus dacă voim să facem posibilă ştiinţa — *Novum Organon*, I, XLV.

https://biblioteca-digitala.ro

ne minunăm cu toţii că ceea ce nu a fost băgat în seamă îşi vădeşte peste tot urmele" [17].

La atare uimitoare defecţiuni concură efectiv determinări psihologice. Astfel, „individul — arată Claparède — capătă conştiinţa unei relaţii cu atît mai tîrziu, şi cu atît mai anevoie, cu cît habitudinile sale comportamentale au implicat mai de timpuriu, mai îndelung şi mai des, folosirea automată a respectivei relaţii". Claparède vedea aici o lege psihologică [18].

Aceste incidenţe atrag atenţia asupra faptului — nici el băgat în seamă — că trei par a fi gradele asumării posibile a demersului interdisciplinar.

Există astfel, primar, o interdisciplinaritate involuntară şi criptică, exterioară conştiinţei pentru că orientarea actuală a acesteia, sub o durată oarecare, o exclude din cîmpul recepţiei. Interdisciplinaritate incarnată, în primul rînd, de cuplajele tradiţionale, non-conştiente, ale tuturor celorlalte discipline în exerciţiu, cu diverse discipline ale gîndirii (dedicate *premiselor* elaborării ei, apoi *elaborării* însăşi, *autocontrolului*, *comunicării*: psihologie, logică etc.). Disciplinele spiritului operează în atare condiţii ascuns, imperceptibil, ca *practică* confundată indistinct cu practica sau chiar teoria — singurele aparente — ale disciplinelor cooperante (fie ele *navigaţie*, *poezie*, *agricultură*, *dietetică*, *educaţie* etc.) Şi „primitivii", spre pildă, sînt logici, deşi ignoră Logica. A demonstrat-o Lévi-Strauss. A admis-o chiar — anterior — şi un Lévy-Bruhl.

Există apoi — grad secund — o interdisciplinaritate de asemenea spontană, de asemenea practică, dar operată conştient şi implicînd interraportarea unor discipline conştient constituite şi recunoscute ca atare (Poetica sau Politica raportate la Logică, spre exemplu, precum la Aristotel).

În sfîrşit, gradul terţ presupune depăşirea mărginirilor pragmatice ale gradului secund prin critica şi „autocritica" exercitată sistematic asupra demersului interdisciplinar [19].

S-ar cuveni remarcat că ceea ce se înţelege în mod curent, şi tacit, prin interdisciplinaritate se referă *numai* la gradele secund şi terţ.

Dacă însă demersul interdisciplinar spontan, conştient ori nu, este atît de străvechi şi atît de răspîndit, cu rezultate, în ciuda „mărginirilor pragmatice", strălucite, ne-am putea întreba ce foloase s-ar putea trage dintr-o critică epistemologică.

La atare eventuale nedumeriri s-ar cădea să se răspundă că lansarea voită a unui demers ştiinţific interdisciplinar inedit — în mod responsabil considerată — este, prin natură, un act de ordinul strategiei cercetării.

---

[17] Karl Marx, Friedrich Engels, *Briefe über das Kapital*, Berlin, 1954, p. 163.

[18] Edouard Claparède, *La loi de la prise de conscience*, în „Archives de Psychologie", 17 (1918), p. 71.

[19] Din totdeauna mişcarea cunoaşterii ştiinţifice a implicat coexistenţa conexă a unei *acţiuni elaborante* (observaţie, reconstituire, expriment, interpretare) şi a unei *paraacţiuni „cogitante"*, evidentă încă la presocratici, răsfrîntă asupra *actului elaborant* căruia îi judeca — lax ori tens — conceptele, axiomele, procedeele de experienţă şi raţionament. O epistemologie a existat deci, cumva, de cînd există practică şi teorie ştiinţifică. Epistemologia modernă nu e totuşi, prin aceasta, mai puţin demers nou şi revoluţionar. Nou şi revoluţionar, între altele, prin caracterul său autodinamic, orientat şi programat, prin demultiplicarea sa ca în joc de oglinzi (reflecţie asupra reflecţiei asupra reflecţiei etc.) în care gradarea dispunerii reciproce a planurilor reflectante poate institui — fără a tăia totuşi calea privirii către adîncul infinit — revelatorii unghiulaţii, neaşteptate şi fecunde.

https://biblioteca-digitala.ro

Decupajul inedit pe care orice nou demers se străduie să-l practice asupra existentului determină regîndirea şi restructurarea spaţiului strategic şi, concomitent, a fondului de mijloace hărăzit explorării lui [20]. Criteriul evaluării strategiei este însă eficacitatea. Or profesarea sprijinită de un puternic aparat critic teoreticeşte fundamentat a demersului interdisciplinar comportă tocmai sistematizarea de idei mai extinse, mai complexe, mai robuste, capabile să valorifice pînă în ultimele consecinţe implicaţiile demersului. Eficienţa globală a acestuia e de aşteptat să crească. În plus, *conştiinţa* lucidă a temeiurilor ontice şi gnosice este de natură să sporească reactivitatea la soluţii interdisciplinare, precum şi operativitatea şi acurateţea traducerii în act. Ceea ce înseamnă dinamizarea *creativităţii* intelectului, însuşire imanentă vizînd perpetuu, prin fuziuni succesive de date, nu „generarea" — cum voia Hegel — ci, prin inferenţe inedite, punerea în evidenţă de calităţi, respectiv valori, *noi* [21]. Demersul interdisciplinar nu poate fi stagnat în nici un sens. O sinteză interdisciplinară o dată împlinită va marca — conform naturii însăşi a sintezei — finele unei etape, începutul unei etape noi, deschizătoare de piste către noi joncţiuni interdisciplinare.

Unul dintre obiectivele plauzibile ale demersului interdisciplinar este simplificarea, respectiv rezolvarea prin artificiu, a unor dificultăţi lăuntrice unei discipline date, dificultăţi insolubile prin abordare nemijlocită şi exclusiv intradisciplinară.

Un exemplu este deja invocatul caz al elaborării fonologiei. Spre deosebire de fonetica tradiţională, în subordinea acusticii, descriptivă şi analitică, fonologia a fost concepută, vădit interdisciplinar, ca sinteză critică pe baze logice. Fonetica tradiţională ar putea fi legitim desemnată ca fonetică empirică, fonologia, ca fonetică logică.

S-ar putea obiecta totuşi că nu avem a face cu „simplificări". Că, dimpotrivă, la fondul colosal de date al foneticii tradiţionale se adaogă contingentul recent, ireductibil, adus de fonologi. „Metric" obiecţia ar putea părea fondată. „Simplu însă — zice Descartes — nu e ceea ce cuprinde un număr mai mic de elemente. O problemă sau o dificultate sînt mai simple decît altele atunci cînd se ajunge la soluţionarea lor printr-un număr de operaţii distincte mai puţin numeroase şi cînd, drept urmare, se aplică un număr mai redus de principii" [22].

Este, riguros, performanţa izbutită „foneticii logice".

Vladimir Propp s-a ilustrat prin merite asemănătoare. La întrebarea „ce e basmul?" se poate răspunde sau cu o definiţie abstractă de lexicon, sau reproducînd un număr de basme ca atare, sau recitînd catalogul Aarne-Thompson şi cataloagele naţionale derivate. Operaţii fie

---

[20] Vezi, în legătură cu aceasta, interesante observaţii epistemologice la Paolo Fabbri, *Considérations sur la proxémique*, în „Langages", nr. 10 [1968], p. 65.

[21] Epistemologia modernă (vezi *supra* nota 19) se caracterizează anume prin aceea că renunţă a mai fi simplă contemplare reflexivă a operărilor ştiinţei, contemplare solitară, distantă, ferită de incidenţa pîngăritoare a realului, vizînd să înalţe sisteme dogmatice elegante, profunde, dar autotelice, precum — să zicem — „epistemologia" kantiană. Epistemologia modernă este cu mult mai mult decît o pură meditaţie. Ea devine, din ce în ce mai pregnant, o *forţă de producţie* intelectuală efectivă în fuziune nemijlocită cu actul creaţiei ştiinţifice, sincronă şi solidară cu acesta: „contre-partie" propulsatoare şi critică (critică a criticii criticii etc.).

[22] René Descartes, *Regulae ad directionem ingenii*, în *Opuscula posthuma physica et mathematica*, Amsterdam, 1701, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro

insuficiente, fie inurmăribile, fie interminabile. Propp a tranşat dificultatea introducînd conceptul de *funcţie* şi stabilind înserierea univocă a unui număr *redus şi limitat* de funcţii. Totul — dincolo de inspiraţia zoo-botanică, *via* Goethe — prin analiză logică. Am semnalat deja, în altă parte, frapante coincidenţe şi simultaneităţi de demers Propp-Carnap [23].

Deschiderea unui nou front prin sinteză interdisciplinară nu poate însă fi ţinută nici să garanteze neapărat simplificarea problemelor, nici să antreneze obligatoriu caducitate pentru disciplinele, metodele şi problemele clasice.

Nu numai atît. Este întrutotul posibil ca noul front să suscite probleme mai numeroase şi mai acute decît înseşi cele pentru care deschiderea sa a fost săvîrşită.

O compensaţie esenţială pe care demersul interdisciplinar este necesar să o furnizeze este plusul de *inteligibilitate* de aşteptat, fie şi numai pe arii problematice limitate. Dealtfel, aici se ascunde, poate, ispita oricărei cercetări transdisciplinare.

Uzajul comun echivalează neglijent *a cunoaşte* cu *a înţelege*. Vădit însă, *inteligibilul* nu se identifică cu *cognoscibilul*. Înţelegerea implică cunoaştere. Reciproca nu este adevărată. Înţelegerea este doar un moment particular — şi privilegiat — dar *non-imperativ* al cunoaşterii. *Cunoaştem* şi efectele gravitaţiei, şi legile lui Kepler şi, eventual, teoria relativităţii generalizate. Nimeni *nu înţelege* încă, *stricto sensu*, fenomenul gravitaţional.

A înţelege — spune epistemologia — înseamnă a determina raţiunea pentru care un fenomen este ceea ce este şi pentru care contradictoriul său ar fi absurd.

Cercetările de cultură populară se află adesea în situaţia de a recurge la demers interdisciplinar — de tip *relaţie cauzală* — pentru a trece de la simpla cunoaştere a faptelor la înţelegere.

Fenomene de extincţie bruscă, de pildă, sau numai rapidă, a unor manifestări culturale tradiţionale — să zicem, jocul dumineca l — de care cercetarea ia cunoştinţă uneori în unele comunităţi săteşti ar rămîne de neînţeles dacă investigaţia ar stărui doar înlăuntrul perimetrului tradiţiei. Ceea ce în limitele logice ale fenomenului cultural ca atare ar rămîne de neexplicat devine însă inteligibil prin analiza volumului şi a structurii demografice şi de buget-timp locale (pe sexe, vîrste, profesii etc.), precum şi a curbei de fluctuaţie a acestora.

Sporul de inteligibilitate nu este doar un cîştig în sine. El înseamnă creşterea gradului de certitudine al propoziţiilor oricărei cercetări.

Plus de certitudine înseamnă însă pas înainte pe calea transformării respectivei discipline în *ştiinţă* sub accepţia cea mai severă a termenului, adică « dispozitiv propoziţional capabil de dezvoltare deductivă », singurul în stare să ridice vaste edificii inflexibil coerente ale cunoaşterii.

*

Şi logica lucrurilor şi cea a terminologiei cer să se deosebească demersul interdisciplinar de cercetatea *multidisciplinară*.

---

[23] R. Niculescu, *Sensurile Morfologiei basmului*, în Vl. I. Propp, *Morfologia basmului*, Bucureşti, 1970, p. XVI.

https://biblioteca-digitala.ro

Multidisciplinaritate nu poate însemna, strict vorbind, decît unitate de obiect şi juxtapunere de metode de abordare şi decupaje[24]. Acelaşi bolovan, de pildă, poate fi studiat de către o echipă complexă din punct de vedere geometric, mecanic, optic, chimic, cristalografic, geologic etc. Cercetare eventual onorabilă, făcînd să avanseze cunoaşterea concretului. Epistemologic, ea nu va institui însă o instanţă nouă în raport de obişnuita abordare (numai chimic, numai cristalografic etc.)

Demersul interdisciplinar *trebuie* însă, dimpotrivă, să aibă un sens superior, prin definiţie novator. El presupune — negînd mai mult sau mai puţin radical disciplinele „mume" — o metodă nouă, omogenă, decupajul nu numai specific dar şi *unic* al unei multiplicităţi de obiecte disciplinare cărora metoda şi decupajul le dezvăluie, precum arătam, unitatea ascunsă şi faţete comune neluate în seamă. Cultivarea principiului interdisciplinarităţii nu înseamnă, în definitiv, decît dezvoltarea consecventă a vocaţiei intime a gîndirii : „Gîndirea — scria în secolul trecut un logician dialectician — urmăreşte nu numai identitatea reală a termenilor doar *părelnic* diferiţi, ci — şi aceasta îi constituie de fapt adevărata esenţă — caută identitatea *reală* în sînul diferenţelor *reale* ; gîndirea se străduie să desluşească consubstanţialitatea în diferenţe, diferenţele în consubstanţialitate"[25].

*

Analiza epistemologică generică întreprinsă s-a referit permanent, dar îndeobşte prin implicaţie, la cercetarea culturii populare, la folclor în speţă. În cele ce urmează ne vom ocupa explicit şi sintetic numai de ele, din unghiul epistemologiei proprii — în curs de edificare — a cercetărilor de cultură populară.

Decuparea teritoriului de cunoaştere distinct ce va avea să fie numit *folclor* (*Volkskunde, traditions populaires* etc.) se va efectua treptat, în Europa şi America, la finele secolului al XVIII-lea şi în cursul secolului al XIX-lea.

Decupajul va rezulta ca o consecinţă a amalgamării de „discursuri" eterogene : discursul, de ordinul *poeticii*, asupra poeziei şi muzicii în genere, discurs de veche tradiţie, urcînd pînă în antichitatea elină ; discursul — ideologic, derivînd din filosofia luminilor, în special din Jean-Jacques Rousseau — asupra excelentei „stări naturale a omului" ; ulterior, discursul —şi el ideologic, de nuanţă politică, burghez şi democratic — despre demnitatea fiecărei culturi naţionale ; mai apoi, discursul — „ştiinţifico-ideologic" — asupra pretinsei consistenţe mitologice greco-italice (sau germanice ori celtice) a ansamblului culturii europene. Amalgamarea a determinat

---

[24] O definiţie a celor două tipuri de demersuri precum cea formulată de Vl. Krasenski („În cazul în care o temă abordată de o echipă complexă este studiată din punctul de vedere al fiecărei specialităţi, sinteza urmînd să fie realizată abia la sfîrşitul cercetării, echipa este multidisciplinară. Dacă, dimpotrivă, diversele specialităţi conlucrează permanent şi îşi confruntă permanent constatările, sinteza realizîndu-se treptat în cursul cercetării, investigarea şi echipa au caracter *interdisciplinar*" — *Mecanismul cercetării*, în *Contribuţii la teoria şi practica organizării cercetării*, Bucureşti, 1970, p. 240) este o definiţie, în sine, validă. Ea reclamă totuşi, în orice caz, precizări şi completări.

[25] Auguste Joseph Alphonse Gratry, *La Logique*, Paris, 1858, vol. I, p. 370. „Malebranchist", Gratry critică din unghi spiritualist sistemul hegelian, profesînd totuşi o dialectică subtilă.

https://biblioteca-digitala.ro

culegeri (de literatură, muzică, obiceiuri). Culegerile, la rîndu-le, au favorizat adîncirea sincretismului discursurilor prealabile.

Conceput prin fecundare interdisciplinară, a fost oferit astfel cunoașterii un domeniu nou. Și pentru ochiul savant, și pentru conștiința publică cultivată, și — chiar — pentru mediul folcloric însuși. Căci, în condițiile modului de viață tradițional, mediile folclorice rămîn, totdeauna, nu numai mărginite la orizontul local (ca informare generală, nomenclatură de datini, repertoriu etc.), dar și străine de gîndirea cu abstracte globale gen [cultură tradițională] sau [folclor], categorii sintetice în stare să subsumeze organic și ghicitori și ursitori, și cîntece și descîntece, păstrînd deosebirile, dar neutralizate, spre a integra totul în același plan conceptual.

Folclorul a făcut deci saltul de la statutul de *existent* în sine, ignorat, la cel de *obiect*, grație interferării, în marș, a unor discipline mai vechi și mai noi — filologie, istorie, filosofie etc. —, care, adîncind și mai ales raționalizînd impulsurile ideologice și emoționale ale începuturilor, s-au autoconstituit, neintenționat și fără conștiință clară, în agregat de factură interdisciplinară desemnat prin nume semnificînd sub termeni feluriți conceptul de *folcloristică*.

Interdisciplinar constituită, folcloristica și-a perpetuat, ca și alte științe ale omului, vocația complexității disciplinare. Chiar dacă inconsecvent și, de regulă, fără autocontrol critic.

Folcloristica românească a urmat în linii generale același itinerar de evoluție ca și folcloristica europeană și americană. Cercetările de primă importanță întreprinse de Odobescu, Hasdeu, S. Mangiuca, G. Dem. Teodorescu, Gaster, Al. Philippide, Șăineanu, N. Iorga întrețes considerații filologice, de istorie politică, socială și de civilizație, de psihologie și entopsihologie, de mitologie, arheologie, stilistică, retorică și poetică, jurisprudență ș.a.

Simptomatică pentru toate aceste cercetări este, mai mult sau mai puțin perceptibilă, o anume „*excentrare*" a punctelor de vedere. Descoperit și împins în cîmpul cunoașterii savante pentru a apăra și ilustra teze date — dealtfel de nobilă intenție — folclorul, dintru început și în anume măsură pînă azi, a fost abordat nu atît ca ax de interes intrinsec cît ca fond disponibil de materiale gravitînd în orbita altor preocupări : pentru a argumenta caracterul național, a documenta evenimente în slujba istoriografiei, a comunica date de mentalitate arhaică, a furniza informație lingvistică (lexic, gramatică, stilistică etc.) ș.a.m.d. Chiar și un spirit lucid ca Ovid Densusianu, novator în teoria domeniului, uzează de folclor în cea mai largă măsură pentru a-și sprijini ipoteze dialectologice, de istoria civilizației etc.

Revoluția de metodă care va centra, în sfîrșit, cercetările pe coordonatele interne ale fenomenului folcloric o va desăvîrși, în perioada interbelică, abia Constantin Brăiloiu în cooperare cu școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Sincron, cercetările desfășurate, independent, de D. Caracostea, I. Mușlea, P. Caraman marchează și ele tendințe nete de centrare a corelațiilor interdisciplinare pe axa folclorului ca atare.

Ceea ce — între altele — îndeamnă la sublinierea unui aspect teoreticește important dar pe care pînă acum l-am tratat puțin explicit : complexele interdisciplinare presupun nu numai colaborări în parte egală ale

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor constituenților ci și cooperări sub dominanța reglatoare a intereselor *uneia* din disciplinele concurente (*biofizica* e precumpănitor biotropă, *bionica* tehnotropă etc.).

Meritul cercetărilor interdisciplinare și multidisciplinare interbelice, continuate după 1948 de I.E.F., rezidă în străduința de a duce pînă la ultime consecințe axioma de existență privind folclorul, lansată — precumpănitor din bibliotecă și din cabinetul de lucru — de romanticii și pozitiviștii veacului al XIX-lea.

Aceste cercetări au pus în evidență, prin investigații de teren concepute riguros, complexitatea *eterogeneității* sincretice a fenomenului cultural tradițional.

Astfel, a apărut limpede, cultura tradițională comportă simultan, mediate sau nemijlocite, fenomene interconexate de ordin psihologic, lingvistic, filosofic, estetic, etic, pedagogic, terapeutic, tehnologic, economic, juridic, politic etc. Această profundă și abundentă diversitate este agravată, în plan sociologic, de multiplicitatea cadrelor sociale care o susțin (individ, grup — de vecinătăți, rudenie, prietenii, sex, vîrstă, îndeletniciri —, comunitate, colectivitate, societate), iar în plan ontologic, de necesitatea, pentru cercetare, de a aborda toate faptele într-o dublă perspectivă: obiectivă, purtînd asupra obiectelor culturale înseși, și subiectivă, respectiv intersubiectivă, purtînd asupra reflexului acestora în conștiința purtătorilor. Apoi, pe lîngă dimensiunea structurală, sincronică, *toate* acestea comportă și o dimensiune istorică, cu atît mai necesar de redobîndit cu cît fenomenul tradițional cunoaște în ultimii 150 de ani, iar în zilele noastre cu o accelerație crescîndă, schimbări precipitate și fundamentale; la noi, datorită apropierii satului de condiția urbană, sistematizării rurale, omogenizării progresive a societății.

Cercetarea s-a confruntat și se confruntă deci cu modul pregnant în care cultura populară tradițională ilustrează binecunoscuta teză desemnînd mișcarea socială ca cea mai complexă formă a *mișcării*. Ea se confruntă totodată și cu principiul indivizibilității *adevărului*, răsfrînt în unitatea și coeziunea exemplară a *obiectului*: cultura populară alcătuiește o arhitectură de sens densă, strîns solidară, cu compartimente intim sudate. Ceea ce creează dificultăți. Tehnologia, habitusurile corporale, dansul, muzica, poezia, alimentația, obiceiurile sociale, mentalitatea nu pot fi disociate fără riscul compromiterii inteligibilității nu numai a ansamblului ci și a fiecărui segment disociat. Cum însă cercetarea nu poate acționa pe ansambluri hipercomplexe cu fiziologie vag cunoscută, defalcări se practică totuși. Ele ar presupune un număr de operații rafinate, nu totdeauna, din păcate, și efectuate.

Contradicțiile obiectului și contradicțiile condiției cercetării — pe lîngă alte slăbiciuni subiective — sînt cele ce explică pricina pentru care cercetările de cultură populară se află încă — și nu numai la noi — într-o fază primară a procesului constituirii propriei esențe [26]. Proces ce se traduce practic în efortul de agregare, astăzi, a unui condominium interdisciplinar adecvat și obiectului și exigențelor cercetărilor moderne de vîrf în cîmpul științelor omului.

---

[26] Cf. R. Niculescu, *Considerații pe marginea anonimatului creației populare*, în „Revista de etnografie și folclor", 10 (1965), nr. 2, p. 1, § 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Este o cerinţă vitală a dezvoltării [27]. Experienţa unor creatori în domeniul cercetării culturii şi a omului în cultură, precum Malinowski, Radcliffe-Brown, Brăiloiu, Lévi-Strauss, oricîte şi orideunde ar veni obiecţii, o atestă ireversibil.

Expresia cea mai generală a voinţei moderne de sinteză interdisciplinară o întîlnim la nivelul *metodei generale*, care, la noi, înseamnă consolidarea concepţiei de cercetare derivată din principiile preconizate şi practicate de şcoala sociologică de la Bucureşti [28]. *Metoda* are astfel în vedere îmbinarea unor strategii de ordin logic, operînd asupra materialului, de ordin psihologic, menite să optimizeze relaţiile cercetătorului cu informatorii, de ordin tehnic, destinate să asigure fixarea şi reproducerea cu minime distorsiuni a datului real [29].

Dar, spre a desena un releveu cît mai adevărat al configurării şi întretăierii mulţimii de lanţuri cauzale şi de raporturi funcţionale care generează, definesc sau guvernează fenomenul cultural tradiţional, pentru a pune rînduială în imaginea epistemică a diverselor conexiuni între datele fenomenului, a relaţiilor lor de ordine şi rang în cuprinsul structurilor, ori pentru a testa valabilitatea şi consistenţa conceptului de *sistem* (de care s-a uzat şi abuzat în caracterizările declarative ale culturii populare), sînt necesare cercetări interdisciplinare de ordin special. În cadrele metodei generale, acestea sînt chemate să aducă precizări de rigoare tehnică stringentă.

Asemenea cercetări au fost efectuate cu succes. Ele ilustrează perfect mai sus schiţata tipologie — cauzalitate, funcţionalitate, echivalenţă (în legătură cu care am adăoga doar că cele trei modalităţi tipologice se pot, prea bine, *combina*).

Nu intenţionăm aici o bibliografie a cercetărilor româneşti de acest fel. Ne vom mulţumi să punctăm doar orientările, în mare, plus un minimum de exemple.

Au fost întreprinse cercetări experimentale riguroase asupra relaţiilor *cauzale* dintre psihologie şi folclor [30]. În domeniul relaţiilor de natură *funcţională* au fost obţinute rezultate remarcabile în studierea versului popular românesc cîntat [31]. În cîmpul relaţiilor de *echivalenţă*, au fost elaborate modele logice şi matematice de gramatici narative [32].

O problematică oarecum deosebită prezintă demersurile — de ordinul relaţiilor de *echivalenţă* — care cuplează cercetări de cultură populară şi cercetări semiotice. Astfel s-au întreprins cercetări urmărind fie consolidarea unei *semiotici teoretice* uzînd de folclor ca teren de experienţe [33], fie

---

[27] Cf. Mihai Pop, *Problèmes généraux de l'ethnologie européenne*, Paris, 1971 (roneotipat).

[28] Cf. O Bîrlea, *Principiile cercetării folclorice*, în „Revista de etnografie şi folclor", 11 (1966), nr. 3.

[29] Cf. O. Bîrlea, *Metode de cercetare a folclorului*, Bucureşti, 1969.

[30] Cf. Ghizela Sulităeanu, *Psihologia folclorului muzical*, Universitatea din Bucureşti, vol. I — III, 1973 (Teză).

[31] Cf. Constantin Brăiloiu, *Le vers populaire roumain chanté* (1954) şi *La rythmique enfantine* (1955), în *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1967.

[32] Cf. Stanca Fotino şi Solomon Marcus, *Gramatica basmului*, în „Revista de etnografie şi folclor", 18 (1973), nr. 4—5.

[33] Cf. Sanda Golopenţia-Eretescu, *Probleme semiotice în cercetarea folclorului*, în „Revista de etnografie şi folclor", 16 (1971), nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

reaşezarea, pe temelii semiotice, a cercetărilor de cultură populară [34]. Ambele orientări însă urmăresc, în fond, un acelaşi dublu obiectiv, dar considerat din perspective diferite : structurarea simultană şi complementară a două neodiscipline interferente.

Rezultatele semnificative ale cercetărilor menţionate, ca şi ale altora, încheiate ori în curs, sînt dovada rodniciei demersului transdisciplinar şi proba inoportunităţii cererii de a se amîna deschiderea interdisciplinară pînă ce etnografia şi folcloristica — se pretinde — « vor fi lămurit originile şi rosturile fenomenelor ».

Este drept că o cooperare consistentă între entităţi amorfe e anevoie de imaginat, şi că discipline rămase în primitivitate, care şi-ar cunoaşte precar propriul obiect s-ar preta cu greu unei angajări interdisciplinare. Nu acesta este însă — oricare le-ar fi subdezvoltarea relativă [35] — cazul cercetărilor de cultură populară. În plus, demersurile interdisciplinare au fost din principiu concepute ca instrumente destinate tocmai elucidării de „origini şi rosturi" (eventual chiar „arderii de etape" în această privinţă) prin efectuarea organizată a unor operaţii practicate deja — cum am văzut — din totdeauna, cel puţin în parte, dar spontan, haotic, sporadic, în cadrul studierii tradiţionale.

*

În temeiul structurilor teoretice pe care le-am construit şi al constatărilor practice, ar putea fi de folos schiţarea unui compendiu programatic.

Astfel, stimularea cercetărilor interdisciplinare în studiul culturii populare ar reclama — credem — îmbunătăţiri în cel puţin patru domenii strîns legate reciproc :

Diviziunea Muncii. Paradoxal, o adîncă şi bine gîndită diviziune a muncii şi a *obiectului* se constituie ca una din premisele indispensabile ale oricărei cercetări interdisciplinare. Contradicţia e numai aparentă.

Îndeobşte epistemologii care pledează cauza interdisciplinarităţii aruncă anatema asupra specializării şi lasă impresia că au dreptate [36]. De fapt, raţionamentele lor sînt sofistice, trunchiază cu inocenţă logica realului şi dialectica procesului epistemic.

Complexitatea realului, imensitatea fondului cunoştinţelor deja acumulate de diversele discipline (de cercetările de cultură populară în speţă), limitările omului — deja invocate — fac din specializare şi diviziunea muncii (complinite imperativ de o amplă informare asupra *ansamblului* disciplinei) condiţia drastică fără de care înaintarea cunoaşterii nu e cu putinţă în nici o direcţie. Apoi demersul interdisciplinar este, prin esenţă, legat de tărîmul profunzimilor ; el nu poate opera la nivelul — atît de particularizant — al „epidermelor" concrete, al structurilor de suprafaţă. Ca

---

[34] Cf. R. Niculescu, *Repere ale unei teorii* ... ; R. Niculescu şi Anca Giurchescu, *Thèses sur la structure de la danse folklorique* (ms.), comunicare la Seminarul de semiotici audio-vizuale, Urbino, 1971.

[35] Pentru argumentarea conceputului de „disciplină subdezvoltată", v. articolul nostru *Cercetarea interdisciplinară, imperativ al stadiului actual al cercetărilor de cultură populară*, în „Revista de etnografie şi folclor", 18 (1973), nr. 4.

[36] Cf., spre pildă, lucrarea polemică, altminteri remarcabilă, a lui G. Gusdorf, *Les sciences de l'homme sont des sciences humaines*, Paris, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

urmare, o fuziune interdisciplinară fertilă nu poate fi înfăptuită decît de parteneri care, prealabil subordonării interdisciplinare, își cunosc nu numai în extensie ci și în adîncime, intensiv, obiectul. Dealtfel, fie și un examen grăbit al lucrurilor va atesta că cele mai numeroase, mai temeinice și mai productive cercetări interdisciplinare sînt cele angajate la nivelul subdisciplinelor celor mai specializate și mai elaborate (nu, de pildă, „folclor și matematică", ci *structură narativă și structură algebrică* etc.)

Din acestea rezultă limpede și că, din unghiul interdisciplinarității, cercetările de tip multidisciplinar, unidisciplinar, subdisciplinar au, fiecare cu merite și limite, nu numai îndreptățirea — neutră — de a fi, ci și misiuni exprese, de neînlocuit.

Revenind la diviziunea muncii, am avea temeiuri, din păcate, să ne întrebăm dacă actuala ei formulă în cadrul disciplinei noastre este într-adevăr rațională, echitabilă și fecundă.

Competența multiplă. Complementar diviziunii muncii și specializării, alt moment necesar antemergător interdisciplinarizării este asigurarea unei bune stăpîniri de către fiecare dintre parteneri a celorlalte discipline ale complexului proiectat.

Realizarea unui atare moment e — cum sugeram — plusul care distinge demersul interdisciplinar sistematic de cel spontan și difuz, sprijinit în cazul cel mai bun de o competență rudimentară.

Neîndoielnic, orice cale către cunoaștere este la urma urmelor legitimă în măsura în care rezultatele obținute — în condiții de rectitudine etică — sfîrșesc prin a fi validate. Și este cert — experiența o dovedește —, demersul interdisciplinar improvizat, demers sărac dar cu o pondere reală apreciabilă în științele umane, poate prilejui nu doar castele de cărți de joc ci și intuiții și concluzii de valoare. Nu este totuși mai puțin cert și că, prin forța lucrurilor, atare cercetări nu pot depăși un anumit plafon. Pe de altă parte, incompetența — complicată cu veleități — poate duce, ca de atîtea ori, și la numai simple înșelătoare jocuri cu frînturi de metodă, cu noțiuni golite de substanță, cu terminologie folosită impropriu ; sau, mai rău, poate fi doar pretext unui dandysm intelectual sterp.

Asigurarea formării corespunzătoare a unor competențe plurale în corpul de cercetare consacrat studierii culturii populare rămîne, încă, problemă deschisă.

Educarea unei viziuni unitare. Extinderea cercetărilor interdisciplinare necesită un climat interior prielnic. Atare climat poate fi însă instaurat ferm doar prin educarea prealabilă, și apoi *continuă*, a spiritelor în sens epistemologic și antropologic ; pe de altă parte, prin cultivarea aderenței la *cultură* în sensul cel mai larg al cuvîntului. Fără o bogată cultură, asimilată, un lucrător în domeniul științelor omului, chiar bine informat pe spațiul parcelei sale, va putea, eventual, descrie corect și îngrămădi fapte materiale evidente. Cu greu va putea face însă *cercetare* eficientă — în accepția epistemică elementară a cuvîntului —, și, încă mai greu, cercetare interdisciplinară, tip de investigație care reclamă un simț acut, cizelat prin cultură, al unității lumii, cunoașterii și omului.

Delicatele probleme ale promovării, prin educație permanentă, a unei viziuni integrative în cercetare nu au fost încă decît foarte parțial rezolvate.

https://biblioteca-digitala.ro

COORDONARE. Economicitate (în efort, investiţii, mijloace materiale) şi randament superior pot fi, apoi, atinse doar prin coordonarea dinamică şi flexibilă — încă nerealizată — a demersurilor interdisciplinare, individuale sau colective, în proiect sau în curs în diverse instituţii şi centre de cercetări.

Imperativul clarităţii şi al economiei în expunere ne-a îndemnat să simplificăm oarecum tabloul şi să prezentăm cele patru domenii (şi momente), atît laolaltă cît şi fiecare în parte, ca structuri limpezi de precedenţe şi succedenţe logice. În realitatea practicii de cercetare ele pot fi însă, se înţelege, coextensive, îşi pot schimba ordinea, se pot „urmări" recurent (*coordonarea* poate stimula *competenţa* plurală, aceasta poate impulsiona *specializarea* şi aşa mai departe).

*

Dacă este să regîndim prospectiv datele analizei noastre ne putem pune, în încheiere, întrebarea care vor fi căile viitoare ale sintezei în cercetările de cultură populară.

Cea mai probabilă pare ipoteza unui concentrat interdisciplinar sub dublă dominanţă : semiotică şi axiologică. Semiotică, pentru că *semnul*, şi *textul* ca reţea de semne [37], par în momentul de faţă categoriile operaţionale cele mai cuprinzătoare, mai elastice şi, totodată, mai consistente, în măsură să ordoneze coerent ansamblul elementelor disciplinare care coexistă, *de fapt*, în cercetările de cultură populară. Şi dominanţă axiologică, pentru că *valoarea* reprezintă punctul focal implicit al oricărei manifestări culturale, ca şi justificarea ansamblului oricărei culturi ; valoarea va reprezenta probabil, de fiecare dată, semnificatul-limită.

Valoare şi semn — embleme abstracte ale culturii — se cuprind, din acest unghi, una pe cealaltă, reciproc şi simultan : valorile capătă trup prin semne, semnele îşi justifică existenţa ca valori.

Deocamdată însă, parabola emblematică concretă a efortului întru bunăvoinţă şi cooperare interdisciplinară rămîne încă povestea (*formulatale*) tip *AaTh. 2044* în care, ingenuu, şi şoricelul şi pisicuţa, şi Mary şi Annie, şi unchiul şi mătuşa, şi bunicuţul şi bunicuţa, se alătură, pe rînd, lanţului de mîini care încearcă să zmulgă, trudnic, napul sau morcovul colosal.

ASPECTS EPISTÉMIOLOGIQUES DES RECHERCHES INTERDISCIPLINAIRES ET LA CULTURE POPULAIRE

L'auteur entreprend un examen critique du système de concepts fondamentaux de la recherche scientifique (*objet*, *sujet*, *discipline*, *science*, *loi*, etc.) et déduit les éléments, et le projet d'ensemble, de la reconstruction du concept d'*interdisciplinarité*. On y propose ensuite une typologie tripartite, minimale, de l'interdisciplinarité en général, et un programme de mesures pratiques (concernant la division du travail, la pluricompétence, la coordination des efforts), à même de stimuler les recherches interdisciplinaires sur la culture populaire traditionnelle.

[37] O definiţie posibilă a textului, din această perspectivă, o propune R. Barthes : „pretutindeni unde o activitate de semnificare este pusă în joc conform cu reguli de combinare, transformare şi deplasare, avem *text*". — R. Barthes, *Le texte. De la théorie à la recherche. Jeunes chercheurs*, în „Communications", [1972], nr. 19, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

OBSERVAȚII ISTORICO-FILOLOGICE DESPRE „MIORIȚA" LUI ALECSANDRI

AL. I. AMZULESCU

Nu întîmplător, asemenea aerului puternic ozonat al marilor înălțimi, piscurile literaturii universale au exercitat din totdeauna o atracție fascinantă, făcînd ca în jurul lor să se reverse adevărate rîuri de cerneală. Despre poemele homerice, ca și despre *Divina Commedia*, *Don Quijote*, *Hamlet* ori *Faust* s-au scris, se pare, despre fiecare în parte, biblioteci întregi, fără ca zelul comentatorilor să se fi istovit. Aceasta se explică, desigur, prin complexitatea inepuizabilă a capodoperelor. Ca însăși natura și viața, ele oferă mereu noi fațete privirii analitice. Substanța lor, profund dialectică, iscă necontenit noi — chiar dacă uneori și false ! — probleme. E tocmai temeiul pentru care, după memorabila formulă horațiană, iscusința comentatorilor rămînînd veșnic obstinată, *Grammatici certant et adhuc sub judice lis est* ... [1].

Nimic nu poate fi exagerat evocînd cele de mai sus spre a poposi, de fapt, la plaiurile *Mioriței*. Într-adevăr, despre „cîntecul mioarei" — pe care atît de mult l-a îndrăgit — M. Sadoveanu afirma în 1944 că „rămîne singur între mii de cîntece, ca un pisc pleșuv între muncele" [2]. Cu aproape un veac mai înainte, discretul și enigmaticul descoperitor al *Mioriței*, A. Russo, nu s-a sfiit să așeze „pre Virgil și pre Ovid" alături de neștiutul, cel dintîi stihuitor al cîntecului valah : „De vom deschide pre Virgil și pre Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi [...] Pe lîngă acești doi creatori de poezie antică s-au adăogit un al treile poet, păstoriul cîmpiilor și al munților noștri, care au produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume : *Meoriția*. Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mîndrit cu drept cuvînt, dacă ar fi compus această minune poetică " [3].

Se împlinesc 125 de ani de cînd, pentru întîia oară (în „Bucovina" fraților Hurmuzaki, din 18 februarie 1850) V. Alecsandri a încredințat tiparului celebra „variantă" care rămîne, oricum, pe veci legată de numele și de pana sa. Se știe însă că — voit sau nu — marele poet, recunoscînd dar

[1] Horatius, *De arte poetica*, vs. 78.
[2] M. Sadoveanu, *Cîntec bătrînesc*, în „Carpații", Sibiu, XII (1944), nr. 4, p. 91.
[3] A. Russo, *Scrieri* publicate de P. V. Haneș, București, 1908, p. 187.

Rev. etn. folc., tom. 20, nr. 2, p. 127–158, București, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

şi acoperind în parte rolul prietenului A. Russo în „descoperirea" *Mioriţei*, a lăsat să plutească în jurul acestei capodopere a folclorului nostru aureola celui mai ciudat mister, făcîndu-ne — nu fără motiv — să ne întrebăm şi azi care este de fapt provenienţa faimoasei sale variante şi cît de adînc pana glorioasă a Poetului s-a amestecat „îndreptînd" şi distilînd „lamura ei din variantele tufoase şi imperfecte, pînă ce a statornicit-o definitiv în forma-i pură de juvaer" [4].

Este adevărat că unii dintre cei mai de seamă comentatori au expediat în cele din urmă, — considerînd oţioasă — atare problemă, preferînd să ridice mai departe cuvenitele osanale perspicacităţii şi măiestriei neîntrecute a poetului care a izbutit să înalţe ca din senin acest întîi şi inegalabil monument al folclorului nostru. Prin aceasta „problema" nu încetează însă să existe, nefiind nicidecum indiferentă modestei cercetări folcloristice, care este oricum datoare să caute şi să găsească răspunsul cît mai plauzibil, cît mai aproape de adevăr. Acesta nu este deloc lipsit de importanţă, spre a nu clădi comentariul, oricît de subtil şi de autorizat, pe o bază, altfel în veci îndoielnică.

În cursul celor 125 de ani care au trecut de la întîia publicare a variantei Alecsandri, s-a acumulat o enormă literatură — aproape o mie de înregistrări de alte şi alte variante, ca şi noi şi noi comentarii şi studii — între care la loc de frunte se aşază îndeosebi cele pe care le datorăm lui O. Densusianu, D. Caracostea, L. Blaga, I. Muşlea, C. Brăiloiu, H. H. Stahl, I. Diaconu, iar în vremea din urmă lui M. Eliade. Datorăm de asemenea străduinţei fără egal a lui A. Fochi osteneala, mai presus de orice laudă, de a fi dedicat *Mioriţei* masiva sa monografie, tipărită în anul 1964, adevărat monument de tenacitate şi de erudiţie ştiinţifică, întru totul vrednic de valoarea şi renumele *Mioriţei* [5]. Însumînd de pretutindeni şi confruntînd cu migală aproape tot ce se putea cunoaşte despre *Mioriţa* pînă la data apariţiei lucrării sale, A. Fochi a întreprins în cel mai desăvîrşit spirit obiectiv, o extrem de minuţioasă analiză structurală a textelor culese şi o sinteză critică a comentariilor şi părerilor emise pe parcursul timpului, oferindu-ne o adevărată enciclopedie a *Mioriţei*.

Faţă de cele cu desăvîrşită artă critică expuse de A. Fochi, sînt totuşi posibile noi observaţii şi sugestii, care ar putea aduce în făgaşul explicării *Mioriţei* unele nebănuite ipoteze, dacă nu chiar reale noi descoperiri, fără intenţia de a ştirbi ori contrazice, ci dimpotrivă, în dorinţa de a continua şi întregi, oricît de puţin, comentariul omnilateral al lui A. Fochi.

Vom începe deci prin a reţine şi sublinia mai întîi unele dintre preţioasele concluzii ale lui A. Fochi. Punînd laolaltă unele certitudini dar şi unele şovăieli şi îndoieli adunate din cuprinsul monografiei *Mioriţei*, vom face din acestea un consistent punct de plecare al modestei contribuţii pe care ne propunem s-o aducem în cele ce urmează.

★

[4] Cf. M. Sadoveanu, *op. cit.*, p. 91.

[5] A. Fochi, *Mioriţa*, Tipologie, circulaţie, geneză, texte, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1964.

https://biblioteca-digitala.ro

Ceea ce A. Fochi se vedea silit să constate cu zece ani în urmă, rămîne, în ciuda masivei sale monografii, cel puțin în parte valabil și acum : [...] *în jurul Mioriței planează încă și azi numeroase prejudecăți* [6].

Pe lîngă prejudecățile — astăzi în mare parte risipite prin însăși soliditatea demonstrațiilor lui A. Fochi — , stăruie însă și o seamă de incertitudini și șovăieli, care își găsesc locul chiar și în uriașa monografie a *Mioriței*. Așa, spre pildă, în ce privește „originea textului" lui Alecsandri : *Discuția cu privire la originea textului* — arată A. Fochi — *este infructuoasă, poetul lăsîndu-ne în cel mai desăvîrșit întuneric* [7]. Mai departe, A. Fochi adaugă : [...] *problema originii textului nu poate fi pe deplin elucidată, pînă la descoperirea vreunor mărturii mai precise* [8].

Cu toate acestea, există în desfășurarea monografiei unele afirmații care denotă că A. Fochi optează totuși hotărît : *Astăzi se poate afirma cu certitudine că A. Russo este descoperitorul și culegătorul Mioriței* [9]. Această afirmație apare însă mult atenuată după aproape 350 pagini : *Acum o sută și mai bine de ani, Alecsandri, publicînd balada, afirma destul de neprecis că textul a fost cules la Soveja și pe Ceahlău. Care este adevărul în privința aceasta e greu de spus, pare însă mai probabil ca textul să fi fost cules în prima localitate* [10].

Esențial pentru punctul de vedere al lui A. Fochi în această privință rămîne în cele din urmă faptul că, în timp ce pentru alte cazuri A. Fochi grupează o seamă de variante ca „nelocalizate" [11], varianta lui Alecsandri (cu sigla *MOLD. 27*) apare situată, atît în „tabloul variantelor analizate" [12] cît și în harta nr. 1, la localitatea *Soveja*, ceea ce arată că, în ciuda rezervei sale prudente, A. Fochi înclină cu precădere pentru aceasta.

Propunîndu-ne a supune unei noi și atente reexaminări tocmai această problemă, în căutarea „vreunor mărturii mai precise", socotim necesar ca, în prealabil, să consemnăm și să subliniem încă unele dintre prețioasele certitudini — sau șovăieli — ale monografiei.

Analizînd și comparînd amănunțit variantele baladei, apoi sintetizînd cuantificarea analizelor statistice într-o seamă de profile grafice edificatoare pentru a stabili morfologia și tipologia variantelor de pretutindeni în comparație cu varianta Alecsandri, A. Fochi conchide în esență următoarele în privința versiunii moldo-muntene : *Dacă trecem la analiza materialului din Moldova, ne-am aștepta ca el să urmeze întru totul schema variantei lui Alecsandri, culeasă și ea din aceeași provincie. Lucrurile stau însă cu totul altfel* [13].

Dintre numeroasele considerații și aprecieri ale lui A. Fochi în privința greutății specifice a diferitelor episoade și momente tematice din desfășurarea *Mioriței*, trebuie reținută mențiunea specială pe care A. Fochi o face despre „cadrul epic inițial", chiar dacă „testamentul ciobanului"

---

[6] Cf. *ibidem*, p. 123.
[7] Cf. *ibidem*, p. 124.
[8] Cf. *ibidem*.
[9] Cf. *ibidem*, p. 129.
[10] Cf. *ibidem*, p. 475.
[11] Cf. *ibidem*, p. 1057 — 1064.
[12] Cf. *ibidem*, p. 185, nr. 524.
[13] Cf. *ibidem*, p. 212.

https://biblioteca-digitala.ro

e în cele din urmă subliniat ca fiind *sine qua non* pentru definirea *Mioriței: Nucleul central, fără de care Mioriţa nu ar fi baladă, fără de care nu şi-ar fi cîştigat o individualitate artistică şi nu şi-ar fi justificat existenţa în cadrul folclorului românesc, este episodul conflictului ciobănesc, cadrul epic iniţial. Acest episod, deşi cunoaşte nenumărate forme de realizare artistică, diverse interpretări tematice, nu este cunoscut decît de Mioriţa* [14].

Referitor la acest „nucleu central", reţinem observaţiile lui A. Fochi privitoare la variantele moldovene : *În Moldova, cadrul epic iniţial, format din locul dramei, transhumanţa, ciobanii, complotul, cauzele omorului şi oaia năzdrăvană este slab reprezentat. Frecvenţa sa ne îndreptăţeşte să-l socotim neesenţial pentru balada locală* [15].

De asemenea sînt vrednice de reţinut constatările lui A. Fochi cu specială privire la variantele vrîncene : *Se poate deci vorbi despre o destul de redusă influenţă a tipului Alecsandri în această regiune.* [...] *În cadrul zonei întregi, tipul Alecsandri se repartizează la extremităţile de nord şi de sud* [16]. Şi : *Dezagregarea epicului atinge maxima în Moldova, şi mai simptomatic încă în Vrancea, regiunea presupusă de baştină a baladei* [17].

Faţă de aceste observaţii şi constatări privitoare la Moldova şi îndeosebi la zona vrînceană, sînt de remarcat observaţiile oarecum surprinzătoare ale lui A. Fochi cu privire la Muntenia : *Dacă trecem să cercetăm situaţia din Muntenia,* [...] *schema generală trădează o extrem de mare asemănare cu schema lui Alecsandri.* [...] *O trăsătură deosebitoare faţă de Moldova este predilecţia munteanului pentru cadrul epic iniţial* [18]. Şi : [...] *Muntenia înclină către realizarea celei mai complete scheme tematice a Mioriţei* [19]. Precum şi : *În Muntenia, schema lui Alecsandri pare să fi înlocuit versiunile locale* [20].

Şi mai surprinzătoare sînt în cele din urmă constatările de sinteză finală în privinţa tipologiei. Referindu-se la „Tipul 1 (Alecsandri)", A. Fochi constată : *Tipul, răspîndit din Oltenia şi pînă în nordul Moldovei, pare însă a constitui o predilecţie specială pentru Muntenia de nord, unde, după cum dovedeşte harta tipologică, are un veritabil centru de intensitate circulatorie* [21]. [...] *Dealtfel, din cele arătate mai sus, s-a putut vedea că Muntenia a optat în foarte mare măsură pentru tipul Alecsandri* [22].

Faţă de aceste observaţii, întru totul întemeiate pe minuţioasa analiză obiectivă a structurii variantelor, corelată cu însăşi răspîndirea geografică a acestora, care sînt explicaţiile şi motivările sugerate de A. Fochi în monografia sa?

Remarcînd deosebirea, în genere, a variantelor moldovene faţă de varianta Alecsandri şi referindu-se mai întîi la „cadrul epic iniţial ... slab reprezentat în Moldova", A. Fochi comentează : *Din situaţia aceasta nu rezultă însă că în această parte ar trebui să vedem cu necesitate mîna lui Alec-*

---

[14] Cf. *ibidem*, p. 543 ; vezi şi p. 534.
[15] Cf. *ibidem*, p. 213.
[16] Cf. *ibidem*, p. 393.
[17] Cf. *ibidem*, p. 221.
[18] Cf. *ibidem*, p. 215.
[19] Cf. *ibidem*, p. 222.
[20] Cf. *ibidem*, p. 225.
[21] Cf. *ibidem*, p. 393.
[22] Cf. *ibidem*, p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro

sandri. În cel mai bun caz, în slaba reprezentare a acestui cadru epic inițial trebuie să vedem simptomul unei evoluții. Se pare că în Moldova, balada începe să renunțe la însușirile sale epice, reducîndu-se treptat la simpla discuție dintre oaie și cioban. Aceasta pare să fie cu atît mai plauzibil, cu cît în Moldova însuși genul folcloric al baladei a fost supus unei mai timpurii și mai adînci prefaceri evolutive decît în Oltenia și Muntenia [23].

Constatînd, dimpotrivă, că : *O trăsătură deosebitoare față de Moldova este predilecția munteanului pentru cadrul epic inițial*, A. Fochi încearcă această explicare : *Credem că putem formula în această privință și cîteva considerații explicative. Genul baladei în general este în Moldova pe cale de dispariție, în timp ce continuă să se mențină într-o stare destul de bine închegată în Muntenia. Această situație se resfrînge și în structura Mioriței : în Moldova, urmînd linia de evoluție regresivă a întregului gen, Miorița începe să se dezepicizeze, în vreme ce în Muntenia Miorița apare mai stabilă și mai închegată sub raportul epicului. În afară de aceasta, variantele muntene trădează o foarte puternică influență a schemei tematice de tip Alecsandri (lucru care va deveni evident în capitolul de descriere a baladei), ceea ce ne poate duce la concluzia că în această provincie textul local va fi fost înlocuit cu textul difuzat prin școală* [24].

În sfîrșit, observînd că *Dezagregarea epicului atinge maxima în Moldova, și mai simptomatic încă în Vrancea*, A. Fochi explică : *Este un simptom de evoluție ce nu poate fi trecut cu vederea și credem că ține de stadiul actual de evoluție a baladei în acea regiune. Situația generală a Munteniei se poate explica prin influența versiunii tipărite a lui Alecsandri și prin mai buna păstrare în acea regiune a genului folcloric al baladei încă și în zilele noastre* [25].

Dealtfel, referindu-se la influența versiunii Alecsandri pe calea tiparului, A. Fochi accentuează încă o dată în altă parte, din treacăt : *Deși varianta lui Alecsandri a fost impusă maselor prin prestigiul literei tipărite* [26] ... etc.

Dacă se cuvine să fim, negreșit și întru totul, de acord cu explicațiile lui A. Fochi în ce privește stadiul diferit de evoluție al cîntecului epic în Moldova în comparație cu Muntenia, — și aceasta fiind de fapt o constatare pe deplin obiectivă, întemeiată pe tot ce se cunoaște în acest sens — , unele stăruitoare semne de întrebare se ridică, totuși, cînd este vorba de influența, atît de diferențiată, a cărții și de „prestigiul literii tipărite".

Este legitim să ne întrebăm anume de ce presupusa influență a variantei tipărite de Bardul de la Mircești s-ar fi impus atît de hotărît în Muntenia și mai puțin în Moldova, unde nu există nici un temei de a considera că „prestigiul" lui Alecsandri și al literei sale tipărite ar fi fost mai prejos, ba dimpotrivă, dacă, cu atît mai vîrtos ne gîndim la rezonanța, cu mult mai plauzibilă, a poetului în regiunea sa de obîrșie.

Dealtfel, cînd se evocă pregnanța și stabilitatea mai durabilă a genului în Muntenia, nu se întemeiază oare aceasta tocmai pe considerentul însăși

[23] Cf. *ibidem*, p. 213.
[24] Cf. *ibidem*, p. 215 — 216.
[25] Cf. *ibidem*, p. 221.
[26] Cf. *ibidem*, p. 298.

https://biblioteca-digitala.ro

puternicei viabilităţi a *tradiţiei orale* şi nu al influenţei cărţii în această zonă?

În sfîrşit, motivările schiţate de A. Fochi nu pot explica de ce influenţa precumpănitoare a cărţii şi a „literei tipărite" de Alecsandri s-a exercitat atît de puternic îndeosebi în Muntenia de nord, dacă este adevărat că tipul Alecsandri „răspîndit din Oltenia pînă în nordul Moldovei, *pare însă a constitui o predilecţie specială pentru Muntenia de nord, unde, după cum dovedeşte harta tipologică, are un veritabil centru de intensitate circulatorie*" [27]. Trebuie oare să admitem că în această zonă procesul alfabetizării şi al culturalizării mai timpurii a maselor ar fi atins cu adevărat proporţii mai însemnate?

Pe de altă parte, încă un temeinic semn de întrebare faţă de explicarea prin filiera textului tipărit de Alecsandri a asemănării variantelor din Muntenia cu textul Alecsandri, ridică şi constatarea peremptorie a lui A. Fochi, servind noi argumente (după cele arătate de D. Caracostea) pentru a considera că *temele 13, 14* (*alegoria morţii şi apoteoza ciobanului*), *în sensul în care aceste două teme apar în varianta Alecsandri* [28], sînt întru totul rezultate din intervenţia lui Alecsandri în textul *Mioriţei*. În analizele sale, A. Fochi constată: *Frecvenţa uimitor de scăzută a acestor teme* (*abia două variante, dintre care una a lui Alecsandri*) *ne îndreptăţeşte să considerăm acest moment din structura baladei drept o intervenţie a poetului şi s-o eliminăm din discuţiile următoare* [29]. Dacă ar fi adevărat că *Mioriţa* din Muntenia — şi îndeosebi în zona subcarpatică — stă atît de mult sub influenţa textului Alecsandri, cum se face oare că aceste elemente, proprii textului lui Alecsandri, lipsesc cu desăvîrşire pînă şi din zona Munteniei („nu le mai întîlnim nicăieri" — zice A. Fochi [31])? !

Ţinînd seama de toate aceste dubii, este necesar să căutăm, *poate*, cu totul altă motivare spre a explica situaţia specială a Munteniei, de ce în Muntenia „schema generală trădează o extrem de mare asemănare cu schema lui Alecsandri", spre a înţelege de ce „Muntenia a optat în foarte mare măsură pentru tipul Alecsandri", neputînd admite cu uşurinţă că „în această provincie textul local va fi fost înlocuit cu textul difuzat prin şcoală" [31].

Din fericire, logica încăpăţînată a faptelor nu întîrzie să ne ofere motivarea necesară, chiar dacă, din nefericire, toţi cercetătorii *Mioriţei*, — inclusiv A. Fochi — nu au ţinut seama, trecînd cu uşurinţă peste un lucru relativ bine cunoscut.

Într-adevăr, se ştie că localitatea *Soveja* (de unde A. Russo a cules textul publicat ulterior de Alecsandri), şi astăzi alcătuită din satele *Dragosloveni* şi *Rucăreni*, este o aşezare ce-şi are obîrşia în fugarii musceleni proveniţi cu începere de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, şi în continuare după aceea, din străvechile sate muscelene Dragoslavele şi Rucăr.

Într-o serie de articole publicate în ziarul „Voinţa Muscelului" din anii 1902 — 1903, sub titlul *Geografia comunei Dragoslavele — Muscel*, învăţătorul Iosif Catrinescu scrie, între altele: „Într-o corespondenţă, stabilită între mine şi V. Iftimescu, învăţătorul comunei Soveja din jude-

[27] Cf. *ibidem*, p. 393.
[28] Cf. *ibidem*, p. 214.
[29] Cf. *ibidem*.
[30] Cf. *ibidem*, p. 215.
[31] Cf. *ibidem*, p. 215, 395, 216 passim.

https://biblioteca-digitala.ro

ţul Putna, cu privire la originea celor două cătune : Dragoslăveni şi Rucăreni, ce constituiesc numita comună, mi s-a comunicat că ele ar fi fondate de emigraţi ai comunelor Dragoslavele şi Rucăr din judeţul Muscel, cam acum 320 ani, timp ce corespunde cu domnia lui Mihnea al II-lea Voevod (1577 — 1583). Dacă ne referim la documentul Bătrînului Vodă Matei din 1642, Octombrie 15, dat satului Dragoslavele pentru a scăpa de împilările în care îi vîrîse puternicul ministru al Voevodului Mihnea, vel vornicul « în silă şi în puterea lui cu nişte chrisoave şi cărţi rele şi fără nici o treabă », data de sus e perfect exactă, şi incontestabil emigraţiunea a avut loc din pricina acestui boier" [32].

După unele consideraţii despre birurile şi împilările, multe şi de tot felul, I. Catrinescu continuă în numărul următor al ziarului : „ ... împilările vornicului Vintilă au împins pe mulţi dintre săteni la emigrare. (Tot cam în acest timp au emigrat mulţi săteni şi din Rucăr ; cauzele nu le cunosc.) Acolo, în ascunzătorile munţilor Putnei, au trăit, poate, multă vreme nedescoperiţi, Dragoslăvenii şi Rucărenii, fondînd comuna Soveja, care are astăzi o populaţie de peste 2600 suflete. Sunt acolo nume crezute vechi, ca : Baştea, Stelea, Sbîrcea, Ilie, cum şi unul Mehedinţ ce se susţine a fi tot din aceste sate. Mai există un sat Dragoslăveni şi în Rîmnicu-Sărat ; dar, cu toate sîrguinţele ce am depus pe lîngă colegul de acolo, spre a-i afla origina, n-am putut căpăta pînă în present nici o relaţiune" [33].

De asemenea, în monografia *Dragoslavele*, publicată cu o generaţie mai tîrziu de C. Rădulescu-Codin şi preot I. Răuţescu, citim următoarele :

„Tot din aceste acte cum şi din tradiţia populară, reiese că din pricina persecuţiunilor acelor boieri cum şi a traiului greu în ţară, trei părţi din sătenii din Rucăr şi Dragoslavele s-au refugiat în Moldova în comuna *Soveja*, jud. Putna — pe la începutul secolului al XVII-lea, formînd satele *Rucăreni* şi *Dragosloveni*. [...] Tot din unele acte se desprinde că la unii din cei duşi în Moldova s-au găsit parte din ocolniţele Dragoslovenilor şi că alţii s-au şi înapoiat în satul lor. Dovadă multe acte, dintre care unele urmează mai jos"[34].

Într-adevăr, într-un act din 7229 (1621), aprilie 24, se vorbeşte de o pîră „pentru neşte rumâni ce au fost fugiţi mai denainte vreme de vînzarea noastră şi acum ei au venit" [...] „pentru rumânii ce au venit den Moldova" [35] ; iar într-altul, din „1802, ghenarie 8", „găsit la un sătean din Dragoslavele ", se vede că între muscelenii fugiţi la Soveja şi cei rămaşi la baştină, în Dragoslavele, se menţineau — deci încă la începutul secolului al XIX-lea — foarte strînse legături, vorbindu-se anume de veniri şi de plecări dintr-o parte într-alta, după cum se arată textual :

„Adică noi, feciorii lui Neculii Gromnic ot sat Soveja — Dragoslăveni, dat-am adevărată scrisoarea noastră, dimpreună şi cu şeapte zapise de moşie ce arată, la mîna cumnatu-meu Crăstii, precum să ştie că, viind elă aicia la noi, la ţara Moldovii, am dat cartea noastră şi cu zapisele ce arată mai sus, ca să descopere moşiile şi să le şi stăpînească pînă cînd vom veni noi acolo, şi atuncia să ni le luăm fără nici o cheltuială.

---

[32] Cf. I. Catrinescu, *Geografia comunei Dragoslavele — Muscel*, în „Voinţa Muscelului", II(1902), nr. 38, p. 3.

[33] Cf. *ibidem*, nr. 39, p. 4.

[34] Cf. C. Rădulescu-Codin şi preot I. Răuţescu, *Dragoslavele*, Cîmpulung, 1923, p. 33—34.

[35] Cf. *ibidem*, p. 34—35.

https://biblioteca-digitala.ro

Eu Mihăilă Gromnic 1802 ghenarie 8
Eu preotul Ion Căciulă am fost faţă
Eu Stan Gromnic
Eu Vasile Gromnic
Eu Ion Gromnic
Eu Ion brat cu Stan ... şi noi toţi fraţii moşteni" [26].

Monografia lui C. Rădulescu-Codin şi Ion Răuţescu arătă de asemenea, pe larg, următoarele : „Emigraţiunile din comună au fost în diferite timpuri începînd din secolul al XVI-lea şi-n diferite locuri, unele mai apropiate şi altele foarte depărtate pînă în judeţele Mehedinţi şi Putna precum şi-n Ardeal. Negreşit, cea mai însemnată emigraţiune a fost cea din Soveja. În actele ce am reprodus şi după cum se păstrează şi în tradiţie, pricina emigrării acesteia au fost persecuţiunile îndurate de la diferiţi boieri şi domni : sub Alexandru Coconul 1623—27 [16], Alexandru Iliaş 1627 — [16] 29, dar mai ales sub Leon Tomşa poreclit şi Stridie 1629 — [16]32. [...]" [37].

Apoi : „Matei, cînd ajunge domn, ca semn de împăcare cu Vasile Lupu, zideşte, în 1640, mînăstirea Soveja, în Vrancea, nu în reşedinţa ţării după cum, din parte-i, făcuse Domnul Moldovei, Vasile Lupu. Altă pricină nu putea fi decît că Matei Basarab îşi alesese acel ţinut limitrof pentru clădirea sfîntului locaş, pentru faptul că acolo se aflau aşezări munteneşti care îşi aveau fiinţa încă din timpul pribegiei sale în Ardeal. După o tradiţie, Matei ar fi zidit mînăstirea Soveja cu salaori din Rucăr şi Dragoslavele anume aduşi.

Matei a înzestrat mînăstirea cu odoare şi moşii. Primele emigraţiuni în Vrancea, mai ales în Soveja, unde au întemeiat satele Dragoslăveni şi Rucăreni, datează de pe la începutul secolului al XVII-lea şi au continuat pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, mai puternică fiind la începutul celei de-a doua domnie a lui Nicolaie Mavrocordat (1718).

În jalba locuitorilor Dragosloveni către Grigorie Ghica Vodă din 1826 se scrie :

« Jăluim Măriei Tale pentru un Matei Ponea şi Simion Creţu că numiţii auzim că au dat jalbă ca din partea tuturor sătenilor să scoată hotarnic a veni la satul nostru să sforască o moşie ce să cheamă Fundata şi s-ar fi şi făcut luminată poruncă ; Prea înălţate Doamne, ştiut să fie înălţimii Tale că noi de această cerere n-avem ştire, nici cerem vreun hotarnic şi numiţii umblă cu cărţi ce cumpără *din Moldova de la neamurile noastre ce sînt fugite de sînt peste două sute de ani, precum şi ei tot de acolo au venit.* Ne rugăm să fie luminată poruncă a înălţimii Tale întîi să ne judecăm cu dînşii atît la acest ispravnic unde ne aflăm toate părţile, şi înaintea Măriei Tale şi atunci de va fi trebuinţă de hotarnic să va orîndui ; iar nefiind trebuinţă, vom stăpîni precum am stăpînit şi pînă acum de sînt peste două-trei sute de ani. Şi ce va fi mila Măriei Tale. Robii Măriei Tale, lăcuitorii din satul Dragoslavele din jud. Muscel »

Domnul Grigorie Dimitrie Ghica în 1826, februarie, îl rînduieşte pe logofătul de ţara de jos să facă cercetare. Acesta, în darea de seamă amă-

[36] Cf. *ibidem*, p. 36.
[37] Cf. *ibidem*, p. 39—40.

https://biblioteca-digitala.ro

nunțită ce face către domn, zice între altele că « jalba ca din partea tuturor moșnenilor ar fi făcut-o numai un Matei Ponea și Simion Crețu făr' de știrea celorlalți moșneni și că numiții *fiind veniți de la Moldova* umblă cu cărți ce au cumpărat de la unii din neamurile jăluitorilor ce *sînt fugiți acolo la Moldova de sînt peste 200 ani.* »

De aci se poate dovedi că cea dintîi emigrațiune din comună a locuitorilor Dragosloveni, care au plecat la Moldova de au întemeiat împreună cu alți fugari din comuna vecină Rucărul, satul *Soveja*, jud. Putna, a fost în prima jumătate a veacului al XVII-lea sau circa 1620.

Iar într-o scrisoare din 1736 (5 sept.) se scrie :

« Eu Nicoară ... ot Mățău dat-am scrisoarea mea la mîna lui Coman s[i]nă Balint ot Dragoslavele pe cum să știe că mergînd unchiă-meu Mihail cu frate-mieu Lăpădat la Stoica Balint și la frații lui de au pus zălog o moșie de să cheamă de la Cacaleț pe apa Argișălului pe tl. 30. Deci eu știu că am dat tl. 10 de am răscumpărat partea mea dentr-acea moșie a patra parte și după răscumpărarea moșii meale numaidecît *au fost fugit acești oameni în țara Moldovii.* Acum viind acest Coman nu-mi îndăguia ca să-m' stăpînescu acea parte de moșie căci nici eu n-am avut nici o scrisoare ca să-mi adevereaze că mi-am răscumpărat partea mea dă moșie ; ci am vrut să jur, iar judecata nu m-au îngăduit zicînd eu că știu să fie scrișii acei taleri 10 în dosul zapisului de zălogirea acei moșii.

Am dat această scrisoare la mîna lui Coman pînă ce va veni zapisul să vază și de voiu putea eu dovedi au cu zapisul au cu bune mărturii cum că am întors eu acei taleri 10, iată că mi-am stăpînit eu moșia bine ; iar de nu să aibu a-i întoarce tot venitu moșii cît o am stăpînit de atunci pîn' acum tot și pînă la soroc și mi-am pus deagetul și numel[e] mai jos ca să crează.

Iorga județu ot Dlăgopoli martor».

După alți autori, satele Dragosloveni și Rucăreni din Soveja ar fi formate din urmașii salaorilor pe care i-a adus Matei Basarab să zidească mînăstirea Soveja. După sfîrșirea mînăstirii, Dragoslăvenii și Rucărenii au rămas acolo și au format satele care s-au numit după locul de origină al lor, lucru care se potrivește cu unele tradiții ce se păstrează în Dragoslavele sau Rucăr" [38].

Ce rezultă din toate cele de mai sus ? Rezultă, desigur, nu numai faptul, cu desăvîrșire deslușit atestat de documente, că Soveja provine dintr-o veche roire musceleană, definitiv consolidată (negreșit și din certe rațiuni politice) în zilele lui Matei Basarab — ca un veritabil cal troian al „roșilor de țară și al mehedinților" împămînteniți în preajma mînăstirii ctitorite de Matei-vodă în Moldova „prietenului" Vasile Lupu — , ci și faptul deosebit de relevant că între dragoslăvenii și rucărenii strămutați în Moldova și satele lor de baștină s-au menținut, cel puțin pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, necontenite legături și pendulări, cu dese plecări și reveniri la matcă. Iar dacă zapisele ce au supraviețuit pomenesc, firește, numai de probleme economice, credem că ele oferă suficient temei pentru a presupune, pe lîngă atare dese pricini materiale care au menținut legăturile, și tot atît de trainice legături sufletești și culturale ale fugarilor cu

[38] Cf. *ibidem*, p. 40—42.

https://biblioteca-digitala.ro

zestrea tradiției lor orale, negreșit moștenită și transplantată, odată cu oamenii, din plaiurile muscelene în mica enclavă munteană din vecinătatea Vrancei.

În lipsa unor dovezi foarte concret pipăibile în această privință, s-ar putea invoca măcar semnificația atît de grăitoare a cîntecului muscelean despre birnicul fugar, de care m-am ocupat cu un alt prilej.

Despre trăinicia și semnificația unor atare legături consîngene și culturale cu matca musceleană vorbesc însă deslușit și paginile, încălzite de o fierbinte evocare, izvorîte în 1920 de sub pana profesorului S. Mehedinți, care sublinia răspicat filiația sa coborîtoare din ostașii lui Matei Basarab pripășiți la Soveja și se afirmă cu prisosință a fi sovejan :„Domnilor, eu sînt sovejan" — începe mărturisirea sa de credință, în cele cîteva pagini memorabile din volumul *„Politica de vorbe și omul politic"* [39]. De sub vălul copleșitor de poezie al romanticei evocări ce urmează, străbat destule semne concrete ale portretului sovejanului, zugrăvit ca îndărătnic păstrător de tradiție. Citățm cu zgîrcenie, trecînd ușor peste alte avînturi de romantism înflăcărat al profesorului sovejan :

„Satul Soveja e așezat tocmai în crierii munților. Cînd ajungi în culmea Richitașului, îl vezi tot, dintr-o dată, ca un cuib în mijlocul codrului de brazi. Mai departe, pînă la hotare, nu se află țipenie de om, — doar cerbi prin poiene, urși în tihărăi și vulturi pe seninul cerului.

Slăvit loc valea aceea ! Ferită de toate relele, dar, ce e drept, lipsită și de unele înlesniri ale vieții moderne. Pentru noi însă, care privim soarele răsărind deapururi la colțul Șoimului și apunînd spre Zboina Verde ; pentru noi, care mînem vara pe la « odăi », în Ghina și Pusnicu, măsurînd curgerea nopții după mersul stelelor, Soveja — nu vă fie cu supărare — e chiar la mijlocul pămîntului, după cum a fost Delfi pentru greci sau muntele Meru pentru vechii indieni.

Cînd la vecernie răsună prelung clopotul de la mînăstirea zidită de Matei Basarab în fundul Dragomirei, și valea, și muntele par în lumina lină a apusului, ca un tainic templu al naturii cum se zicea odinioară în stilul lui René și Atala.

Dar nu despre frumusețea feciorelnică a ținutului nostru vreau să aduc vorba. Pe aceea o simțim numai noi, localnicii. [...] Nu de farmecul Sovejei, ci numai de singurătatea ei vream să pomenesc.

Gîndiți-vă : ca să ajungi pînă acolo, era nevoie, pe cînd țin eu minte, să treci nu știu de cîte ori apa Șușiței, prin vaduri fără pod, și să te poticnești printre bolovanii mutați după fiecare puhoi. Trebuia picior — și mai ales inimă de muntean — care, vorba lui Creangă, nu se lasă depărtat de văile lui, cum nu se dă scos ursul din bîrlog ... Știau ei ce știau hospodarii Moldovei, cînd trimeteau pe alde Alecu Rusu (cel care a cules balada Mioriții în Soveja) și pe alte fețe politicești să se sălășluiască prin meleagurile acelea, sub paza egumenului — și mai mult în paza pustietății, din care nu fitecine se încumeta să iasă fără știută călăuză.

De aceea, fiind locurile acelea așa stîngace, sovejenii au trebuit să trăiască ei în de ei, mai mult în știrea celui de sus și cu prea puțină știre din partea oamenilor. Iar urmarea a fost că, mai în toate privirile, noi am

[39] Cf. S. Mehedinți, *Politica de vorbe și omul politic*, București, 1920, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro

rămas primitivi, — cît se poate de primitivi. Din vremea cînd Dragoș umbla la vînătoare de zimbri în codrii Moldovei și pînă azi, în părțile noastre mai nimic nu s-a schimbat. Cămășile se fac tot de in și de cînepă ; căciulele tot de hîrșie ; cojoacele tot de piele ; iar focul îl aprindem, ca și pe vremea lui Zalmoxe, scăpărînd cu amnarul într-o bucată de cremene. Pe la noi, vîrsta ferului nici n-a început încă deabinelea. Căci sunt și acuma în ființă unele case, la care toate celea — pînă și cuiele — sînt de lemn, după cum din lemn sînt cioplite și scările de la șaua călăreților.

Astfel, nu-i mirare că și numele noastre au rămas arhaice. Ascultați și judecați singuri : Dobrin, Singurel, Bunghez [...], Balcu, Bitirez, Gosav, Oancea, Barna, Vătămanul, Jinga, Bulumej, Borja, Sfîrnog, Burducea ... Doar la basci în Pirinei, la bretoni sau la celții din *ultima Thule*, dacă se mai află nume așa de posnașe, iar unele — după a mea părere — atît de frumos sunătoare.

Cum vedeți, domnilor, numele noastre sînt, ca și noi, păduroase : noduroase ca cioturile butucilor, pietroase ca și colțul stîncilor. Parcă ieri a zvîrlit pe acolo Deucalion bolovanii din care s-au născut oameni ..."[40].

În paginile acestui fierbinte credo sovejan, S. Mehedinți pomenește cu aceeași căldură și unele pilde din zestrea folclorică a locului :

„Doar la vorbele cu tîlc, la cîntece și alte iscodiri ca acestea, dacă unii sovejeni se arată mai ageri decît alții. Marina lu' Barna cînta așa de duios balada Mioriței, că plîngeau toate babele, cînd ajungea la versul : Măicuță bătrînă/ Cu brîul de lînă. Iar cînd pomenea de : Baciul Vrîncean/ Și cel Moldovean, ochii tuturor cătau în zare, ca și cum așteptau să vadă ivindu-se Miorița și boteile de oi pe culmile dinspre Lozia ori Zboina.

Catrina lui Găneț cînta din frunză ca un haiduc — strașnică femeie, pre legea mea [...]

Atîta numai, că pildele și cîntecele, trecînd din gură în gură, le avem cu toții îndeobște, și nu ne semețim unul asupra altuia, împodobindu-ne cu scofala unui nume nou. Fiecare sîntem mulțumiți cu cele apucate de la părinți. — Sîntem conservatori jurați, nu altceva.

Din veacul al XVII-lea, de cînd bunul Voevod Matei Basarab a clădit mînăstirea, după ce se războise cu noroc la Finta, gloata noastră de ostași, cu adaose din Dragoslave și Rucăr, a poposit « pe pămînt moldovenesc », cum zice pisania bisericii. Descălicînd în codri, am botezat apele și locurile cu nume oltenești și muntenești. Și toți, de la Stoica Mehedințul și de la Baștea bătrînul, rudă cu Băștești dinspre Cîmpulung, am stăruit acolo pînă azi ; am cosit iarba în Groapa Mehedinților (nume vechi, geografic, — amintind obîrșia oltenească — nu vă fie cu supărare), am suit spre stîni potecile Clăbucului și ale Zboinei ; am vînat sălbăticiunile Runcului ; am păstrat graiul muntenesc, și portul, și numele. Pînă azi, după trecere de atîtea veacuri, ne zicem între noi : Rucăreni și Dragosloveni, măcar că ocîrmuirea ne zice numai Sovejeni — Conservatism, nu glumă! Păstrători de tradiție, ca fagii, ca brazii, ca ienuperii care se lipesc de țărînă, trăiesc pe culmi, mai mult din aer și lumină, dar nu-și schimbă nici înfățișarea, nici numele "[41].

---

[40] Cf. *ibidem*, p. 38—40 pass.
[41] Cf. *ibidem*, p. 41—43 pass.

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar dacă cele arătate de S. Mehedinți trebuie desigur privite cu prudentă măsură și rezervă critică, înlăturînd o bună parte din avîntul mîndriei locale și din poezia sa învăluitoare, se cuvin totuși reținute repetatele sublinieri ale autorului privitoare la dăinuirea, pînă aproape de zilele noastre, a unui anume conservatorism localnic. Aceasta poate spune totuși foarte mult despre starea cultural-etnografică și folclorică a sovejenilor, cu atît mai vîrtos încă musceleni cu un veac în urmă, în vremea cînd A. Russo și-a petrecut acolo zilele mohorîte ale surghiunului său — plin de urmări pentru istoria *Mioriței*.

Să ne întoarcem deci spre a analiza cu mai multă luare-aminte cele ce, din păcate, au fost totdeauna prea sumar cercetate de toți cei care s-au ocupat de A. Russo și de șederea acestuia la Soveja. Chiar dacă s-ar părea că va rămîne în veci peste putință de a limpezi lucrurile pînă la capăt, *aparent* puținele elemente păstrate în documente, sau pe care documentele ne lasă să le întrezărim, și acestea abia din treacăt menționate pînă acum, devin cu totul revelatoare pentru precizarea filiației, deslușit muscelene, a variantei culese de A. Russo la Soveja și publicate apoi de V. Alecsandri.

Considerăm anume cu tărie că, deși mai mult pe bază de conjectură istoric-filologică — dar folosind ca punct de plecare însești temeinicele constatări enunțate de A. Fochi, pe bază de amănunțită critică de text —, se poate argumenta, mai plauzibil, de ce *Miorița* lui Alecsandri este mai curînd munteană decît moldoveană, de ce ea se deosebește relativ mult de *Miorița* din Vrancea, de ce „dacă trecem să cercetăm situația din Muntenia, ... schema generală trădează o extrem de mare asemănare cu schema lui Alecsandri", de ce „tipul [Alecsandri ...] pare a constitui o predilecție specială pentru Muntenia de nord, unde, după cum dovedește harta tipologică, are un veritabil centru de intensitate circulatorie."

Vom putea arăta astfel de ce, fără a tăgădui faptul evident că textul tipărit de Alecsandri și de nenumărate ori după aceea a influențat, într-un fel sau altul, versiunile tradiționale de pretutindeni, trebuie totuși admis că *în Muscel nu varianta Alecsandri a înlocuit versiunea locală*, ci, dimpotrivă, circulația *exclusivă* a textului Alecsandri în Muscel se explică *tocmai* prin aceea că textul, de proveniență tradițională musceleană, cules de A. Russo la Soveja și tipărit apoi de poet, cu relativ neînsemnate „îndreptări", reprezintă însăși versiunea tradițională orală, și astăzi relativ viabilă în zona musceleană.

Din amănunțitele relatări consemnate, cu remarcabilă vervă stilistică, cu discreție și cu finețea ironiei dar și cu deosebita putere de pitorească evocare ce îl caracterizează pe Russo, în jurnalul său memorial—din fericire, în cea mai mare parte păstrat în ms. 311 al Bibliotecii Academiei R.S.R., după ce a trecut prin mîinile lui V. Alecsandri și Al. Odobescu —, se știe că, în urma reprezentării piesei sale *Provincialul la Teatrul Național*, în seara de 25 februarie 1846, A. Russo a fost de îndată trimis, din porunca lui Vodă Mihai Sturza (în noaptea de 26 februarie), sub atentă priveghere, în surghiun la mînăstirea Soveja, iar actorii la mînăstirea Cașin.

Se cunoaște textul poruncii domnești redactat în termeni ce trădează vizibil, atît iritarea și impulsivitatea stăpînirii despotice, cît și strășnicia pedepsei hărăzite de vodă lui Russo :

„Încredințîndu-ne că Alecu Russo au urmat prin ale sale îndemnuri de a se pune în tulburare liniștea obștei, îndemnînd mai ales și pe actorii

https://biblioteca-digitala.ro

Teatrului național la rostiri scandaloase pe scena teatrului, Noi am hotărît de a se închide pe această față spre înfrînare la mănăstirea Sovegei ; deci poruncim ispravnicului de Focșani, ca îndată ce numitul va sosi acolo, să-l întovărășească însuși cu paza cuviincioasă pînă la locul însămnat, unde încredințîndu-se egumenului mănăstirii, să puie la cale de a se ține cu cea mai de aproape priveghiare pe post și pe rugăciuni în toată vremea cît se va afla acolo. Se va regula totodată ca numitul A. Russo nu numai să fie cu desăvîrșire oprit de a ieși din cuprinsul mănăstirii, dar și de a corespondui sau de a se întîlni cu nime. Iar dacă se va așeza aceasta prin înțelegere cu egumenul apoi se vor rîndui doi și deștepți slujitori de pază, poruncindu-li sub aspră răspundere a fi cu neadormită priveghiare . . . " [42] etc.

Scriind, ca de obicei, mai mult pentru sine decît pentru a da publicității, jurnalul său, A.Russo notează amănunțit mai întîi peripețiile dramatice ale arestării, ale călătoriei și ale sosirii (în ziua de 2 martie 1846) la Soveja.

Din cele relatate pentru zilele de 3, iar apoi consecvent de la 5 — 11 martie inclusiv, rezultă că scriitorul, aflîndu-se într-o stare de spirit schimbătoare ca însuși „zilele Babelor" din acel început de martie, chiar dacă nu avea temei spre a se desfăta, se mîngîie cu tabieturile sale, mîncînd și fumînd — nu ca un turc, ci cît patru, cum zice el — și mai cu seamă ascultînd și privind cu nobilă distanță și îngăduință tot ce îl înconjură. Tristețea nu-i poate fi copleșitoare căci îndată va dispune de tovărășia cîtorva cărți și, în genere, chiar faptul că își poate scrie jurnalul, ca și faptul că se poate plimba, ba chiar poate să primească vizita unor ciudate figuri localnice („. . . nombreuse société. C'est le sous-officier, un publicain manchot par accident et trois dames" [43]) — toate aceste fapte dovedesc că nici neobosita priveghere, nici postul sever spre învățătură de minte și căință, nici oprelistea „de a ieși [. . .] dar și de a corespondui sau de a se întîlni cu nime" nu s-au tradus în fapt, strășnicia pedepsei diluîndu-se cu totul între enunțul oficial și împlinirea sa ca atare, la fața locului.

Am analizat în amănunțime atît textul, pînă acum cel mai autorizat, publicat de P. V. Haneș în 1908 — cu neașteptat de multe neglijențe și erori pentru un elev al lui O. Densusianu ! —, cît și versiunea românească în care a fost, pentru întîia oară publicat, la rugămintea lui V. Alecsandri, de Al. Odobescu în „Revista Română" din 1863, dar mai cu seamă însuși manuscrisul 311 al Bibliotecii Academiei R.S.R., provenit din hîrtiile rămase de la Al. Odobescu și legat împreună cu cele două scrisori prin care V. Alecsandri mai întîi propunea (din „Mircești, 14 iunie 1863" — iar nu „Miercuri 14 septembrie 1863", cum transcrie P.V. Haneș [44]) lui Al. Odobescu să tipărească în „Revista Română" manuscrisele lui A. Russo „bine traduse" ; în cea de-a doua scrisoare, din „Jassi—2oct. 1863", V. Alecsandri precizează : „ . . . Cît pentru scrierile lui A. Russo sînt de ideie că fiind traduse, ele ar figura mai bine în coloanele « Revistei » decît în foiletonul ziarului francez din București. Russo avea obiceiu, pentru înlesnirea compunerii, a scrie în limba franceză și apoi a traduce scrierile sale pe românește.

---

[42] Cf. A. Russo, *op. cit.*, p. 365—366.

[43] Cf. *ibidem*, p. 295.

[44] Cf. *ibidem*, p. 363.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel au făcut cu o mare parte din articolele publicate în „România Literară", astfel negreşit ar fi urmat şi cu celelalte compuneri ale sale, dacă moartea i-ar fi lăsat timp. Ceea ce el n-a apucat a săvîrşi, alţii pot să facă pentru dînsul, mai cu seamă că scrierile lui A. Russo se deosebesc mai mult prin idei decît prin stil. Ele au un caracter de originalitate locală, fiind nişte tablouri ale epocii de la 1840. Opiniunea mea este dar că mai bine ar fi să se traducă într-un stil simplu şi înţeles şi tipărite sub titlul de : Manuscripte francese ale lui A. Russo descoperite după moartea lui. În adevăr, a fost un miracol că am putut eu găsi o parte din acele manuscripte şi crede-mă că aşi fi foarte fericit de a le vedea păstrate prin mijlocul tiparului. A. Russo mi-a fost un bun prieten ; el avea un spirit ager, cultivat [. . .] Îţi trimet două articole de ale sale : Un fragment dintr-o călătorie prin Moldova la 1839 şi jurnalul exilului său la schitul Soveja în 1846, sub domnia lui Mihai Sturza Vodă. Bine traduse, ele vor figura bine în revistă. Asemeni partea de cugetări ce v-am trimes, va putea fi publicată sub titlul de fragment, ori cum vei socoti de cuviinţă a urma, dară te rog să-mi păstrezi manuscriptele [45]".

Cercetat cu atenţie, textul jurnalului de la Soveja oferă o foarte mare bogăţie de informaţii, pe care le-am putea categorisi ca :

— evocări privind împrejurările arestării, detaliile călătoriei şi descrieri despre locurile şi despre oamenii de tot felul cu care Russo a avut de-a face în acest interval de timp ;

— relatarea unor povestiri notate după istorisirile auzite atunci ;

— meditaţii pe marginea puţinelor lecturi ce a putut face acolo ;

— mărturii intime despre evoluţia, mereu schimbătoare, a sănătăţii şi a stării sale de spirit.

Din toate acestea se poate reconstitui, foarte de aproape, întreg episodul sovejan din scurta dar bogata viaţă fizică şi sufletească a lui A. Russo.

Întrucît însă nici P. V. Haneş, nici alţii, nu au zăbovit pentru a descrie şi a scoate la iveală *toate* implicaţiile pe care le ofeia considerarea amănunţită a însuşi manuscrisului sovejean, ne vom osteni să facem noi aceasta *tocmai* pentru o mai atentă relevare a legăturilor lui A. Russo cu folclorul şi îndeosebi cu *Miorița*, ba chiar şi a rodnicei prietenii, atît de devotate şi dezinteresate, dintre V. Alecsandri şi A. Russo.

Dacă parcurgem versiunea tradusă şi tipărită de Al. Odobescu în „Revista Română", ca şi textul transcris de P. V. Haneş după originalul francez păstrat în manuscrisul 311, rămînem cu falsa impresie a unei depline coerenţe a textului, ca un material literar de notaţii, la prima vedere mai mult sau mai puţin zilnice, ale lui A. Russo. Ne-am putea totuşi întreba : de ce între notaţiile consecvent diurne pînă în ziua de 11 martie (inclusiv), *numai* ziua de *4 martie* nu apare marcată în text !? De ce apoi lipsesc relatări despre zilele *12 — 21 martie* şi despre *23 — 31 martie* şi *2 — 3 aprilie* ?

Întrebarea se ridică mai ales observînd că, în comparaţie cu manuscrisul, în partea finală a textului P. V. Haneş transcrie, îngăduindu-şi să

[45] Cf. *ibidem*, p. 362—363 pass.

https://biblioteca-digitala.ro

corecteze, *fără a explica și de ce*, datele : „Le 1-er avril" (punînd în notă : „în text « février » ") și „Le 4 avril" (punînd în notă : „în text « mars »")[46].

Privirea și lectura critică amănunțită a manuscrisului sînt de natură a răspunde la unele întrebări, dealtfel firești, ca acestea.

Mai întîi trebuie arătat că partea care privește jurnalul sovejan din manuscrisul 311 nu este nici întru totul curgătoare, nici omogenă.

Filele 51—92, din hîrtie groasă albăstrie, și de format unitar, sînt scrise îngrijit, pe ambele, fețe, cu textul divizat în 3 părți, prin file rezervate integral pentru titlu :

Fila 51 : „1. Sauvégea 1846" ; dedesubt, acoladă orizontală ; dedesubt, „ocolul Zebrăuțului" (cu notația sub mijlocul paginei : „Le ruisseau qui coule au bas du monastère s'appelle Dobromir").

Textul propriu-zis începe la fila 52, cu antetul : „Sauvégea Mars — 1846".

— Fila 65 : „*2* Sauvégea — 1846". Textul reîncepe cu fila 66 : „Sauvégea. *27 février*. L'aspect du pays que je parcours ..." etc.

(Textul apare în volumul publicat de P. V. Haneș, fără soluție de continuitate, p. 280 — 290).

— Fila 79 : „*3* Sauvégea. 1846" ; în continuare, acoladă orizontală. Textul începe cu fila 80: „Nous continuous à louvoyer la Chouchitza ..." și continuă în volumul lui P. V. Haneș, fără soluție de continuitate, la p. 290.

Cele trei părți, astfel divizate în manuscrisul original, se încheie la fila 92 cu relatările privind ziua de 11 martie, cu finalul : „La journée finit bien lentement, mais enfin elle finit."

Manuscrisul continuă apoi cu alte două materiale :

Fila 93 : „A. Russo — Fragments d'un voyage dans la haute Moldavie", iar de la fila 122—161, sub un titlu ce pare a fi scris de mîna lui V. Alecsandri : „Urmare a cugetărilor lui A. Russo".

Ultimele trei file (162—163—164), scrise însă oarecum haotic, cu aspect de ciornă, pe coală albă (ușor îngălbenită de vreme), cu multe ștersături, cuprind partea de text publicată de P. V. Haneș începînd cu „*Le 22 Mars*". Deși în volumul publicat de P. V. Haneș textul sovejan apare curgător, fără explicații din partea editorului, aceste ultime trei file ale manuscrisului original, atît prin lipsa de continuitate ca timp (de la 12—21 martie inclusiv ; apoi de la 23 — 31 martie și de la 2 — 3 aprilie), cît și prin hîrtia care le deosebește, ca și prin faptul că aceste file se află răzlețit așezate și legate — de fapt incoerent — în manuscrisul cartonat 311 al Bibliotecii Academiei R.S.R, devin revelatoare pentru felul în care A. Russo și-a redactat și ne-a lăsat, prin mijlocirea lui V. Alecsandri și Al. Odobescu, manuscrisul său, dar mai cu seamă pentru implicațiile folcloristice ale acestei părți finale a textului.

După o atentă cercetare a textului integral, rezultă că, sosind în ziua de 2 martie la Soveja, în tovărășia starețului — „părintele Acati"[47] — („avec mon nouveau geôlier"[48]), aflîndu-se obosit de drum și locul

[46] Cf. *ibidem*, p. 300—301.
[47] Cf. *ibidem*, p. 294.
[48] Cf. *ibidem*, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro

părîndu-i trist, A. Russo se culcă „sans avoir jeté un coup d'oeil" [49] la tot ce-l înconjură.

Abia a doua zi (3 martie), pe o vreme schimbătoare „se hazardează" să iasă spre a privi trista înconjurime, satul pitit în fundul văii Şuşiţei şi schitul copleşit de munţi. Plictisul devine ameninţător : „Je n'ai pas de livres et je m'ennuie" — notează Russo şi adaugă un fapt ce pare deosebit de preţios spre a înţelege felul cum va începe să-şi scrie jurnalul :„*Mon geôlier part demain* [sublinierea noastră]. Je regarde par la fenêtre de ma chambre et j'aperçois les dépendances du couvent et l'église. *Il y a un enterrement* [sublinierea noastră] ... tout est triste" [50].

Dacă observăm că jurnalul trece apoi peste ziua de 4 spre a continua cu „5 Mars" şi dacă ne întoarcem la primele rînduri ale textului, înţelegem că Russo a început de fapt să-şi scrie jurnalul său în taină şi fără prezenţa oricît de plăcută, totuşi incomodă, a stareţului, în ziua de 4, căci textul începe astfel :

„Me voilà donc coffré ... et seul. *Mon geôlier est parti aujourd'hui pour Iassy* ... Je suis donc seul ... C'est à dire séquestré dans un trou, sans horizon, où le soleil perce à regret à travers quelques sapins rabougris ..." [51].

Alte amănunte, corelate cu notaţiile corespunzătoare datei de 3, ne încredinţează că Russo a dedicat negreşit întreagă, sau o bună parte din ziua de 4 martie, spre a începe şi a aduce la zi notaţiile jurnalului său : „...l'ennui me gagne, je regarde par la fenêtre, et mes yeux s'arrêtent sur une humble église, qui depuis deux cents ans a vu bien des choses ... et qui, *hier et aujourd'hui, a vu des enterrements*" [52].

Esenţiale sînt precizările ce apar mai departe în legătură cu plecarea la Iaşi a stareţului : „*Mon geôlier vient de partir à l'instant même.* C'était une grande ressource pour moi ... Conteur infatigable ..." [53] etc ; iar mai departe (după ce relatează prima anecdotă cu tîlc pe care stareţul mucalit şi prietenos i-o spusese încă din prima zi a întîlnirii lor) adaugă : „*Je profite d'une feuille de papier que j'ai escamotée à mon brave homme de geôlier*, et d'une mauvaise plume que je ne puis tailler, faute de canif, pour m'amuser à barbouiller. Entre le choix de mille sujets, j'ai pris l'épisode qui m'a amené ici. [...] Je reprends les choses de haut" [54].

Dacă, aşadar, ziua de 4 — care nu apare notată în jurnal — a fost dedicată începerii curgătoare a jurnalului, abia începînd cu data de 5 martie notaţiile sînt apoi efectiv zilnice, cu atît mai mult cu cît stareţul continuă să lipsească.

Dar aceasta e doar explicaţia, izvorînd din text, pentru lipsa notaţiilor corespunzătoare zilei de 4 martie.

Starea în care ne-a parvenit manuscrisul, cu scrierea foarte curată şi ordonată a timpului petrecut pînă la 11 martie inclusiv (filele 51—92) şi mai cu seamă cercetarea comparativă a celor trei file-ciornă, scrise pe o

---

[49] Cf. *ibidem*.
[50] Cf. *ibidem*.
[51] Cf. *ibidem*, p. 270.
[52] Cf. *ibidem*.
[53] Cf. *ibidem*, p. 271.
[54] Cf. *ibidem*, p. 271—272 pass.

https://biblioteca-digitala.ro

altă hîrtie, cu multe ștersături și legate răzleț și incoerent în partea finală a manuscrisului cartonat, din care P. V. Haneș a închegat în felul său și lipsit de explicații „finalul" jurnalului sovejan, ne face să considerăm că Russo a transcris de fapt pe curat — probabil după întoarcerea acasă — cele 41 file (51—92); în schimb, cele trei file-ciornă cu pasaje șterse, dintre care pe unele P. V. Haneș le-a păstrat, fără precizarea corespunzătoare, în transcrierea sa, iar pe altele le-a omis, arată că „Manuscriptele francese ale lui A. Russo descoperite după moartea lui" — cum scrie V. Alecsandri lui Al. Odobescu — ne-au fost transmise *numai* fragmentar. În acest fel trebuie să fim de acord în admirația noastră pentru devotata prietenie a lui V. Alecsandri, care adaugă în cele scrise lui Al. Odobescu : „În adevăr, a fost un miracol că am putut eu găsi o parte din acele manuscripte și crede-mă că aș fi foarte fericit de a le vedea păstrate prin mijlocul tiparului", încheind : „ ... însă te rog să-mi păstrezi manuscriptele" [55] !

Dar înainte de a supune discuției problemele — deosebit de importante — pe care le ridică cele trei file-ciornă finale, acestea privind mai cu seamă hiatul ce se ivește în jurnal, să cercetăm cu luare-aminte cele ce rezultă din partea pe deplin coerentă și concret relatată de jurnal.

Dacă pentru zilele de 5 — 8 martie se notează lucruri relativ banale, cele ce urmează, din zilele de 9 și *îndeosebi 10* și 11 martie (cu care se și încheie cele trei părți copiate pe curat de autor) sînt cu totul relevante pentru rodnicul contact al lui A. Russo cu folclorul sovejan.

Iată mai întîi cele privind ziua de 9 martie, notații interesante pentru libertatea de care surghiunitul s-a bucurat, împotriva indicației exprese a poruncii domnești „ca numitul A. Russo nu numai să fie cu desăvîrșire oprit de a ieși din cuprinsul mănăstirii, dar și de a corespondui sau de a se întîlni cu nime" ... Notațiile zilei de 9 martie denotă nu numai că A. Russo nu a rămas prea izolat de lume, dar pseudo- sindrofia care îl înconjură pe înserate cu musafiri din ciocoimea localnică îi oferă prilejul de a da curs liber incisivității sale ironice în creionarea fugară a unor portrete și în relevarea, foarte concentrată, a unor deosebit de ascuțite observații despre aspecte sociale și provinciale ale vremii :

„*9 Mars.* Je suis malade. *Vers le soir je reçois nombreuse société.* C'est le sous-officier, un publicain manchot par accident et trois dames. L'une est une grosse matrone qui paraît avoir des prétentions de se donner du genre, elle porte peigne, quoique mal peignée, robe noire qui fut jadis en soie, châle encore noir. Puis une Valaque qui n'est pas mal, coiffée à la valaque, un peu fardée et chariant sur ses épaules un mantelet en drap de dame ... La troisième, demi-costume en antique, demi-moderne, représente au possible cette belle et énergique expression de notre langue qui compare une femme laide à la peste, *ciumă*. Ces dames ont beaucoup causé du pays ... elles se plaignent de la difficulté d'avoir des domestiques. Il paraît que les indigènes ne veulent pas servir chez les *jocoi*. C'est pour ça que ceux-ci les appellent imbéciles ; mais je les appelle forts. Ici commence la race de ce qui est resté encore d'hommes dans le peuple moldave" [56].

Dacă „subofițerul", care nu poate fi identificat, rămîne mai curînd ca un detaliu prețios pentru a întrevedea „nivelul" submediocru al acelei

[55] Cf. *ibidem*, p. 363 pass.
[56] Cf. *ibidem*, p. 295—296.

https://biblioteca-digitala.ro

„numeroase societăți" adunate la 9 martie în sindrofie la cuconul, în vîrstă de cel mult 30 de ani, răzleţit de capitala ieşană pe acele meleaguri îndepărtate şi uitate de lume, în schimb duducile, cu cochetăria lor prăfuită şi provincială, dar atît de ascuţite la limbă împotriva opincarilor nesupuşi, nu pot fi decît din mediul micilor boiernaşi de ţară, dacă nu chiar, mai curînd, al arendaşilor localnici, care ar putea fi identificaţi.

Notaţiile zilei de 9 martie constituie însă cu adevărat o foarte pitorească şi adecvată prefaţă pentru modul în care cuconul surghiunit, însufleţit de sentimente radical-democratice şi progresiste, sătul de tovărăşia puţin ispititoare a acelor obraze pretins simandicoase din ajun, va căuta, parcă prin voit şi irezistibil contrast, a doua zi contactul nemijlocit cu „băştinaşii imbecili".

Urmează aşadar însemnările, cu adevărat revelatoare pentru îndeletnicirea folcloristică a lui A. Russo în timpul scurtei dar binevenitei sale şederi la Soveja. Puţinele rînduri ce s-au păstrat din propriile mărturii ale autorului aduc suficiente elemente pentru a înţelege destul de deslușit cele petrecute şi relatate în paginile pe care „a fost un miracol că le-a putut găsi" spre a ni le transmite, V. Alecsandri şi Al. Odobescu, dar şi pentru a bănui, destul de plauzibil, cele ce, în lipsa miracolului necesar nu ne-au putut parveni decît prin miraculosul lor efect concretizat în cele din urmă în unele dintre cele mai de seamă pagini ale colecţiei prietenului Alecsandri.

Redăm, totuşi selectiv, notaţiile lui A. Russo din ziua de 10 martie :

„*10 Mars*. Je me suis donné une bosse et du plaisir en masse... C'est excusable c'est dimanche ... le jour du seigneur, où chacun doit se réjouir ... même les exilés. Le matin je suis sorti au balcon pour jeter un coup d'oeil ... Il faisait beau, et je m'amusais à écouter les cris rustiques des coqs, là-bas dans le village". Tabloul se întunecă îndată. În această zi veselă şi însorită de duminică rustică, îi este dat autorului să asiste, pe neaşteptate, la jalnica bocire a morţilor în ţintirimul de sub pridvorul în care a ieşit la priveală, : „Soudain près de moi j'entends des pleurs et des cris, et j'aperçois sous mes pieds dans un vaste enclos qui sert de pâturage aux chevaux, de verger et de cimetière, une douzaine de femmes sanglotant, fixes, immobiles sur des fosses ... C'est un usage du pays ... Pendant les dix ou les quinze jours qui suivent la perte d'un parent, d'un mari, ou d'un enfant, les femmes viennent, n'importe à quelle heure du jour, pleurer sur les fosses ... Cette scène, placée dans un lieu si agreste, m'a paru étrangement bizarre et sauvage ... Je suis rentré pour ne plus entendre ces lamentations et je me suis rappelé un tableau à peu près pareil du *dernier des Mohicans* par Cooper" [57].

Aici urmează pasajul, deosebit de semnificativ, care, deşi a fost din treacăt citat de cercetătorii şi comentatorii operei lui Russo, nu a fost niciodată temeinic supus atenţiei şi disecat spre a obţine întreaga şi bogata informaţie folclorică pe care de fapt o cuprinde :

„La matinée est passée à écouter les chants olténechti de l'orchestre du village. Je les ai essayés tous et approfondis. Demain on doit venir me conter plus au long tout ça [58]".

[57] Cf. *ibidem*, p. 296.
[58] Cf. *ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Iar în traducerea din „Revista Română" : „Am petrecut dimineața ascultînd cîntecele oltenești ale lăutarilor din sat ; ... i-am încercat pe toți cu luare aminte. Mîne au să vie să-mi povestească toate mai cu amănuntul" [59].

Ce rezultă de aici ? Că *dimineața întreagă* (duminică 10 martie) — deci cel puțin cîteva ceasuri bune — A. Russo a cercetat *taraful satului*. Cu totul relevantă e însă precizarea că, în martie 1846, taraful satului Soveja cînta *cîntece oltenești*, ceea ce e întru totul firesc dacă ținem seama, pe de o parte, de cele arătate mai sus cu privire la sorgintea musceleană a sovejenilor, pe de altă parte, de marea finețe și precizie a observației, presărată pretutindeni în paginile lui Russo, privind deosebirea graiurilor regionale. Vezi, spre pildă, observația sa din relatările zileide 28 februarie cînd, în drum de la Iași spre Soveja, s-a oprit o zi în casa ispravnicului din Focșani, care avea să-l însoțească, după porunca domnească, pînă la Cîmpurile, de unde îl va preda în bună regulă la 2 martie stareților sovejan.

În seara de 28 februarie — ca dealtfel și în seara precedentă, la sosirea sa acolo — A. Russo e silit să participe la mica sindrofie provincială, din casa dregătorului focșănean. La 27 februarie, „Il y a une demi-douzaine d'individus ..." [60]. În seara următoare, „On allume la chandelle, le beau monde arrive." [61]. Russo precizează apoi că nu-și dă osteneala de a descrie o atare banală sindrofie, la Focșani ca și la Iași, dar nu omite să observe : „On parle beaucoup le valaque ici" [62].

Preocupări lingvistice îl frămîntă, dealtfel, cum se știe, pe A. Russo în mai toată opera sa. Chiar și în jurnalul sovejan autorul nu pierde ocazia de a-și exprima părerile în probleme lingvistice, comentînd din treacăt „trista impresie" despre limba, excesiv latinizantă, în care se află redactat volumul din „Magazinul istoric pentru Dacia" pe care îl are la îndemînă [63].

De ce, așadar, taraful sovejan i-a cîntat lui A. Russo cîntecele sale *oltenești?* Fără îndoială deoarece, prin ascuțitul său simț al limbii și prin deprinderea de a remarca spontan diferențierile dintre graiul moldovean și cel valah, A. Russo era în măsură să-și dea de îndată seama că graiul folcloric al sovejenilor aparținea de fapt Valahiei. (Nu putem împinge totuși presupunerea pînă la a considera *tale-quale* termenul de „cîntece oltenești" ca fiind folosit de A. Russo în înțelesul de cîntece de peste Olt, din Oltenia propriu-zisă, ci mai curînd în sensul în care și Cantemir vorbește de valahi, privindu-i ca „olteni", deci cîntece provenind din Muntenia, dinspre Olt, din părțile Valahiei.)

Dar ce se poate spune despre felul cum a „ascultat" A. Russo taraful lăutarilor sovejeni ? Nu pare de loc a fi vorba de o simplă ascultare de oarecare amator, fie ea și de mai multe ceasuri, ci mai curînd de o veritabilă anchetă de bun cunoscător și pasionat folclorist : „Je les ai **essayés tous** et **approfondis** — scrie A. Russo. Trebuie deci înțeles că, întocmai ca orice consecvent folclorist, în cele cîteva ceasuri ale dimineții de 10 martie 1846, A. Russo a investigat de fapt amănunțit și a întocmit, epuizînd probabil,

---

[59] Cf. „Revista română pentru științe, litere și arte", a. 1863, p. 448.
[60] Cf. A. Russo, *op. cit.*, p. 281.
[61] Cf. *ibidem*.
[62] Cf. *ibidem*.
[63] Cf. *ibidem*, p. 293—294.

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce numim azi „repertoriul" respectiv. Nu trebuie, desigur, excluse şi unele notaţii, chiar dacă autorul nu menţionează anume aceasta, căci ce altceva se cuvine să înţelegem, cînd A. Russo precizează că „a încercat *toate* (cîntecele) şi le-a **aprofundat**", sau „a cercetat *toţi* (lăutarii) şi *i-a descusut*" (?) — nefiind cu desăvîrşire desluşit dacă *tous* şi *approfondis* se referă la *toate cîntecele*, sau la *toţi lăutarii*. (Textul din „Revista Română" preferă traducerea : „I-am încercat pe toţi cu luare aminte".)

Cert este însă că după această temeinică investigare şi întocmire a repertoriului, pasionatul folclorist *avant la lettre* îşi propune ca a doua zi să depene totul mai pe îndelete. „Demain on doit venir me conter plus au long tout ça" — aceasta înseamnă că luni lăutarii urmează să vină, în mod cert, *ei* la mînăstire, nefiind parcă destul de limpede dacă duminecă dimineaţa cuconul Alecu Russo i-a chemat el la sine, la mînăstire, sau dacă, poate, în lipsa stareţului-temnicer, surghiunitul îşi va fi îngăduit libertatea de a se fi dus el însuşi în sat spre a iscodi pe lăutari !?

Pasajul respectiv rămîne însă în orice caz revelator îndeosebi prin precizarea lui A. Russo că taraful sovejan cînta „cîntece olteneşti", adică mai proprii Valahiei decît Moldovei. În acest caz, indiferent dacă A. Russo s-a limitat la cele aflate şi măcar în parte notate probabil chiar în acea zi de duminică 10 martie 1846, sau dacă într-adevăr şi-a continuat după aceea culegerea propriu-zisă, pasajul aduce suficiente temeiuri spre a explica de ce *Mioriţa* culeasă în mod indubitabil de Russo la Soveja şi dăruită apoi spre a spori colecţia prietenului Alecsandri — cum mărturiseşte poetul —, se deosebeşte în chip evident de variantele moldoveneşti şi vrîncene, apropiindu-se în mod surprinzător de „schema" variantelor Munteniei, şi îndeosebi din Muntenia subcarpatică.

Reamintim aici rezultatul temeinicei analize obiective prin care A.Fochi constată :„Dacă trecem la analiza materialului din Moldova, ne-am aştepta ca el să urmeze întru totul schema variantei lui Alecsandri, culeasă şi ea din aceeaşi provincie. Lucrurile stau însă *cu totul altfel*" [64] (sublinierea noastră) ; iar în ce priveşte Vrancea : „Se poate deci vorbi despre o destul de redusă influenţă a textului Alecsandri în această regiune. În cadrul zonei întregi, tipul Alecsandri se repartizează la extremităţile de nord şi de sud" [65]. Apoi : „Dacă trecem să cercetăm situaţia din Muntenia, ... schema generală trădează o *extrem de mare asemănare* cu schema lui Alecsandri"[66] (s. n.). Şi : *Tipul* [Alecsandri, ...] *pare a constitui o predilecţie specială pentru Muntenia de nord unde, după cum dovedeşte harta tipologică, are un veritabil centru de intensitate circulatorie* [67].

În cazul acesta se cuvin poate revizuite unele consideraţii ale lui A. Fochi ca acestea : „Discuţia cu privire la originea textului este infructuoasă poetul lăsîndu-ne în cel mai desăvîrşit întuneric" [68] ; şi : „... problema originii textului nu poate fi pe deplin elucidată, pînă la descoperirea vreunor mărturii mai precise" [69].

---

[64] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 212.
[65] Cf. *ibidem*, p. 393.
[66] Cf. *ibidem*, p. 215.
[67] Cf. *ibidem*, p. 393.
[68] Cf. *ibidem*, p. 124.
[69] Cf. *ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar să revenim spre a obține, prin această dublă metodă, a decantării și a distilării fracționate (!), pe care le folosim aici, întreaga rezervă de informație filologică și folcloristică pe care o putem extrage din textul, pînă acum insuficient explorat, al jurnalului sovejan.

Într-adevăr, îndată după cele de mai sus, A. Russo descrie pe larg, în aproape două pagini, ceea ce în manuscrisul original se află chiar inițial marcat (la cap de rînd) cu un „2^0" — ce e drept, totuși, parcă tăiat din fuga condeiului. (Acest „2^0" lipsește de altfel din ediția P. V. Haneș.) Iată dar începutul acestui lung și deosebit de interesant paragraf :

„2^0 Numéro du programme : Concert improvisé sur le chalumeau par concertant du pays ... C'est un bel homme de cette race qui s'appelle elle-même Mocan, c'est-à dire Montagnard et qui semble vouloir mettre une certaine distance entre leur origine et celle du peuple du plat pays ... Leur accent sans être moldave n'est pas non plus le valaque ; il est fort accentué et se rapproche [de celui] des Transilvains. Il me joue toutes sortes d'airs, des moldaves, des montagnards, des ardellennes, puis il en vient à cette épopée si simple, si naïve et si douce de mélancolie et de regret appelée la doïna ... Voici l'histoire en raccourci" [70].

A. Russo descrie apoi foarte amănunțit de fapt desfășurarea cîntecului *Ciobanului care și-a pierdut oile.*

Înainte de a cerceta și această „histoire en raccourci", se cuvine însă să ne oprim spre a discuta bogata informație din cuprinsul paragrafului citat.

E de reținut mai întîi faptul că A. Russo, transcriind această parte a textului schițează, cel puțin intenția, fie de a nota apariția mocanului ca un „*al doilea* număr al programului", fie de a sublinia mai degrabă „punctul 2" (căci în scris apare 2^0, și nu 2-e).

Și într-un caz și într-altul, este cu desăvîrșire limpede că scriitorul *simte* și găsește *aproape* necesar să marcheze cele ce urmează, ca ceva care se deosebește evident (trebuind să fie aparte, sau măcar în al doilea rînd marcat) ca atare.

Încercînd o amănunțită reconstituire a scenei, s-ar putea presupune, fie că A. Russo a ascultat mai întîi taraful, iar după aceea a primit să asculte — cum se întîmplă adesea — intervenția neașteptată a unui țăran, din afara tarafului ; fie că, în chiar cursul depănării repertoriului „orchestrei", se oprește să asculte „concertul improvizat la fluier" al mocanului, apărut probabil fără a fi fost chemat.

Și într-un caz și într-altul, A. Russo distinge cu certitudine și diferențiază pe deplin repertoriul tarafului, anume cercetat, de cel „improvizat" de mocan.

Deosebit de pătrunzătoare și de precise sînt, ca și în cele ce urmează, observațiile pe care folcloristul — și el improvizat, dar deosebit de competent — le face cu privire la graiul, dar și la repertoriul, ba chiar la aspectul antropologic, al anonimului mocan. De reținut e mai cu seamă, consunînd pe deplin cu cele mai sus arătate despre înclinarea și perspicacitatea lingvistică a lui A. Russo, constatarea despre „accentul" graiului respectiv : „sans être moldave n'est pas non plus valaque, il est fort accentué et se

[70] Cf. A. Russo, *op. cit.*, p. 296—297 (vezi și Biblioteca Academiei R. S. R., *ms. 311*, fila 88 verso).

https://biblioteca-digitala.ro

rapproche [de celui] des Transilvains." Vrednic de remarcat e de asemenea conţinutul compozit al repertoriului — firesc pentru toate formele de trecere de la o zonă la alta : „Il me joue toutes sortes d'airs, des moldaves, des montagnards, des ardellennes", pînă ce mocanul ajunge la „doina" şi la povestea evident istorisită şi cîntată a *Ciobanului care şi-a pierdut oile.*

Dacă ţinem seama de toate aceste, atît de multe, amănunte, credem a nu greşi considerînd că mocanul, al cărui „accent, fără a fi moldav nu e nici valah ; foarte accentuat şi apropiat de cel al ardelenilor", trebuie să fie vreun breţcan sau bîrsan, pripăşit ori împămîntenit în părţile Sovejei. Din descrierea pe care A. Russo o face mai departe despre *Ciobanul care şi-a pierdut oile,* în interpretarea acelui mocan, rezultă deslușit că acesta se integrează mai curînd în tipul de poveste propriu-zisă, în proză cu interludii muzicale, existînd şi azi în întreaga Moldovă, pînă în Vrancea, şi care se deosebeşte tranşant de tipul muntenesc, respectiv muscelean şi oltean, unde întreaga „poveste" e de fapt mai mult un cîntec epico-liric, cu pasaje *parlato.* În felul acesta, în genere cîntecele mocanului vorbesc de această dată în mod cert mai puţin de tradiţia musceleană şi mai curînd de latura integrării moldovene şi de deschidere spre aiurea a sovejenilor ; sau poate că mocanul era întru totul un venetic, şi mai puţin un sovejan ?

Să urmărim însă mai departe amănunţita relatare a lui A. Russo despre „povestea" *Ciobanului care şi-a pierdut oile* :

„Un berger qui avait déjà blanchi sous la houlette sans quitter la montagne, à force d'épargne et de travail s'était acquis une vingtaine de brebis, autant de chèvres qu'il faisait paître, les veillant jour et nuit avec la sollicitude de celui qui doit son bien à la sueur du front ... Il les menait dans les pâturages les plus gras, aux sources limpides et pendant que les bêtes s'abreuvaient ou se nourissaient, il leur jouait de la flûte (ici le conteur interrompt la narration et joue de la flûte un air triste à la note vague et prolongée, puis il reprend). Un jour, fatigué des marches et des veilles, le berger s'endormit si lourdement que pendant ce temps le troupeau tout en broutant s'était écarté sur une ravine lointaine ... Un homme passa par là et voyant le berger tout seul et ronflant au soleil, le réveilla ... Le premier regard du dormeur fut pour le troupeau, son premier geste celui de mettre la main à la flûte ... Désespéré, il se prit à chanter une ardellène (il joue ici), puis cheminant et observant de tous côtés s'il n'apercevrait rien, il se disait : « Dieu est bon ... s'il m'a donné celles-ci, il m'en donnera encore, oui il me les rendra » et il se remit à jouer de la flûte en marchant un peu triste (le conteur joue encore, et il riait, le brave homme, en me racontant ça). Tout à coup il lui semble apercevoir sur une montagne ses brebis et ses chèvres, il double le pas, et joue de la flûte un air de danse (le narrateur joue comme cela) ... Mais illusion vaine ! ... Ce qu'il avait pris pour des chèvres et des moutons étaient simplement des rochers ... Nouveau découragement, nouvel air triste (il joue), jusqu'à ce qu'enfin parvenu sur le sommet d'un mont il aperçoit dans le ravin les moutons broutant. Ici ler berger joue et danse (le narrateur ne dansait [pas], mais il en avait envie, on voyait ça à la rapidité des doigts et des mouvements nerveux de ses épaules) " [71].

[71] Cf. *ibidem,* p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

După modul amănunțit și atît de concret al descrierii, este neîndoielnic că A. Russo transcrie de fapt aici în chip evident *mulțimea detaliilor* consemnate *de visu*, pe care nu le-ar putea în nici un caz reconstitui atît de amănunțit din amintire. De aici am putea deduce cu destulă certitudine că, încă în acea zi de pretinsă „ascultare", el nu s-a mulțumit să rămînă pasiv, ci a notat *efectiv* și în bună parte cîntecele „încercate și aprofundate". Ceea ce trebuie să-i fi rămas de făcut a doua zi, era mai curînd de a continua și întregi culegerea („Demain on doit venir me conter plus au long tout ça.")

Dar ziua de 10 martie, cu marea ei trăire folclorică, este marcată și de un „Finale du programme. L'intendant du Père Acati vient d'entrer dans la chambre avec une pierre en main, que je reconnais pour du marbre noir ... elle [semble] avoir été fracturée d'une dalle." A. Russo schimbă atunci o glumă cu tîlc : „Je lui demande si c'est ma soupe, et il me répond en riant : non, mais c'est une histoire ... — Bon, lui dis-je, si c'est une histoire, allume-moi une pipe, et en attendant je m'arrangeais à mon aise sur le divan. Voici donc l'histoire" [72].

După atîta muzică, această dimineață atît de plină se încheie cu notarea poveștii respective. Nu putem trece totuși cu ușurință peste faptul că textul arată aici deslușit că *nu* A. Russo se deplasase în acea dimineață în sat, ci poftise negreșit muzicanții la dînsul. Aceasta rezultă absolut limpede din această parte finală a notațiilor din ziua de 10 martie : „Finale du programme. L'intendant du Père Acati *vient d'entrer dans la chambre* ... " Faptul că se găsea acasă („dans la chambre"), în incinta mînăstirii, rezultă și din gluma adresată ajutorului de stareț : „Je lui demande si c'est ma soupe".

Cu povestea intendentului mînăstirii se încheie notațiile, pregnant folclorice, ale lui A. Russo din ziua de 10 martie. Ne-am aștepta ca a doua zi, luni, taraful să revină pentru depănarea pe larg a repertoriului. Aceasta nu se întîmplă, din nefericire! A. Russo notează : „*Le 11 Mars.* Il a fait toute la nuit un vent épouvantable. Pour me consoler, on me dit que c'est peu de chose en comparaison du remue-ménage qu'il fait ordinairement. Je n'étais pas bien éveillé encore qu'un autre musicien vient me régaler d'un concert flûtal. L'entrée se paye d'un zwanzig. La journée finit bien lentement, mais enfin elle finit" [73].

Cu aceasta se încheie de fapt și transcrierea, divizată în trei părți, în manuscrisul pînă aici definitivat de autor.

Mai întîi rezultă limpede că — așa cum se întîmplă adesea — a doua zi taraful nu și-a ținut făgăduința. (Era poate și din pricina vremii urîte.) Se citește însă parcă printre rînduri așteptarea dezolată a folcloristului pasionat : „Pour me consoler ..." ; regretul se străvede mai cu seamă din încheierea fugară și copleșită de plictis la sfîrșitul acelei zile infructuoase, de lungă așteptare obstinată : „La journée finit bien lentement, mais enfin elle finit."

Pasajul e de asemenea relevant și pentru atenția scăzută pe care scriitorul A. Russo o acordă intempestivului fluieraș, stîrnit probabil de vestea ce s-a dus în sat despre cuconul de la schit, care se interesează de cîntece

[72] Cf. *ibidem*, p. 297—298.
[73] Cf. *ibidem*, p. 299.

https://biblioteca-digitala.ro

populare. Lipsit de entuziasm, scriitorul îl expediază pe acesta cu un sfanț. Altceva urmărea el, preferînd în chip evident cîntecele „olteneşti", cu text, ale tarafului şi interesîndu-se mai puțin de muzica instrumentală ...

Am menționat mai sus cu tot dinadinsul, şi nu fără motiv, că partea care urmează — începînd cu 22 martie — în textul publicat de P. V. Haneş este de fapt cîrpită de editor, fără a se arăta aceasta, din cuprinsul haotic al celor trei file-bruion, legate răzleț şi incoerent la sfîrşitul manuscrisului 311.

Textul publicat începe cu data (22 martie) şi include din cele 3/4 ale paginii (fila 163 recto), tăiate de fapt de autor (sau de altcineva ? !) numai cele ce se cuprind — deşi şi acestea tăiate — în paragraful care continuă după data respectivă.

Paragraful tăiat în manuscris, dar păstrat fără explicație de P. V. Haneş, este următorul :

„*Le 22 Mars.* Il est de grand matin et j'ai assisté au service du matin. L'église est petite, nue et refaite à neuf à peu près. Il n'est resté que les dalles à pierre de taille de la vieille église et l'inscription dont j'ai parlé ... Je n'ai trouvé dedans que les gens indispensables pour l'office et une vieille femme "[74].

E, cum se vede, o notație cu totul neutră, puțin semnificativă. În continuare, textul descrie cărțile bisericeşti împrumutate de la mînăstire, „que je recommande comme monument d'art et de naïveté", cum notează autorul, transcriind cîteva elemente ilustrative.

Cu mult mai important şi mai revelator poate fi însă începutul paginii, el însuşi în chip evident continuarea unei file pierdute, sau dispărute, care deşi tăiat în manuscris — şi omis de P. V. Haneş — se citeşte foarte desluşit : „*d*[an] *s les procès qu'ils ont avec les boyards, leurs voisins. Le langage des* [!] *ces paysans n'est ni l'accent Moldave, ni l'accent Valaque quoique celui-ci prédomine.*

Toute la journée en promenade, la neige ne se voit plus que sur les hauteurs Zboïna [1 cuvînt indescifrabil]. *Les vautours — Les Transylvains — on me parle beaucoup de Vrancha, j'ai résolu d'y aller à mon retour, pour voir la* **table du Prince** [sublinierea autorului]. *Je dois passer par Toulnich, Negrileschti et Cosa, trois villages qui tirent leur nom de trois* [1 cuvînt indescifrabil] *de nom : Négri, Cousa et Tullian.*

Beau clair de lune. Je soupe d'une merle, ce qui ne me donnera pas plus de voix que je n'en ai.

Le 22 Mars. Il est de grand martin ..." [75] etc.

De aici rezultă mai întîi că au existat negreşit unele file-ciornă, care cuprindeau poate în întregime, sau măcar în parte, date despre intervalul dintre 12 — 21 martie inclusiv.

Pierderea (sau dispariția ? !) ireparabilă, a acestor file lasă în orice caz, şi probabil pentru totdeauna, neclar dacă cumva în acele zile anume A. Russo va fi continuat să conlucreze cu taraful care nu a venit la 11 martie, sau poate şi cu alți informatori.

Dacă cumva culegerea lui A. Russo de la taraful din Soveja nu se va fi mărginit la cele probabil notate în ziua de 10 martie, cum — credem că

[74] Cf. *ibidem.*
[75] Cf. Biblioteca Academiei R.S.R., *ms. 311,* fila 163 recto.

https://biblioteca-digitala.ro

îndreptățit — am presupus, atunci este în orice caz plauzibil ca între filele-bruion care constituie acum soluția de continuitate din jurnalul sovejan (pentru intervalul 12—21 martie), și pe care A. Russo nu a mai apucat a le transcrie pe curat în jurnalul său, să se fi aflat și hîrtiile la care V. Alecsandri se referă probabil cînd mărturisește cu certă sinceritate, în scrisoarea către A. Hurmuzaki, ce însoțea varianta *Mioriței* pentru întîia oară publicată la 18 februarie 1850 în ziarul „Bucovina" : „Această baladă mi-au fost adusă din munții Sovejii de D. A. Rusu, care o descoperi, împreună cu multe altele, în vremea cît au fost exilat pe nedreptate la mănăstirea Sovejii" [76].

De aici încep inconsecvențele, și chiar nedumeririle, pe care Alecsandri le-a semănat apoi pentru posteritate în cursul anilor 1862—1873.

Lăsînd deocamdată la o parte nota romantică din ediția definitivă (din 1866) — la balada *Dolca* — , unde Alecsandri arată că și el ar fi culeș *Miorița*, încă în 1842, de la baciul Udrea din Ceahlău, să subliniem numai, pentru a supune discuției, afirmația îndoielnică a lui Alecsandri cînd, în articolul despre A. Russo republicat în „Convorbiri literare" din 1873 (deci 14 ani de la moartea acestuia), poetul afirmă că amicul Russo „nu se mulțumi numai cu estasul contemplării, ci profită de timpul arestării sale, pentru ca să culeagă cîteva balade de la un bătrîn lăutar, ce se găsia în mănăstire" [77]. „Bătrînul lăutar ce se găsia în mănăstire" nu apare niciodată în propriile notații ale lui Russo. El trebuie să fi fost desigur mai curînd părtaș, dacă nu chiar vătaful tarafului sovejan, din sat, cu care A. Russo a conlucrat în mod cert cel puțin în ziua de 10 martie 1846.

Presupunem însă mai degrabă că A. Russo „a adus" prietenului Alecsandri *Miorița* pe care „o descoperi împreună cu multe altele" la Soveja, încredințîndu-i poetului, fie unele din filele-bruion care este posibil să fi existat din timpul culegerii neîncheiate din 10 martie, fie cedîndu-i o parte din filele acum pierdute ale jurnalului, care lipsesc din zilele de 12—21 martie, 23—31 martie și 2—3 aprilie, deși e absolut cert că au existat, dacă ținem seama de rîndurile tăiate ce preced însemnările zilei de 22 martie.

Ce rezultă de fapt din puținele rînduri, anterioare datei de 22 martie și omise de P. V. Haneș ? Rezultă cu absolută certitudine că cel puțin într-una din zilele dintre 12 — 21 martie A. Russo a părăsit incinta mînăstirii spre a hoinări în voie. („Toute la journée en promenade".) Rezultă de asemenea că în această plimbare — ca și în altele pe care le putem presupune pentru acest destul de lung interval, de 10 zile — , Russo a stat de vorbă cu sătenii localnici, aflînd negreșit măcar de „procesele pe care ei le au cu boierii, vecinii lor". Reiese, în al treilea rînd, că iarăși „accentul" graiului sovejan îl frapează și îl preocupă pe Russo : „Le langage des [!] ces paysans n'est ni l'accent Moldave, ni l'accent Valaque quoique celui-ci prédomine" (e limpede că e vorba aici negreșit de sovejenii, încă pregnant musceleni, de vreme ce Russo observă că „Limbajul acestor țărani nu e nici cu accent moldav, nici valah, deși acesta predomină"). E de asemenea limpede că sovejenii îi trezesc o ascuțită curiozitate de a cunoaște Vrancea vecină (sau poate că i se povestesc legendele vrîncene: „on me parle beaucoup de Vran-

[76] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 124.

[77] Cf. *ibidem*, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro

cha"?). Aceasta îl face pe Russo să se hotărască a merge acolo, după ce va scăpa din surghiun, spre a vedea „masa lui Vodă", fixîndu-şi chiar un anume itinerar dorit.

În sfîrşit, notaţia finală, deşi nu pare decît o frumoasă poantă, ca numeroase altele din cuprinsul jurnalului (pasărea pe care o mănîncă seara nu-l va face să aibă un glas mai frumos !), trebuie reţinută mai curînd pentru primele cuvinte ale acestui paragraf final: „Beau clair de lune." Aceasta ar putea însemna că „plimbarea" „toute la journée" s-a prelungit pînă tîrziu pe înserat.

Iată dar cum chiar pasajul tăiat în original şi cu totul omis, chiar şi în note, de P. V. Haneş, poate fi plin de informaţii.

Cu toate acestea, în rest, cel mai desăvîrşit mister rămîne să plutească pe vecie asupra celor zece zile din care ne-au rămas doar aceste, prea puţine rînduri, cum lipsă rămîn şi eventualele însemnări pentru zilele de 23—31 martie şi 2—3 aprilie.

Pasajul tăiat, care precede însemnările zilei de 22, e totuşi foarte elocvent pentru cele petrecute în acel timp. Rezultă că A. Russo s-a plimbat în mod cert în acele zile printre sătenii din Soveja. Este posibil ca anume atunci să-şi fi dus la capăt culegerea de la taraful satului, ca abia atunci să fi cules *Mioriţa*, fie de la taraf, fie de la vreun alt sovejan, bărbat ori femeie — precum Marina lu' Barna, care către anul 1900 „cînta aşa de duios balada Mioriţei că plîngeau toate babele" (după cum notează, cu multe decenii mai tîrziu, sovejanul S. Mehedinţi) [78].

Un firesc şi ispititor semn de întrebare se ridică aici. Dacă ţinem seama că la publicarea *Mioriţei* în prima broşură din Iaşi, 1852, poetul a tipărit textul cu două rînduri finale de puncte de suspensie, ceea ce arată că V. Alecsandri considera textul incomplet, acesta n-ar putea fi oare încă un temei spre a admite că *Mioriţa* „adusă" poetului de prietenul A. Russo va fi fost poate textul bruion, din fugă notat de A. Russo, ascultînd în ziua de 10 martie 1846 „cîntecele oltenești ale tarafului satului"? Aceasta ne duce cu gîndul la filele-bruion de felul celor care se dovedeşte că au stat la baza redactării finale (dar parţiale) a jurnalului sovejan, şi pe care A. Russo le-ar fi putut încredinţa, la întoarcere, prietenului V. Alecsandri. În acest caz, s-ar putea presupune, destul de plauzibil, că Russo va fi notat din fugă textul *Mioriţei* mai curînd în cursul dimineţei de 10 martie, nădăjduind că-l va relua a doua zi, decît că-l va fi cules, pe îndelete, în cursul zilelor lipsă din jurnal, notîndu-l în filele lipsă care preced notaţiile din 22 martie, respectiv din zilele de 12—21 martie, 23—31 martie, sau 2 — 3 aprilie.

Datele păstrate în filele-ciornă 162 — 164, şi valorificate în textul editat de P. V. Haneş, deşi foarte pitoreşti şi vorbind în cele din urmă de bucuria veştii eliberării, în acea zi de joi 4 aprilie, a anului 1846, ca şi de plecarea amînată pentru a doua zi, precum şi încheierea ultimei file-bruion cu poanta de cuviinţă („Allons, à demain. Je ne me suis pas beaucoup ennuyé" [79]) nu aduc decît firească încheiere a acelei suculente povestiri-jurnal a atît de discretului şi extrem de modestului A. Russo despre răgazul celor în total 37 zile de surghiun, dintre care 3 petrecute pe drum iar

[78] Cf. S. Mehedinţi, *op. cit.*, p. 41.
[79] Cf. A. Russo, *op. cit.*, p. 301.

https://biblioteca-digitala.ro

34 în șederea la mînăstirea Soveja. De acolo A. Russo a avut, oricum, norocul să aducă prietenului V. Alecsandri celebra sa variantă, prea puțin moldoveană și vrînceană, și mai curînd muntenească, după cum în mod absolut obiectiv a arătat A. Fochi, iar, mai precis, de proveniență tradițională musceleană — după cum ne-am străduit să arătăm, prin conjectură filologică, noi.

Cu toate că ne-am silit să dobîndim, printr-o atît de amănunțită analiză, întreagă marea bogăție de date folclorice pe care le cuprinde jurnalul, trebuie să recunoaștem că, cu excepția acelor rînduri foarte explicite și — considerăm — suficient de edificatoare din textul sovejan privind întîmplările zilei de 10 martie, și în care ne-a rămas consemnat felul cum A. Russo a conlucrat cu taraful sovejan, în rest, s-ar părea că abia paginile care din nefericire lipsesc ar putea aduce deplina elucidare a misterului ce continuă să învăluie culegerea și publicarea textului clasic al *Mioriței*, la care atît de nedespărțit au contribuit cei doi buni și consecvenți amici, A. Russo și V. Alecsandri.

Ce am putut obține din amănunțita disecare a manuscrisului jurnalului lui Russo?

1. Relativa precizare a datei și împrejurărilor culegerii *Mioriței* sovejene, în zilele de 12—21 martie (?), 23—31 martie (?), 2 — 3 aprilie (?), sau mai curînd — credem — în dimineața de duminică 10 martie, cînd A. Russo a cercetat „cîntecele oltenești" ale tarafului sovejan.

2. Considerațiile pe marginea termenului de „cîntece oltenești", corelînd aceasta cu cele ce am evocat despre Soveja ca sat de proveniență musceleană și cu constatările amănunțite și obiective ale lui A. Fochi despre textul Alecsandri, slujesc ipoteza, astfel foarte plauzibilă, că *Miorița* lui Alecsandri și Russo își are obîrșia în oralitatea musceleană.

Spre a împinge însă lucrurile pînă la limita extremă a conjecturii istorico-filologice, socotim că nu ar fi de loc de prisos să analizăm, în sfîrșit, reluînd aici și istoria publicării *Mioriței* lui Alecsandri, spre a revizui și presupusele implicații ale influenței textului publicat asupra versiunilor orale locale.

Pentru aceasta ne vom sprijini și vom porni iarăși de la constatările și observațiile de sinteză ale monografiei lui A. Fochi.

Ce arată, așadar, în esență, A. Fochi în această privință?

„Comparînd primele patru ediții ale baladei, cea din „Bucovina", 3 (1850), nr. 11, p. 51—52, cea din „Zimbrul", 1 (1850), nr. 17, p. 68, cea din volumul *Balade. Adunate și îndreptate*, Iași, 1852, p. 1—6 și cea din volumul *Poesii populare ale Românilor. Adunate și întocmite de* ..., București, 1866, p. 1—3, constatăm următoarele:

1. Primele două ediții cuprind un text identic sub raportul conținutului și formei, singura deosebire dintre ele ținînd de ortografie și punctuație.

2. Textul din 1852 diferă de cele două anterioare doar într-un singur punct, și anume la versul 34, care din *Măi dragule bace* devine *Drăguțule bace*, formulă ce se va păstra și în ediția din 1866; celelalte diferențe țin iarăși numai de ortografie și punctuație; merită să mai menționăm că în această ediție textul se încheie cu două rînduri de puncte de suspensie, care ilustrează părerea lui V. Alecsandri despre caracterul incomplet al textului.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Textul din 1866, menţinînd modificarea de la versul 34, împinge procesul de „îndreptare" atît de departe încît apar nu mai puţin de 19 alte intervenţii, mai fericite sau mai puţin fericite, în cuprinsul baladei; modificările acestea pot fi grupate în cinci categorii" [80].

Esenţială este în cele din urmă concluzia pe care A. Fochi o formulează astfel:

„Analizînd aceste modificări, putem spune că nici una nu afectează fondul baladei, ci se referă numai la forma ei şi că prin ele poetul a urmărit şlefuirea exterioară a textului" [81].

Toate cele de mai sus, ca şi consideraţiile ce urmează în monografia lui A. Fochi, privitoare la posibilele amestecuri ale poetului chiar înainte de prima tipărire a textului, converg spre a conchide: „Cu alte cuvinte, ne dăm seama că modificările lui, atît cele anterioare textului publicat, cît şi cele ce au urmat după prima ediţie nu sînt deosebit de grave" [82].

În cele din urmă A. Fochi apreciază, pe bună dreptate, că de fapt numai probabilele intervenţii privitoare la „alegoria morţii" şi „apoteoza ciobanului" sînt, după cum observa încă D. Caracostea, oarecum mai grave [83].

Aceasta înseamnă că varianta Alecsandri, devenită textul clasic al baladei *Mioriţa*, este de fapt profund autentică, în orice caz cvasi-nealterată, fiind destul de aproape de originalul cules.

O ultimă problemă ar merita să ne reţină poate încă atenţia, spre a argumenta *totala* eliminare a posibilităţii contopirii în textul provenit de la Soveja a vreunei alte variante, culese de însuşi Alecsandri, ca spre pildă pretinsa variantă auzită de V. Alecsandri în 1842 de la baciul Udrea din Ceahlău.

Cum se ştie, în nota finală la balada *Dolca* din ediţia definitivă (1866), V. Alecsandri scrie: „Această baladă a Dolcăi, precum şi acea a Mioriţei, le-am cules din gura unui baci, anume Udrea, de la stîna de pe muntele Ceahlău. Acel păstor suna din bucium cu o putere estraordinară, încît munţii se răsunau la mare depărtare. El cînta şi din fluer mai multe cîntice ciobăneşti, iar mai cu seamă Doina cu o espresie de înduioşire ce aducea lacrimi în ochii celor care îl ascultau.

La anul 1842, într-o frumoasă seară de vară urcîndu-mă la stîna din Ceahlău unde auzisem răsunînd buciumul lui Udrea, am asistat la unul din cele mai sublime spectacole a naturei, luminat de razele asfinţitului soarelui; iar după ce noaptea preseră ceriul cu stele, mă aşezai cu Udrea şi cu alţi păstori împregiurul unui foc, şi petrecui pînă-n ziori cu cînticele de la munte. Udrea îmi spuse că tatăl seu ştia mulţime de balade între care acele a lui Traian şi a lui Aurelian, dar din nenorocire el le luase cu dînsul în mormînt" [84].

Ne însuşim în această privinţă, fără rezerve, concluziile lui A. Fochi: „Nu numai tabloul romantic schiţat de poet ar trebui să ne facă să nu acor-

[80] Cf. A. Fochi, *op. cit.*, p. 206.
[81] Cf. *ibidem*, p. 207.
[82] Cf. *ibidem*, p. 210.
[83] Cf. *ibidem*, p. 209, 214 pass.
[84] Cf. *ibidem*, p. 124—125 nota 1; 209.

https://biblioteca-digitala.ro

dăm credit întregii povestiri, ci și acele aluzii la balade istorice cuprinzînd teme legate de numele lui Traian și Aurelian, a căror existență în folclorul nostru s-a dovedit neîntemeiată" [85].

La argumentele aduse în această privință de A. Fochi, lăsînd cu totul la o parte eventualitatea schițării unui proces literar al relațiilor dintre V. Alecsandri și A. Russo [86], socotim util să aducem și următoarele noi argumente :

1. Alecsandri nu subliniază pretinsa sa culegere de la baciul Udrea în notele la *Miorița*, ci face acest lucru, abia din treacăt, și, desigur, prin corelare tematică, doar în notele din ediția 1866, la balada *Dolca*. Prin aceasta el nu a înlăturat însă nicidecum afirmația sa inițială, din scrisoarea către A. Hurmuzaki, ce însoțea varianta publicată pentru întîia oară la 18 februarie 1850, în „Bucovina" : „*Această baladă mi-au fost adusă din munții Sovejii de D. A. Rusu, care o descoperi, împreună cu multe altele, în vremea cît au fost exilat pe nedreptate la mănăstirea Sovejii*" [87].

2. Pe de altă parte, înseși concluziile analizei temeinice a lui A. Fochi despre deosebirea evidentă între textul Alecsandri și, în genere, variantele din Moldova și din Vrancea, textul Alecsandri dovedindu-se mult mai propriu Munteniei, și îndeosebi Munteniei subcarpatice, constituie — *ipso facto* — dovada că *Miorița* baciului Udrea, din Ceahlău sau de aiurea, chiar dacă va fi existat între culegerile lui Alecsandri, nu a fost nicidecum folosită la „îndreptarea" și redactarea pentru tipar a variantei sovejene, care a rămas accentuat muntenească.

Iată dar un temei în plus spre a putea admite că varianta lui Alecsandri trebuie să fie considerată, nu numai ca provenind *în exclusivitate* din tradiția orală munteană și îndeosebi musceleană, dar și că ea reprezintă de fapt o foarte curată oglindire a tradiției muscelene, transplantată de dragoslăveni și rucăreni în Soveja și consemnată în 1846 de A. Russo, într-o vreme cînd folclorul sovejan putea fi încă foarte bun păstrător al zestrei moștenite din zona de proveniență.

Prea puțin și neesențial „îndreptat" și tipărit apoi, în patru rînduri, de V. Alecsandri între anii 1850 — 1866, și de nenumărate ori după aceea reluat în manualele școlare, pe lîngă popularizarea, pe toate căile posibile, drept cea mai „frumoasă" și cea mai desăvîrșită variantă a *Mioriței*, negreșit că textul Alecsandri a putut deseori influența diversele versiuni locale, neputîndu-se tăgădui că, măcar uneori, chiar și în Muntenia, ca și aiurea, textul local va fi fost poate chiar înlocuit cu textul difuzat prin școală — după cum apreciază A. Fochi [88].

Ar fi totuși exagerat să putem admite, împreună cu A. Fochi, că „*absolut toate* variantele ce țin de versiunea baladă moldo-munteană au suferit *influența profundă* a textului său difuzat prin carte" [89](sublinierea noastră).

Dacă „varianta lui Alecsandri a fost impusă maselor prin prestigiul literei tipărite" [90] — cu toate că chiar și această apreciere a lui A. Fochi

---

[85] Cf. *ibidem*, p. 125.
[86] Cf. *ibidem*, p. 209—210.
[87] Cf. *ibidem*, p. 124.
[88] Cf. *ibidem*, p. 216.
[89] Cf. *ibidem*, p. 211.
[90] Cf. *ibidem*, p. 298.

https://biblioteca-digitala.ro

comportă o vizibilă exagerare în formularea că „a fost impusă" — , trebuie să admitem că în cazul zonei muscelene se cuvine ca lucrurile să fie privite cel puțin nuanțat, ba chiar cu totul altfel.

Într-adevăr, dacă privim harta răspîndirii tipologice (harta 2) și ținem seama de însești observațiile lui A. Fochi, este pe deplin elocvent faptul că, dintre cele trei zone mai intens cercetate ale baladei moldo-muntene (zona Plenița din Oltenia, zona subcarpatică a Munteniei și zona vrînceană), *numai* în Muscel *toate* cele 11 localități cercetate, cu o recoltă de 15 variante, consemnează *exclusiv Miorița* de tip Alecsandri.

În cazul acesta și față de toate cele arătate pînă aici, dacă așa cum subliniază A. Fochi, „în jurul *Mioriței* planează încă și astăzi numeroase prejudecăți" [91], cu regret dar în avantajul desăvîrșitei obiectivități trebuie să retractăm propriile noastre considerații privitoare la *Miorița*, din studiul *Balada populară în Muscel*, unde, recunoaștem că în anul 1967 ne-am lăsat robit de o certă prejudecată scriind : „Îmbinarea unei vechi tradiții locale — cu desăvîrșire orală în latura muzicală a baladei — cu cunoașterea versiunii „clasice" a lui Alecsandri, de multe decenii adînc pătrunsă în mase prin reproducerea textului în manualele școlare, duce la totala pierdere a formei tradiționale orale (care negreșit că a existat, o dată cu melodia sa) și adoptarea în exclusivitate a textului publicat, cu inerentele modificări, și de această dată neesențiale, pe care le suferă în procesul circulației orale" [92].

Aceasta cu atît mai mult cu cît în chiar fraza următoare am menționat că abia „la 6 din totalul de 15 variante (între care și unele fragmentare), se mărturisește deschis sau se sugerează numai, și cunoașterea certă a izvorului tipărit, « după carte » sau ca « poezie de la școală » " [93].

Îngăduindu-ne această retractare, reeditățm, păstrînd proporțiile, cazul lui Al. Odobescu care, după 19 ani, revenind asupra comentariului său la termenul, greșit cules de zețari, *bulucaie*, și referindu-se la aceasta ca la „o comică rătăcire", se retracta în 1880, lăsîndu-ne o înaltă pildă de obiectivitate științifică, vrednică de invidiat, scriind : „Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelie și, cît despre noi, venim acum cu umilință a ne recunoaște vinovat în cazul de față de a fi cercat să facem un zadarnic *buluc* de erudițiune deșartă" [94] (sublinierea autorului).

O anumită autoflagelare devine astfel uneori necesară, încît după exemplul clasic al lui Al. Odobescu socotim că la fel ar trebui să procedeze și alții, ca spre pildă Stelian Cucu care, după exemplul lui I. Diaconu — principalul creator al mitului genezei vrîncene a *Mioriței* — , se străduia, recent, să exalte „geniul poetic local", spre a argumenta, după părerea noastră fără temei, „ipoteza genezei extravrîncene a *Mioriței* și anume a unei geneze rîmnicene" [95], pentru a nu mai vorbi și de alții ...

În încheiere, se cuvine încă o dată subliniat că între prejudecățile (mai puțin nocive dar dăunînd cunoașterii obiective), e și aceea despre

---

[91] Cf. *ibidem*, p. 123.

[92] Cf. Al. I. Amzulescu, *Balada populară în Muscel*, în volumul *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 301.

[93] Cf. *ibidem* ; vezi și p. 277—278.

[94] Cf. A. Fochi. *op. cit.*, p. 207—208.

[95] Cf. St. Cucu, *La obîrșia Mioriței*, în „Ateneu", 11 (1972), nr. 11 (100), p. 12—13.

https://biblioteca-digitala.ro

influența copleșitoare, atotputernică, a „variantei Alecsandri" (privită ca influență a versiunii tipărite, care a scos din circulație versiunea locală) — ceea ce nu poate fi cu totul tăgăduit, dar trebuie cu grijă nuanțat.

Aceasta nu e deloc valabil pentru zona Muscelului, pe care nu varianta Alecsandri a influențat-o, ci pe care varianta Alecsandri o reprezintă — cum se vede — *ab initio*.

Reluînd esența argumentării noastre, aceasta s-ar putea concentra în următorul raționament :

— Dacă *Miorița* lui Alecsandri este de fapt *Miorița* culeasă de A. Russo ;

— Dacă A. Russo a culeș *Miorița* din Soveja ;

— Dacă Soveja e o localitate de veche și autentică sorginte musceleană ; și

— Dacă Alecsandri nu a intervenit esențial „îndreptînd" textul sovejan,

— Atunci *Miorița* lui Alecsandri, provenind prin Russo, de la Soveja, este de fapt reprezentativă pentru tradiția locală musceleană ;

Iar, dacă *toate Mioritele* culese din Muscel se apropie atît de mult, asemănîndu-se pînă la cvasi-identitate cu varianta Alecsandri, e pentru că *nu Miorița* lui Alecsandri a înlocuit fondul tradițional local muscelean, ci deoarece îl reprezintă tocmai pe acesta de fapt.

OBSERVATIONS HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES À PROPOS DE « MIORITZA »

La variante « classique » de la fameuse ballade *Mioritza* (La petite brebis), publiée par le poète B. Alecsandri, pour la première fois en 1850, soulève toujours de nombreux problèmes, parmi lesquels tout d'abord celui de son origine.

Dans la monumentale monographie consacrée à ce sujet (*Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, București, Editura Academiei, 1964), A. Fochi est d'accord avec ceux qui considèrent que le texte publié par B. Alecsandri a été recueilli en 1846 par A. Russo, à Sauvéja — district de Vrancea (Moldavie). Il est à remarquer que, selon la démonstration de A. Fochi, les 19 modifications opérées par le poète dans les quatre rédactions successives du texte, de 1850 à 1866, n'ont point gâté l'authenticité de la variante originelle, puisée à la tradition orale.

La minutieuse analyse comparative du texte, entreprise par A. Fochi, aboutit à la conclusion inattendue que la variante de B. Alecsandri est, quand même, moins semblable aux nombreux textes recueillis dans le district de Vrancea et dans la région moldave ; elle ressemble plutôt aux variantes recueillies en Valachie, et surtout dans la partie sous-carpatique de cette province, où le texte de « type Alecsandri » marque « un véritable centre d'intensité circulatoire ».

Pour en trouver une explication, A. Fochi considère que le texte publié par B. Alecsandri a probablement remplacé les anciennes variantes traditionnelles (orales) de cette région.

https://biblioteca-digitala.ro

Al. Amzulescu suggère une autre solution. Les nombreux documents publiés par C. Rădulescu-Codin et I. Răuțescu ont bien montré que le village de Sauvéja a été fondé au XVIe siècle par des citoyens provenant des villages valaques de Dragoslave et Rucăr (district de Muscel). Dans son journal mémorial, A. Russo a lui-même noté, le 10 mars 1846 : « La matinée est passée à écouter les chants *olténechti* de l'orchestre du village ». C'était, sans doute, parce que A. Russo avait bien saisi l'esprit *valaque* dans le dialecte, ainsi que dans le répertoire folklorique des ménétriers de Sauvéja. La conclusion va de soi :

1) Si le texte publié par B. Alecsandri est celui que A. Russo a recueilli à Sauvéja ;

2) Si le village de Sauvéja a été fondé par des habitants provenant de Muscel ; et

3) Si B. Alecsandri n'a pas opéré des changements essentiels dans le texte recueilli par A. Russo,

Alors voilà pourquoi le texte de B. Alecsandri est tellement semblable aux variantes recueillies dans la région sous-carpatique de la Valachie.

Voire même, si *toutes* les 15 variantes recueillies dans le district de Muscel appartiennent au «type Alecsandri », ce n'est point à cause de l'influence du texte publié par B. Alecsandri, mais, tout au contraire, c'est parce que le texte « classique » de B. Alecsandri est lui-même vraiment représentatif et redevable à l'ancienne tradition locale (orale) de la ballade dans le district de Muscel.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE DIN PROBLEMATICA FOLCLORULUI COPIILOR
(Numărătorile fonice)

EUGENIA CERNEA

Lucrarea de faţă reprezintă o parte din studiul introductiv al volumului în manuscris „Folclorul copiilor", din Colecţia naţională de folclor. Observaţiile, concluziile şi ipotezele acestui capitol se bazează pe cercetarea a aproape 1 000 numărători româneşti şi 100 străine, aflate în Arhiva de folclor a Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice [1], la care se adaugă cele aflate într-o serie de colecţii, periodice şi manuscrise româneşti [2], precum şi în unele colecţii străine.

Prin numărătoare înţelegem textul rimat şi organizat ritmic, sau versificat, pe care un copil îl scandează, însoţindu-l cu o acţiune cinetică, prin care indică succesiv, cu braţul, la fiecare mişcare cîte un copil din grupul pe care îl are în faţa sa. Unitatea de timp a formulelor ritmice a numărătorilor este pătrimea [3]. *Ea corespunde timpului în care se execută mişcarea braţului de la un copil la altul* [4].

În literatura consultată nu am întîlnit nici o clasificare a numărătorilor. Criteriile noastre au fost dictate de analiza materialului. Se remarcă două mari grupe distincte : una în care versurile conţin subiecte, alta cu versuri alcătuite din cuvinte neinteligibile, respectiv lipsite de înţeles semantic. În ambele grupe se profilează cîte o subgrupă aparte, în care se folosesc şiruri de numere. Subgrupele conţin tipuri şi subtipuri cu numeroase variante. Numărătorile din prima grupă le-am numit tematice. Numărătorile din cea de-a doua grupă, întrucît în prezent îndeplinesc exact aceeaşi funcţie, ca şi cele tematice, iar textul lor serveşte doar ca material fonic, le-am denumit *numărători fonice* (termenul ne aparţine). Cele două subgrupe

---

[1] Cele mai vechi înregistrări aflate în arhivă poartă semnăturile lui C. Brăiloiu, T. Alexandru, H. Brauner, E. Comişel şi I. Cocişu, culegerile masive fiind datorate G. Sulităanu şi autoarei lucrării de faţă, la care se adaugă unele contribuţii aduse de S. Fotino, I. Herţea şi alţii.

[2] În afara manuscriselor aflate în arhivă, menţionez în mod deosebit pe cel al lui G. N. Dumitrescu Bistriţa, oferit de autor.

[3] Această problemă o vom trata în expunerea analizei ritmice.

[4] Uneori numărătoarea se face pe pumnii sau pe degetele copiilor, aceasta însă nu influenţează ritmica numărătorii.

Rev. etn. folc., tom. 20, nr. 2, p. 159–184, Bucureşti, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

care se profilează aici sînt : subgrupa *numărătorilor numerico-fonice*, în care se pot descifra şiruri de numere şi subgrupa numărătorilor fonice simple, care nu are în substrat şiruri de numere. Cuvintele neinteligibile, neconţinînd în prezent nici un fel de sensuri, le-am considerat *pseudocuvinte*, adică combinaţii de sunete, care dau impresia că sînt cuvinte, dar nu au nici un înţeles semantic. Se poate remarca faptul că puţinele cuvinte inteligibile sînt de cele mai multe ori acelea care se formează prin varierea pseudocuvîntului anterior (ex. : Opotu, Clopotul). Analizînd grupele mari de variante ale numărătorilor fonice am constatat că nu aceste cuvinte inteligibile sînt cele constante, transmise de la variantă la variantă, ci dimpotrivă, pseudocuvintele din care au derivat. În zonele cu populaţie mixtă, în aceste numărători, apar şi unele pseudocuvinte cu sonorităţi maghiare, germane sau slave, uneori chiar cuvinte inteligibile într-una din aceste limbi. Aceasta însă nu demonstrează neapărat proveniența străină a numărătorii, ci adesea în aceste cazuri este vorba de variaţia unora dintre pseudocuvinte după sonoritatea unor limbi parţial familiare. *Caracteristic pentru numărătorile fonice este faptul că puţinele cuvinte inteligibile, care se întîlnesc în conţinutul lor, apar disparat, fără vreo legătură de idei între ele şi nu sugerează existenţa vreunui subiect anterior.* Excepţie fac doar formulele finale, despre care vom vorbi aparte. Se remarcă la o mare parte a numărătorilor — atît la cele tematice, cît şi la cele fonice — existenţa unor formule introductive şi a unor formule finale. Acestea sînt adesea împrumutate de la o numărătoare la alta şi nu au o legătură directă cu conţinutul vreuneia dintre numărători. Datorită acestui procedeu putem găsi formule introductive fonice la numărători tematice (mai rar invers) şi formule finale tematice la numărători fonice. Cîteva exemple de formule introductive sînt : *Enki, benki, ţurcaza; Ekite, bekite, ţurcaina; An, tan, tina; Ali, dali, ciucadali; Una, bina, cotobina; Unima, donima, trei pitici* etc. Formulele finale ale numărătorilor fonice au adesea cuvinte inteligibile, cu toate că acestea nu au nici o legătură de sens cu textul anterior. Ele se termină adesea cu un cuvînt onomatopeic, care imită zgomotul de o clipă ca element-surpriză, cu caracter de „bobîrnac", ca spre ex. *Bim, bam, buf!* sau *Limbric, cotidic, poc!* sau *Rom, pom, pic, poc!* sau *Zbîrlai, cioc!* sau *Dorobanţ, clanţ!* sau *Sava, scîrţ!* etc. Uneori chiar formulele finale de cîte două versuri, proprii numărătorilor tematice, apar adăugate numărătorilor fonice.

Grupa numărătorilor fonice a necesitat un studiu mai îndelungat, întrucît existenţa ei în repertoriul tradiţional de folclor al copiilor ridică semne de întrebare la care nu se poate răspunde cu uşurinţă.

Al. Bogdan, în colecţia sa [5], oferă spre comparare cîteva texte în limbi străine (germană şi maghiară), reprezentînd sursa de la care provin două din numărătorile aflate în volumul său, precum şi sursa străină a unor versuri şi cuvinte izolate aflate în diverse numărători alcătuite din cuvinte neinteligibile. De asemenea T. Pamfile [6] şi N. Papahagi-Vurdună [7] dau explicaţia unor cuvinte izolate avînd o semnificaţie într-o limbă stră-

[5] A. Bogdan-Hoya, *Cîntece de copii şi jocuri*, Ed. Ciurcu, Braşov, 1905.

[6] *Jocuri de copii adunate din satul Ţepu*, „Analele A. R.", tom, XXVIII, tom. XXIX. Bucureşti, 1906—1907.

[7] *Jocuri copilăreşti culese de la românii din Macedonia*, „Analele A.R.", Bucureşti, 1893.

https://biblioteca-digitala.ro

ină. Revista „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" [8] publică în articolul *Dintr-un raport asupra unei cercetări pe teren despre folclorul copiilor* o serie întreagă de texte de numărători neinteligibile, dînd în paralel sursa străină publicată sau dedusă. Considerînd sursa străină ca generatoare a numărătorilor cu cuvinte neinteligibile, autorul articolului scrie: „Probabil că la vreo școală italiană din România copiii italieni au recitat această bucată. Un copil român integrîndu-se în ritmica recitativului și în eufonia limbii italiene, fără a înțelege textul, dar dorind să vorbească italienește măcar fonetic și gesticulatoriu, a parodiat strofa, făcînd însă cezuri proprii, ilogice. De obicei, alții pornesc apoi de la aceste imitații în care originalul străin este încă recognoscibil și-l transformă prin denaturări într-un text care devine folclor național și are sensuri psihice proprii". Existența acestui șir de texte, pe care îl mai putem completa și cu exemplele noastre, a căror proveniență dintr-o limbă străină este detectată sau detectabilă, ne-ar putea duce și pe noi la tentația de a considera această grupă ca provenită cîndva din asemenea surse. Totuși, studierea unui material cuprinzător ne-a dat posibilitatea de a verifica această ipoteză și ne-a relevat o serie de elemente demne de reținut.

În culegerile efectuate de folcloriștii muzicologi ai fostei Arhive de folclor și apoi ai Institutului între anii 1932 — 1973, și mai ales între anii 1958 — 1973, ponderea o au numărătorile tematice, în timp ce în colecțiile citate, apărute la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, majoritatea o dețin numărătorile fonice, ceea ce ne sugerează, inevitabil, părerea că acestea din urmă sînt mai vechi decît cele tematice. În colecția alcătuită de A. Bogdan-Hoya, marea majoritate a numărătorilor sînt culese din zona Brașovului, de unde rezultă că cele cîteva texte și cuvinte de proveniență germană și maghiară se datorează contactului copiilor români cu copii ai naționalităților conlocuitoare maghiare și germane, aflate în zonă. Ca dovadă, confruntînd textul numărătorii de la nr. 13, *An dan denus saraca venus. / Ele bele buf/ Mergi las cu/ Mergi la ezăl da bis du* [9] cu cele 22 de variante pe care le deținem, am constatat că ultimele două versuri din variantele lui Bogdan, singurele care provin din textul german pe care el îl dă la sfîrșit [10], nu se află decît în cele două variante ale sale. Numărătoarea la nr. 91, al cărei text provine, evident, în întregime din sursa germană citată de A. Bogdan-Hoya, nu a avut răspîndire, ea nu a mai fost culeasă în nici o altă variantă. De asemenea, din articolul publicat în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" numărătorile cu sursă italiană nu au fost culese în alte variante, iar versurile deduse din limba germană, în parte, sînt interpretabile. Totuși, puținele exemple al căror text este evident provenit din sursă străină și a intrat temeinic în repertoriul copiilor români reprezintă o realitate incontestabilă. Dar ne oferă oare această realitate modelul procesului de geneză a întregului grup de numărători cu pseudocuvinte sau nu? Străduindu-ne să găsim acest răspuns, ne-am pus o serie de alte întrebări. Dacă astfel s-au născut toate aceste numărători, atunci cărui fapt s-ar putea datora preponderența lor în trecut, cînd con-

[8] An. III, 1954, rubrica „Cronică", p. 179—190, articol nesemnat, aparținînd lui C. Călinescu.

[9] Am dat exemplul așa cum este repartizat în versuri de A. Bogdan.

[10] *Ich und du / Milners Kuh / Milners Esel / Das bist du.*

https://biblioteca-digitala.ro

tactul copiilor cu limbile străine era mult mai redus decît astăzi? Dacă am presupune că la un contact mai redus, interesul pentru limbile străine ar fi putut fi mai mare decît astăzi, atunci ne-ar rămîne să ne întrebăm de ce, în cazul acesta, majoritatea pseudocuvintelor aflate în aceste numărători au sonoritate românească? Autorul articolului citat consideră că copiii pornesc de la „imitaţia originalului şi îl transformă într-un text care devine folclor naţional...” Aşa s-ar înţelege de ce majoritatea pseudocuvintelor au sonorităţi româneşti, dar nu se explică de ce copiii *se opresc la sonoritatea românească a acestor pseudocuvinte şi nu continuă transformarea pînă la realizarea unor cuvinte inteligibile?* Răspunsul la această ultimă întrebare nu poate fi decît unul: *pentru că grupa numărătorilor fonice exista prin tradiţie în folclorul copiilor.* Genurile de folclor al maturilor studiate de noi pînă în prezent, ca şi vastul repertoriu folcloric al copiilor, ne-a convins că *în folclor nu pot apărea şi dăinui grupe constante, cu largă răspîndire, a căror apariţie să fi fost rodul imitaţiei sau al capriciului.* O grupă ca aceea a numărătorilor fonice, cu existenţă persistentă, cu trăsături caracteristice bine definite, trebuia să-şi datoreze aceste caracteristici pregnante unei funcţii bine determinate. Evident, funcţia de alegere a sorţilor la jocurile de copii nu-i putea crea asemenea caracteristici din moment ce aceeaşi funcţie o îndeplineşte şi grupa numărătorilor tematice, care are alte caracteristici. Ne rămîne să-i căutăm izvoarele în folclorul maturilor, de unde — propabil — a venit. Credem că nu întîmplător o mare parte a numărătorilor conţin şiruri de numere, de preferinţă, de la 1 la 10, sau, cel puţin, manifestă tendinţa de a urmări această succesiune. Istoria cunoaşte practica alegerii la sorţi prin numărare încă din timpurile imperiului roman şi ale feudalismului, cînd trupa de soldaţi care trebuie pedepsită era supusă decimării, adică executării fiecărui al zecelea soldat ales prin sorţi. Mai ştim că la geto-daci era obiceiul ca o dată la cinci ani să se trimită un sol la Zamolxes, care să-i transmită zeului doleanţele colectivităţii, „trimiterea” solului însemnînd uciderea lui prin aruncare în suliţe[11]. Cum se făcea această alegere la sorţi nu ştim. Dar procedeele puteau fi diverse. S-ar putea ca unul dintre ele să fi fost acela în care preoţii magicieni să fi rostit sorţii în formule magice, considerînd că astfel mijlocesc voinţa zeilor în alegerea sorţilor. Poate că pentru aceasta înveşmîntau şirul de numere în sunete aparţinînd la un cod magic. Dacă mai există între cuvintele neinteligibile ale numărătorilor şi unele dintre cele de atunci este greu de spus. Intrînd în repertoriul copilăresc, cu vremea, cuvintele au căpătat în locul veşmintelor misterioase şi austere ale magiei, pe cele sprinţare şi amuzante ale copiilor. De asemenea, este greu de spus dacă la origine aceste formule magice erau alcătuite din cuvinte inteligibile pentru acele vremuri sau ele aparţineau unui cod magic cunoscut doar de cei care îl practicau. Între cele 160 cuvinte traco-dace cunoscute pînă în prezent[12] nu am întîlnit nici un cuvînt care să amintească pe cele din numărătorile fonice. Cu toate acestea, existenţa unor asemenea legături nu este total exclusă. Într-un descîntec de muşcătură de şarpe întîlnim versul *Pog conopago*, din care cuvîntul *pog* şi rădăcina celuilalt, *pag*, în limba traco-dacilor aveau — se

[11] Herodot, *Istorii*, Ed. ştiinţifică, 1961, p. 345.

[12] I. I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, Ed. ştiinţifică, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

pare — înţelesul de „a întări, a înţepeni" [13], ceea ce corespunde cu blestemele conţinute de aceste descîntece la şarpe. Cuvîntul *Unima*, pe care îl întîlnim într-o numărătoare fonică (ex. [11]), are o sonoritate asemănătoare cu cuvîntul *arima*, care în limba scită înseamnă unu [14].

Ar putea să pară de mirare că atribuim unei grupe din categoria folclorului copiilor posibilitatea apariţiei dintr-o sursă atît de îndepărtată în timp. Aici trebuie să menţionăm că folclorul copiilor ne mai oferă şi alte dovezi de păstrare a unor vestigii străvechi, între care citǎm un descîntec pentru oprirea ploii.

mg 1995 aaa (1) Fureşti (Argeş)
Culeg. *G. Sulițeanu*, Fureşti, X — 1961 inf. *Ion N. Ciobanu*, 11 ani
Tr. *E. Cernea*

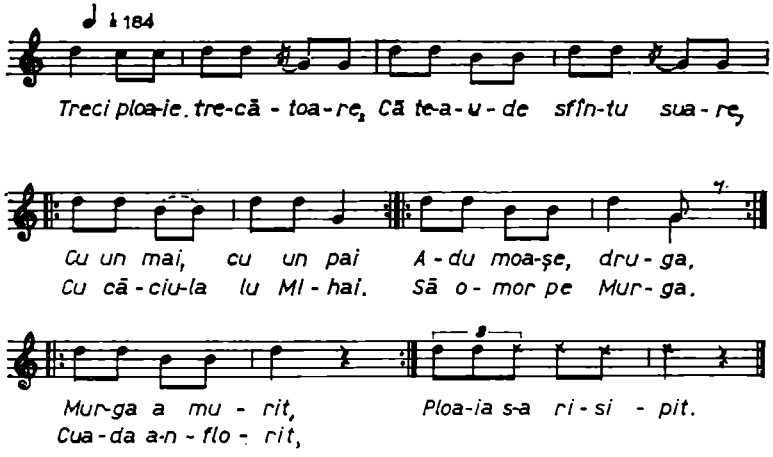
♩ = 184
Treci ploa-ie. tre-că - toa-re, Că te-a - u - de sfîn-tu sua - re,
Cu un mai, cu un pai A - du moa-şe, dru - ga,
Cu că - ciu-la lu Mi - hai. Să o - mor pe Mur - ga.
Mur-ga a mu - rit, Ploa-ia s-a ri - si - pit.
Cua - da a-n - flo - rit,

Prima parte a textului este cunoscută în toate zonele ţării sub această formă. În unele variante ploaia este ameninţată că i se vor tăia picioarele *Cu toporu omului*/ *Cu sabia Domnului*, în altele *Cu sabia lui Mihai* sau *Cu căciula lui Mihai*. Este cunoscută vechea credinţă că pentru a opri ploaia dăunătoare, grindina, trebuie să se împlînte în pămînt un topor sau un alt obiect tăios, obicei care ne aminteşte de acela al traco-geţilor de a trage cu săgeţi în nori la apariţia tunetelor şi fulgerelor [15]. Variantele în care tăierea picioarelor se anunţa a fi făcută *Cu căciula lui Mihai*, uneori *Plină cu coji de mălai*, apar ca un rod al fanteziei copilăreşti. Însă, o variantă din Frăţila (Vîlcea) [16], în continuarea fragmentului în care este alungată ploaia, îi dă „căciulii lui Mihai" alt sens şi anume : *Plină de coj de mălai*/ *Aruncai la nouă cai* / *Caii nechezară* / *Lupii urlară*/ *Cocoşii cîntară* / *Găinile ouară*. De data aceasta apare mai explicit rolul căciulii, datorită conţinutului căruia cei nouă cai (număr caracteristic pentru magie) declanşează lanţul

[13] *Ibidem*, p. 114.
[14] Herodot, *lucr. cit.*, p. 321.
[15] *Ibidem*, p. 345.
[16] „Izvoraşul", 3, 1936, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro

de reacţii ale vieţuitoarelor, procedeu frecvent în descîntecele de tămăduire. Dacă această „căciulă" trebuia să fie a lui *Mihai* ca să rimeze cu cei *nouă cai*, atunci devine lesne de înţeles cum ca a înlocuit *sabia*, atunci cînd această din urmă parte a descîntecului a fost dată uitării.

Un alt motiv al descîntecului, pe care l-am găsit în cîteva variante[17] este : *Adu, moaşe, druga / Să omor pe Murga / Murga a murit /, Cuada a-nflorit / Ploaia s-a risipit.* Fără îndoială că este vorba de un vechi obicei de jertfire a unui animal, pentru îmbunarea zeilor, ca şi credinţa că înflorirea unui obiect fără viaţă este semnul pe care îl trimit zeii, precum că au primit jertfa şi sînt dispuşi să îndeplinească ruga.

Un alt fapt, care ne conduce la ideea că numărătorile fonice ar putea avea la origină formule magice de alegere prin sorţi, este acela că formulele magice de tămăduire alcătuite din cuvinte neinteligibile, cunoscute în folclorul tradiţional, manifestă unele înrudiri de structură şi chiar de cuvinte cu numărătorile de care ne ocupăm. Şi aici ca şi la numărătorile noastre, găsim abundenţa pseudocuvintelor rimate între ele bi-, tri- sau tetrasilabice. Aceste formule magice folosesc aceleaşi procedee de repetare variată a cuvintelor neinteligibile şi de rimare a lor, sau cuplare pe criteriul rădăcinii comune a cuvîntului ca şi numărătorile fonice. Dăm mai jos cîteva fragmente din asemenea descîntece ale maturilor în paralel cu fragmente asemănătoare din numărătorile fonice.

Fragmente din descîntece	*Fragmente din numărători*
Meletica	Unelica
Peletica	Şinelica
Pog conopago	
Cara gana carga	Fişti*gana*, *gana*
*Cara*rata pune[18]	*Cara*chiuda, chiuda
etc.	
*Cara*cate, conopate	*Cara*nuca, *cara*duca
Netic congapate	Petic, peticos
Corban cruce,	
Cruce-n cer	
Cruce-n pămînt,	
Hulduc,	
Fă-l în sus, fă-l în jos[19]	Hurduc, burduc
etc.	
Riz	
Pariz,	
Zatcă,	Tutcă
Batcă,	Butcă
Meduşului	
Şerpele pocni,	
Anţer panţer	Nender, panţir
Şerpe galben,	Lanţăra, panţira
Ce-ai umflat ?	
Ce-ai veninat ?[20]	

[17] Ex. muzical 1 şi A. Bogdan-Hoya, *lucr. cit.*, nr. 61 ; fg. 8125 f, Venеţia de Sus (Braşov), inf. Maria Avram, culeg. E. Comişel, Bucureşti, I, 1940.

[18] De muşcătură de şarpe ; Bogaţi (Dîmboviţa) ; „Gazeta săteanului", IX, p. 193, apud. I. A. Candrea, *Folclor medical român comparat*, Ed. Casa Şcoalelor, 1944, p. 332. *Cara* înseamnă în limba turcă *negru*.

[19] De muşcătură de şarpe ; Lipia (Buzău) ; „Convorbiri literare", XXVII, p. 862, apud. I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 332.

[20] I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 333.

https://biblioteca-digitala.ro

Primel	Haraila,
Primici	Haramici;
Solomon	Solomon, Socodon.
Hacana	
Dresina [21].	

Socote, denumirea populară a atrepsiei, pentru a cărei lecuire se foloseau descîntece, este des întîlnită în aceste numărători. De asemenea, ca şi la numărătorile fonice, în formulele magice de tămăduire putem găsi cuvinte neinteligibile cu ritm ternar ca şi terminaţia printr-un cuvînt unic, fără rimă cu cuvîntul anterior : *Sasora, Tatora, Opera, Arepu, Tenetru, Troas* [22]. Este semnificativă constatarea lui I. A. Candrea referitoare la limba descîntecelor : ,,Descîntecele tuturor popoarelor cuprind cuvinte fără nici un sens sau sînt alcătuite în întregime din cuvinte neînţelese, fie că s-a făcut aceasta dinadins, cu intenţia de a-l impresiona pe ascultător şi de a-l face să creadă în virtutea lor magică ... fie că au fost aşa de alterate în decursul veacurilor, încît apar în zilele noastre cu totul lipsite de sens" [23]. La cele de mai sus putem adăuga constatarea noastră şi anume că copiii tuturor popoarelor au între numărătorile lor şi numărători fonice, iar raportul fonic al acestora faţă de limba maternă a copiilor respectivi este acelaşi ca şi al numărătorilor noastre fonice faţă de limba română. Dăm cîteva asemenea exemple, la care cuvintele nu au nici un înţeles în limba respectivă, dar au sonoritatea acelei limbi.

mg. 3997 I j
Culeg. *E. Cernea* şi *T. Adler*, Năvodari, 17.VII.1971

Södertälje (Suedia)
Inf. *Lena Johannesson*, 16 ani

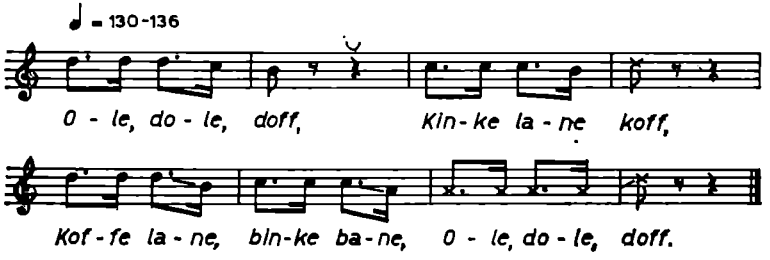

Deşi cuvîntul ,,bane" înseamnă ,,moarte", el nu are nici o semnificaţie în text.

mg. 3997 II kk
Culeg. *E. Cernea* şi *T. Adler*, Năvodari, 18. VII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Bologna (Italia)
Inf. *Mauro Fini*, 14 ani

[21] A. Gorovei, *Descîntecele romînești*, Fălticeni, 1925, p. 142.
[22] De turbare; Răşinari (Sibiu), ,,Rev. Ion Creangă", II, p. 273, apud. I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 424.
[23] I. A. Candrea, *lucr. cit.*, p. 330.

https://biblioteca-digitala.ro

mg 3997 II yy
Culeg. *E. Cernea* şi *T. Adler*, Năvodari, 21. VII.1971,
Tr. *E. Cernea*

Nottingham (Anglia)
Inf. *Glen Viggers*, 22 ani

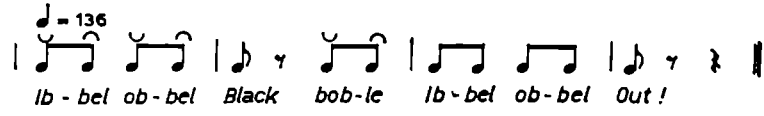

Numărătoarea engleză are trei cuvinte inteligibile : *Black*, *bobble* şi *Out*, dar făcă nici o legătură de sens între ele.
Pentru comparaţie dăm şi o numărătoare românească [24].

mg. 3367 II ş
Culeg. *E. Cernea*, Surdeşti, 9. IX. 1967
Tr. *E. Cernea*

Surdeşti (Maramureş)
Inf. *Sînziana Mihuţ*, 21 ani

Acestea demonstrează că numărătorile fonice reprezintă rezultatul unui proces legic universal, cu rădăcini în perioadele precreştine, manifestat în fiecare ţară în formă naţională.

Evident, nu toate numărătorile fonice sînt venite din vremuri străvechi. Dar faptul că în folclorul tradiţional al copiilor exista deja grupa numărătorilor fonice a făcut ca asimilarea de către copii a unei piese din care nu înţelegeau nici un cuvînt să constituie un proces familiar. Astfel, substratul primar al numărătorilor fonice fiind pierdut de mult, copiii au putut adăuga piese noi, *formal asemănătoare*, obţinute din alte surse. De abia acestea sînt numărătorile fonice provenite din deformarea unor texte în limbi străine. Procesul acesta se continuă şi în zilele noastre. În felul acesta, spre exemplu, *Cîntecul piloţilor sovietici*, adaptat de către vreun profesor de şcoală, probabil în jurul anilor 1950, la un joc de copii, cu textul rusesc, a ajuns în repertoriul de numărători al unor copii din Iaşi cu un text deformat în sensul unor sonorităţi româneşti. În felul acesta, cuvintele ruseşti : „Pervăm dielom, pervăm dielom samaliotî" au devenit „Pe buşchele, pe buşchele a maiotă", iar într-o variantă bucureşteană „Pepsy gheno, pepsy gheno samaioto".

★

[24] Am dat această numărătoare pentru varietatea sufixelor tipice româneşti. Forma melodică însă se întîlneşte rar la numărătorile noastre şi numai în anumite zone.

https://biblioteca-digitala.ro

O importantă parte a analizei ritmice a numărătorilor a fost tratată de C. Brăiloiu în studiul său *La rythmique enfantine* [25] şi de A. Bogdan în lucrarea *Ritmica cîntecelor de copii* [26], unele aspecte fiind abordate de către G. Sulițeanu în *Kinestezia şi ritmica folclorului copiilor* [27].

C. Brăiloiu a analizat comparativ „formuletele" folosite de copiii diverselor naţionalităţi în jocurile lor — cîntate sau rostite — dovedind existenţa unor elemente comune. Pe scurt, ce înţelege C. Brăiloiu prin „ritmul copiilor"? Timpii, *reprezentînd unităţile ritmice*, ale căror valori sînt optimile (egale în principiu cu silabele), legate două cîte două, se constituie în serii de lungimi variabile, de 4,6 sau 8. Una din seriile cele mai frecvente, unica de care se ocupă Brăiloiu în studiul său, considerînd-o esenţială, este aceea de 8 timpi. În cadrul unei asemenea serii se poate desfăşura un număr *n* de combinaţii ritmice, obţinute prin diviziuni, concentrări de durate sau pauze. Dar aceste diviziuni şi concentrări de valori nu derivă din duratele lungi sau scurte pe care le-ar conţine versificaţia, ea fiind de tip izocron, ci, dimpotrivă, durata variată a silabelor se justifică prin „locul pe care îl ocupă aceste silabe într-un dispoziv ritmic, care s-ar părea a fi *prestabilit*, şi cuvîntul i se ajustează potrivit unor numeroase şi variate modalităţi" [28]. Aşadar, Brăiloiu acordă primordialitate, în cazul de faţă, ritmului faţă de cuvînt, prin „ritmul copiilor" înţelegînd un sistem ritmic, reprezentat printr-un cadru imuabil de 4, 6 sau 8 timpi, înlăuntrul căruia — cu ajutorul diviziunilor şi pauzelor — versul desfăşurat poate cuprinde un număr mai mic sau mai mare decît timpii seriei respective. O dată stabilite elementele structurale de bază, Brăiloiu trece de la studiul morfologic, la cel sintactic. El relevă gruparea pe formule ritmice a unor perechi de versuri, alcătuite din emistihuri, sferturi de stih şi versuri întregi, în cele mai diverse combinaţii, aceste fragmentări bazîndu-se pe rimele şi asonanţele foarte frecvente în versurile copiilor, de unde extrage un număr de tabele conţinînd formule, mai mult sau mai puţin prezente în folclorul copiilor români. O ipoteză importantă a lui C. Brăiloiu, care sugerează explicaţia posibilităţii existenţei unui sistem ritmic unic la copiii unui număr mare de naţionalităţi, este aceea că: „Simetria riguroasă care domneşte aici dovedeşte că acest sistem îşi are originea, dacă nu în dans, cel puţin într-o mişcare regulată cu care se înrudeşte" [29]. Această ipoteză este întărită de el într-o altă legătură de idei, prin citarea a două piese: un cîntec de leagăn al populaţiei Wedda din Ceylon şi un cîntec indian de muncă din Brazilia, pe care, scrie Brăiloiu, „Lachman le apropia cu multă pătrundere de un cîntec german de copii" [30]. Aşadar, ceea ce le apropia pe acestea toate — remarcăm noi — este mişcarea uniformă, care se află la baza lor.

---

[25] *Notions liminaires*, în „Les Colloques de Wégimont", I, 1954—1955, Ed. Elsevier, Paris—Bruxeles, 1956, în trad. E. Comişel, *Constantin Brăiloiu*, Opere, I, Ed. muzicală, Bucureşti, 1967, p. 119—171.

[26] „Analele A. R.", tom. XXVIII, 1905.

[27] „Revista de etnografie şi folclor", 3, 1968 p. 211—227.

[28] C. Brăiloiu, *Opere*, I, p. 123.

[29] *Ibidem*, p. 171.

[30] *Ibidem*, p. 122.

https://biblioteca-digitala.ro

La începutul secolului şi mai înainte, ritmica copiilor a fost remarcată de oameni de litere. P. Ispirescu, publicînd cele cîteva numărători în colecţia sa [31], a notat cu grijă accentele rezultate din modul în care versurile sînt scandate de către copii. T. Pamfile a explicat şi a indicat repartizarea cuvintelor şi a silabelor fiecărui copil numărat, de unde, cunoscînd că mişcarea de numărare este uniformă ca durată, putem deduce cu uşurinţă repartizarea pe timpi a numărului de silabe [32]. A. Bogdan, în studiul său amplu, citat, a cercetat cu o atenţie microscopică structura versului copilăresc, scandat şi cîntat, dimensiunea duratelor şi intensitatea accentuării silabelor. Întocmai ca şi Brăiloiu, A. Bogdan clasifică versurile copiilor în trei categorii : versuri de 8, de 4 şi de 6 unităţi. Unitatea de timp pe care o notează cu cifra (1) şi o numeşte „moră", are durata egală cu timpul în care se pronunţă, de regulă, o silabă şi poate fi acoperită de unul din elementele ritmice, care pentru Bogdan sînt silabele accentuate, silabele neaccentuate şi pauzele, toate de cîte o unitate de timp. O grupă ritmică este formată din 2 sau 3 elemente ritmice; din împreunarea a două grupe ritmice rezultă un şir ritmic, iar două şiruri ritmice sau un şir cu o grupă, sau trei grupe laolaltă alcătuiesc un vers. Aşadar, din punct de vedere al morfologiei ritmului, analiza lui A. Bogdan este identică cu a lui C. Brăiloiu. De aici rezultă şi scrierea seriilor de 8 timpi, în esenţă identică, doar că, în timp ce Brăiloiu foloseşte notaţia muzicală, Bogdan adoptă un cod de simboluri, parte din ele existente în literatura de specialitate, parte create de el însuşi. Prin acestea el notează durata silabelor, anacruzele, trioletele, gradul de intensitate a accentelor, raportul dintre accentul tonic şi cel metric, exprimat în durată şi accent. Notaţia sa devine mai complicată pe măsură ce numărul de silabe întrece în mod sensibil numărul de timpi ai seriei. Sistemul său de notaţie ne apare mai puţin avantajos decît cel muzical, deoarece acesta din urmă conţine absolut toate duratele, diviziunile binare şi ternare, grupările dependente de accent şi posibilităţile de notare ale accentelor excepţionale, ca de asemenea subînţelegerea consacrată a accentelor fireşti principale şi secundare ale grupărilor de durate. În plus, există posibilitatea măsurării exacte a duratei cu metronomul, iar comparaţia ritmului rostit cu ritmul cîntat se poate face mai lesne, folosind o notaţie unică. Cercetările noastre ne oferă o serie întreagă de argumente care pledează pentru consacrarea pătrimii ca unitate de timp în ritmica copiilor. Acestea sînt următoarele : 1) Observaţia de teren ne-a făcut să remarcăm că versurile copiilor sînt, în cea mai mare parte, însoţite de cîte o mişcare ritmică, aceasta efectuîndu-se uniform pe fiecare pătrime : mişcarea braţului cu care se numără copiii, paşii săltaţi la jocurile de cerc, bătăile din palme la aceleaşi jocuri, ca şi la diferite formule. În cazul de faţă, nu silaba rostită (echivalentă cu optimea) este cea care impulsionează ritmul, ci mişcarea fizică, iar aceea este pătrimea. 2) Ştiinţa muzicologică a adoptat la vremea ei unitatea de timp ca unitate metrică, noţiunea de unitate fiind consacrată drept cea mai mică dimensiune neschimbătoare în domeniul dat. Dacă o unitate de timp, ca şi o unitate de măsură, ar avea dimensiuni variabile, ea nu ar putea servi ca atare. Alter.

[31] *Jucării şi jocuri de copii*, Sibiu, 1885.
[32] *Lucr. cit.*, p. 313—317.

https://biblioteca-digitala.ro

nanţa de grupuri binare şi triolete de optimi nu apare doar accidental în ritmica copiilor, ci face parte din sistem. Optimea acestui sistem are deci două feluri de durate în dependenţă de grupul în care se află, în timp ce pătrimea, avînd durate egale, este aceea care determină cele două dimensiuni de durată ale optimilor. 3) Copiii percep ritmul prin pătrime, ca dovadă că în formulele melodice intonate de ei cu înălţimi exacte, de regulă, concep perechile de optimi ca diviziuni ale pătrimii, manifestînd aceasta prin intonarea ambelor optimi pe unul şi acelaşi sunet [33]. Pentru aceste considerente am socotit justificată afirmaţia făcută de G. Suliţeanu în studiul citat : „Timpul lung [pătrimea n.n.] se reliefează ca fundament şi totodată ca determinantul accentuării ritmice a diferitelor subdivizionări..."

O observaţie anterioară a Emiliei Comişel, făcută în capitolul dedicat ritmicei copiilor din cursul său de folclor muzical, conduce către această idee. Autoarea arată, între altele, că în cadrul schemei de 8 unităţi „locul accentelor este imuabil, ele se succed după durate egale de timp (de obicei pătrimea), indiferent de numărul silabelor [34].

În analizele noastre asupra numărătorilor ne-au interesat pe prim plan nu elementele comune pentru întregul folclor poetico-muzical al copiilor români şi de alte naţionalităţi, nu elementele comune tuturor categoriilor folclorice bazate pe o mişcare ritmică uniformă, ci acele elemente care constituie particularităţile categoriei numărătorilor în cadrul folclorului copiilor români şi acele elemente care diferenţiază grupele şi subgrupele de numărători între ele. Ne situăm pe această poziţie nu pentru că interesele noastre ar fi mai limitate, ci pentru că metoda noastră de lucru se bazează pe convingerea că fără a afla mai întîi trăsăturile caracteristice ale compartimentelor relativ mici, în care există înrudiri de conţinut şi structură, nici o categorie nu poate fi definită cu claritate.

Din cercetarea numărătorilor fonice rezultă că particularităţile formulelor ritmice se află într-o strînsă dependenţă de raportul dintre pseudocuvinte şi unitatea de timp. Caracterul formulelor ritmice şi modalităţile lor de înlănţuire determină caracteristicile structurilor arhitectonice ale numărătorilor. Le vom expune deci, în această legătură. Ne vom ocupa mai întîi de *subgrupa numărătorilor numerico-fonice*, fiind — după părerea noastră — aceea care păstrează cele mai vechi caracteristici ale acestei categorii.

Textele acestor numărători au un sistem propriu de organizare metro-ritmică, deosebită de aceea a sistemului cunoscut al versurilor. Aici avem o succesiune de pseudocuvinte bisilabice, trisilabice sau tetrasilabice, cuplate două cîte două între ele, cu ajutorul rimei — de obicei bazate pe sufixe identice — (ex. : *Anţuri, Zbanţuri* sau *Dindiriţă, Plotoniţă*), mai rar prin păstrarea comună a rădăcinii celor două pseudocuvinte (ex. : *Dalde, Daldeola* sau *Haraila, Haramici*)[35] sau prin comprimarea unuia dintre pseudocuvinte, păstrîndu-se aceeaşi primă silabă (ex. : *Bobocana, Bocăniţa* sau *Clene Cleveniţa*), în timp ce sufixele se schimbă. Acest sistem nu

[33] Vezi ex. muzicale 1 şi 5.

[34] *Folclor muzical*, p. 167.

[35] Vezi asemenea exemple la C. Brăiloiu, *Opere*, I, p. 131 : *picoli-picola* ; *carafi-carafo*, în folclorul copiilor francezi şi *digidin-digidan* în cel basc.

https://biblioteca-digitala.ro

permite o interpretare prin care pseudocuvintele ar putea fi considerate drept emistihuri sau sferturi de stih. Dacă am considera, spre exemplu, perechile de pseudocuvinte tetrasilabice drept emistihuri, atunci emistihul al doilea al unei perechi ar trebui să rimeze nu numai cu emistihul întîi, ci şi cu cel de-al patrulea, dar această din urmă rimă nu există. De asemenea, dacă am interpreta drept sferturi de stih pseudocuvintele bisilabice, atunci cel de-al patrulea sfert de stih ar trebui să rimeze şi cu cel de-al optulea, dar o asemenea rimă nu are loc. De cele mai multe ori primele patru pseudocuvinte au una şi aceeaşi rimă (ex. : *Uni*, *Doni*, *Trini*, *Pani* sau *Unica*, *Donica*, *Trenica*, *Panica*), în continuare fiecare pereche are o altă rimă (ex. : *Cinca*, *Linca* ; *Sovil*, *Movil* sau *Cingala*, *Mangala* ; *Socote*, *Bocote*). Ultima pereche de pseudocuvinte, de regulă, nu este unită prin rimă, iar ultimul cuvînt este adesea monosilabic.

Din punct de vedere ritmic subgrupa numărătorilor numerico-fonice cuprinde trei tipuri : a) binar, b) ternar, c) cvaternar, cu unele subtipuri. În afara unor subtipuri care ni s-au conturat printr-un număr de 3 — 15 variante, mai există o serie întreagă de exemplare, unicate, care aparţin aceluiaşi tip. Tipul *a* l-am numit *binar*, pentru că este structurat în întregime din diviziuni binare ale unităţii de timp (pătrimea), avînd cîte un accent pe fiecare primă optime din grup. Fiecare grup binar corespunde cîte unui pseudocuvînt bisilabic cu accentul tonic pe prima dintre silabe.

mg 3487 II k
Culeg. *G. Sulițeanu*, Amărăştii de Jos, 30. IX. 1968
Tr. *E. Cernea*

Amărăştii de Jos (Dolj)
Inf. *Elena Neiru*, 8 ani

În tipul *b*, *ternar*, la exemplarele necontaminate, predomină diviziunile ternare, la celelalte cel puţin primii timpi sînt divizaţi ternar [36]. Ca şi la tipul binar, fiecare pseudocuvînt corespunde unui timp. Acest tip este alcătuit din două subtipuri : unul cu anacruză, celălalt fără.

mg. 1412 p.
Culeg. *G. Sulițeanu*, Tătaru, 23. IV. 1958
Tr. E. *Cernea*

Tătaru Comana (Constanţa)
Inf. *Irina Gălicel*, 11 ani

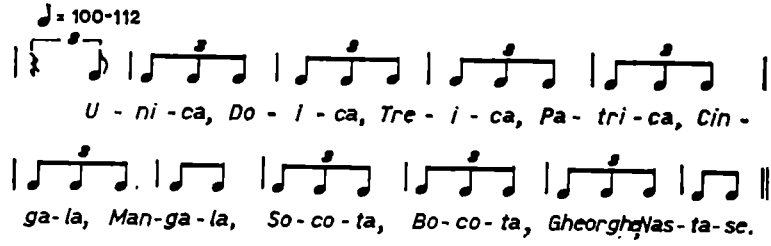

[36] În cazuri mai rare, pentru pseudocuvintele trisilabice se foloseşte şi ritmul binar subdivizat, respectiv

https://biblioteca-digitala.ro

E. Comişel, mss. 79—A, I, f. 19
Măgurele, 10.VIII. 1943

Măgurele (Ilfov)
Inf. *P. Niţulescu*

În timpul *c*, *cvaternar*, predomină pseudocuvintele tetrasilabice, fiecare dintre ele executîndu-se pe cîte un singur timp, prima din cele patru silabe purtînd accentul. Atît tipul ternar, cît şi cel cvaternar manifestă o preferinţă pentru schimbarea ritmului de început pe timpii 5 şi 6, în multe cazuri revenind la ritmul iniţial începînd cu timpul 7. La tipul ternar schimbarea ritmului are loc cu ajutorul a două grupe binare de optimi, iar la tipul cvaternar prin două grupe binare de optimi, dintre care a doua cu o subdiviziune binară 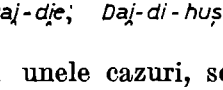 sau, ceva mai rar, fără această subdiviziune. În unele cazuri, schimbarea ritmului pe cei 1 timpi se face prin două triolete de optimi.

ing. 2710 bb (albastru)
Culeg. *G. Sulițeanu*, Lupşanu, 10.X.1964
Tr. *E. Cernea*

Lupşanu (Ialomiţa)
Inf. *Florica Moldoveanu*, 11 ani

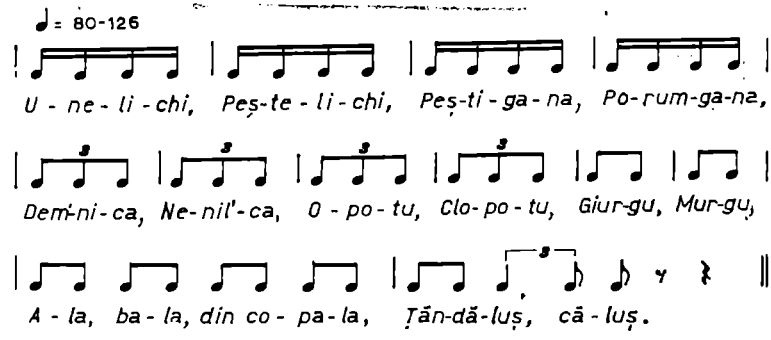
♩ = 80-126
U - ne - li - chi, Peș - te - li - chi, Peș - ti - ga - na, Po - rum - ga - ne,
Dem - ni - ca, Ne - nil' - ca, O - po - tu, Clo - po - tu, Giur - gu, Mur - gu,
A - la, ba - la, din co - pa - la, Țăn - dă - luș, că - luș.

Aceste trei tipuri au o serie de caracteristici comune, manifestînd mici diferenţieri de la tip la tip. 1) Remarcăm că primele pseudocuvinte sugerează şirul de numere de la 1 în sus, primele patru avînd sufixe care le ajută să rimeze toate între ele : *Uni*, *Doni*, *Treni*, *Pani*, mai rar *Cinca* sau *Ciri* (5), şi mai rar *Şari* (6) la tipul binar ; *Unica*, *Doica*, *Treica*, *Patrica*, mai rar

https://biblioteca-digitala.ro

Cingala (5) la tipul ternar şi *Unilica*, *Didilica*, iar ca raritate *Trinchipana*, *Panaite* (3, 4) la tipul cvaternar. De aici încolo, la toate tipurile urmează, de obicei, pseudocuvinte care rimează două cîte două între ele, fără a mai sugera vreun număr. La tipul cvaternar se remarcă tendinţa de complicare, manifestată prin creşterea numărului de silabe al pseudocuvintelor, prin învăluirea tot mai intensă a şirului de numere în neinteligibilitate şi uneori prelungirea numărătorii peste dimensiunile obişnuite [37]. 2) Ceea ce surprinde ca deosebit de interesant este faptul că, deşi în majoritatea cazurilor, după primele numere sugerarea lor încetează, numărul total al pseudocuvintelor, la marea majoritate a variantelor, este zece. Variantele care depăşesc acest număr de pseudocuvinte şi respectiv de timpi sau nu ajung pînă la el sînt, de regulă, fie contaminate, fie incomplete. Fiecare timp poartă o celulă ritmică ; între celule nu se formează punţi, care să le unească în motive, desfăşurarea menţinîndu-se, de regulă, într-un sistem celular. *Forma care rezultă din şirul de zece celule, avînd zece timpi cu zece accente egale, indiferent dacă diviziunile sînt binare, ternare sau cvaternare, fără nici o cezură, formă neobişnuită în folclorul versificat, am considerat-o şi am denumit-o structură arhitectonică de şir decimal.* Aceasta este una din caracteristicile esenţiale care deosebeşte numărătorile numerico-fonice de cele fonice simple şi de cele tematice. 3) Ritmul formei de şir decimal nu cunoaşte decît un singur fel de accente, uniforme ; accentele secundare nu apar aici. 4) O altă caracteristică a subgrupei numerico-fonice este aceea că fiecare timp poartă cîte un pseudocuvînt, fie că el este bi-, tri-, sau tetrasilabic [38]. Particularitatea derivă din funcţia acestor numărători şi anume din faptul că fiecare pseudocuvînt reprezenta un număr, iar cum fiecăruia dintre cei număraţi trebuia să-i revină un număr, el nu putea fi divizat între două persoane. Din repartizarea pe fiecare timp a pseudocuvintelor bisilabice, trisilabice şi tetrasilabice au rezultat diviziunile ritmice binare, ternare şi cvaternare ale acestei subgrupe. 5) Una din caracteristicile pregnante ale acestor trei tipuri este permanenţa coincidenţei accentului tonic al cuvîntului cu accentul metric al ritmului. S-ar putea obiecta că întrucît pseudocuvintele nu fac parte din vocabularul cunoscut al limbii române, locul accentelor tonice este discutabil. Comparînd însă un număr mare de variante, putem afirma că ele au accente tonice bine stabilite, fapt care se remarcă prin păstrarea lor în condiţii diverse. Mai mult, acolo unde accentul tonic cade pe cea de-a doua silabă a pseudocuvîntului, se recurge la anacruză. Cu excepţia celor patru pseudocuvinte trisilabice care sugerează numerele de la 1 la 4, nu am întîlnit alte pseudocuvinte, la care locul accentului să apară variat. Accentuarea diversă a celor patru numerale cu sufix, *Unica*, *Doica*, *Treica*, *Patrica*, creează cele două subtipuri ale tipului ternar : subtipul I cu anacruză (ex. 7) şi subtipul II fără anacruză (ex. 8).

În primul caz anacruzele se transmit, din măsură în măsură, pînă la timpul 6, ultimele două pseudocuvinte fiind *Cingala*, *Mangala* [39], care nu apar în nici o variantă altfel decît cu cea de-a doua silabă accentuată. Tim-

[37] Aceasta se explică, poate, prin faptul că, în vechime, cei chemaţi să decidă sorţii prin asemenea numărători au fost la un moment dat constrînşi să-şi învăluie acţiunile lor într-un mister tot mai accentuat, pentru a-şi mai putea păstra autoritatea asupra oamenilor.

[38] În cazuri rarisime am întîlnit cîte un pseudocuvînt monosilabic.

[39] În alte variante fiind : *Cincale*, *Mîncale* sau *Cingara*, *Secara* sau *Cingare*, *Mincare*.

https://biblioteca-digitala.ro

pul 6 rămîne cu o diviziune binară pentru că pe timpii 7 şi 8 se află *Socota, Bocota*, care în orice tip s-ar afla au întotdeauna accentele pe silabele prime. În subtipul al doilea, accentuîndu-se prima dintre silabele pseudocuvintelor, anacruzele nu mai sînt necesare. Cînd într-o numărătoare de un anumit tip este introdus un pseudocuvînt aparţinînd unui alt tip, în foarte multe cazuri el este executat în forma în care a fost luat, producîndu-se astfel alternanţe ale diferitelor diviziuni ritmice.

mg. 3964 I g. Meseşenii de Sus Meseşenii de Jos (Sălaj)
Culeg. *E. Cernea*, Meseşenii de Sus, 31. III. 1971 Inf. *Maria Muscan*, 11 ani
Tr. *E. Cernea*

Într-un alt caz, pentru a se respecta accentul tonic al cuvîntului se scurtează durata acordată pseudocuvîntului anterior, alăturîndu-i-se o anacruză.

Soluţia simplificată fiind în multe alte variante [40]

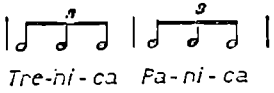

În alte cazuri pseudocuvintele împrumutate capătă variante care le adaptează tipului respectiv. Astfel

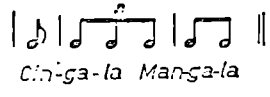

au ca variante binare 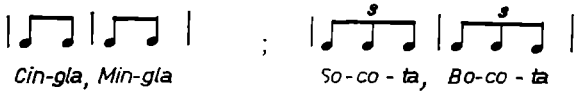

apare în variante binare ca 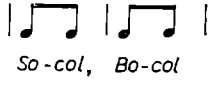

[40] Este evident că *panica* este varianta ternară, prin comprimarea pseudocuvîntului *patranica* şi nu un cuvînt împrumutat din limbile slave de nord, unde are înţelesul de „doamnă" cum înclinau să creadă unii culegători.

https://biblioteca-digitala.ro

iar în variante cvaternare ca

Tipurile numerico-fonice ternare şi cvaternare îşi amestecă frecvent diviziunile ritmice, pseudocuvintele sînt supuse variaţiei şi plasării în locuri variate, dar, peste toate acestea, *principiul coincidenţei accentului tonic al cuvîntului cu accentul metric al ritmului este respectat în toate cazurile.* Mai mult decît atît, aceeaşi regulă se aplică şi cuvintelor inteligibile, care apar aici prin variaţie sau contaminare.

Evident, exemplarele aflate astăzi în repertoriul copiilor manifestă multe aspecte de destrămare a caracteristicilor acestei subgrupe. Cel mai expus destrămării a fost tipul cel mai complicat, tipul cvaternar. Dar nu mai puţin adevărat este faptul că, datorită pseudocuvintelor sale tetrasilabice, s-a pretat mai lesne la interpretarea de structură emistihică. Între variantele acestui tip găsim şi unele care sînt prelungite cu mult peste numărul de zece timpi, prelungiri datorate uneori introducerii de versuri octosilabice, care rimează cu perechea de pseudocuvinte rimate anterioare, parodiindu-le. (ex. : *Eghin, Beghin ; Popa din Obreghin* sau *Cîrsteţ, Codobeţ ; Trage capra la coteţ*). În aceste parodieri, ca şi în formulele de încheiere, încărcate de umor copilăresc, adăugate acestor numărători, ar putea consta amprentele copiilor asupra acestor numărători venite din vremuri străvechi. Prin introducerea unor asemenea versuri octosilabice, menţinîndu-se raportul între silabe de 4 + 4, 8, silabele versului octosilabic se execută pe şaisprezecimi. Acest fapt, neobişnuit în folclorul nostru, i-a făcut pe unii folclorişti să noteze ritmul pesudocuvintelor tetrasilabice în cîte două perechi de optimi, atribuind astfel două accente grupului cvaternar, care nu are, în realitate, decît un singur accent. Executarea însă de către copii — fapt mai rar întîlnit — prin aceeaşi asociere, a grupului tetrasilabic cu două accente, reprezintă o formă de destrămare a acestui tip.

Subgrupa numărătorilor fonice simple este mai eterogenă ca structură arhitectonică. Aici se încadrează toate numărătorile care sînt alcătuite din pseudocuvinte fără a avea în substrat şirul decimal de numere. Elementele care determină destrămarea numărătorilor numerico-fonice sînt totodată caracteristice pentru numărătorile fonice simple. Un prim indiciu al destrămării constă în părăsirea rigurozităţii regulilor, prin care forma trebuia să fie de 10 timpi, iar fiecare timp să conţină un cuvînt finit. *Repartizarea grupelor de silabe pe timpi, indiferent pe cîţi dintre ei se desfăşoară pseudocuvîntul sau cuvîntul finit, marchează o altă etapă funcţională şi structurală a numărătorilor.* Aceasta se manifestă în primul rînd prin interpertarea pseudocuvintelor rimate drept emistihuri sau sferturi de stih şi juxtapunerea unor versuri octosilabice rimate cu ultimul dintre cele două emistihuri sau din cele patru sferturi de stih anterioare (2 + 2 + 2 + 2,8) [41] sau (4 +

[41] Prin cifrele din paranteze indicăm fracţionarea versului în grupuri de silabe prin rimele interioare ale emistihurilor sau sferturilor de stih în accepţia dată de C. Brăiloiu în *Versul popular românesc cîntat* şi *Ritmul copiilor* (C. Brăiloiu, *Opere*, I, p. 41—42 şi 130—135).

https://biblioteca-digitala.ro

+ 4, 8). Astfel, în timp ce în tipul binar al numărătorilor numerico-fonice avem: *Uni, Doni ; Treni, Pani ; Cinca, Linca ; Şoghi, Moghi ; Zbîrlai, Cioc* (2 + 2), (2 + 2), (2 + 2), (2 + 2), (2 + 1) = 10 timpi, în tipul fonic provenit din tipul binar numerico-fonic avem : *Uni, doni, tini, pani/ Isca, pisca doghibani/ Păsărichi, pichi* (2 + 2 + 2 + 2, 2 + 2 + 4), (4 + 2) = 11 timpi, sau : *Una doana, trei pătroana / Cingăr, bingăr, bicărboana / Cîrpe, colţ* (2 + 2 + 4, 2 + 2 + 4), (2 + 1) = 10 timpi, unde pseudocuvintele se constituie în emistihuri şi sferturi de stih, rimînd între ele, dar completează totodată şi cadrul versurilor octosilabice, care rimează între ele. În altă variantă, sistemul versurilor octosilabice se impune definitiv, şi asociind o formulă tematică de încheiere, se creează o strofă cu patru versuri octosilabice şi heptasilabice : *Uni, doni, trini, pani / Isca, pisca, doghibani/ La mijloc o păsărea / Ieşi afară dumneata* ! (2 + 2 + 2 + + 2, 2 + 2 + 4), (7 + 7). Structura ritmică de grupe binare de optimi formează o strofă ritmică.

mg. 4003 II jj
Culeg. *E. Cernea,* Bran, 28. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Iaşi (Iaşi)
Inf. *Rodica Amaximoiei,* 13 ani

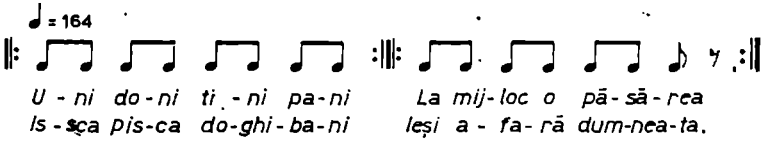

Nu este vorba de o evoluţie a numărătorii numerico-fonice, care ar da naştere unui alt sistem, ci de folosirea arsenalului ei de elemente, procedee, posibilităţi şi chiar pseudocuvinte într-un alt sistem de versificaţie, ritm şi formă. Dacă în numărătorile numerico-fonice sistemul literar era acela de succesiune a unor cuvinte rimate două cîte două, în numărătorile fonice simple avem perechi de versuri rimate între ele. În timp ce în subgrupa numerico-fonică structura ritmică era formată dintr-o succesiune de celule ritmice independente, fără pauze, în subgrupa fonicelor simple structura celulară cedează locul celei motivice. Motivul se desfăşoară, de regulă, pe 4 timpi, folosind timpi întregi, diviziuni binare şi ternare, precum şi pauze ale acestor durate. Motivul de doi timpi, rar întîlnit, va fi exemplificat mai departe. Motivul de trei timpi, necaracteristic pentru numărătorile fonice simple, apare numai ca variantă a motivului de 4 timpi cu pauza omisă, sau în formulele finale tematice adăugate. În interiorul motivului de 4 timpi se profilează accente tonice repartizate divers, dar întrucît mişcarea uniformă de numărare are loc şi aici pe fiecare timp, cu excepţia timpilor pauză, scandarea nu presupune deosebiri de intensitate ale accentelor. Cazurile de diversificare ale ritmului mişcării de numărare sînt rarisime, derivă din îmbinarea tipului binar cu cel cvaternar şi denotă un rafinament ritmic aparte.

https://biblioteca-digitala.ro

mg 4002 I iii
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 24. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Golăeşti (Iaşi)
Inf. *Elena Apetrei*, 14 ani

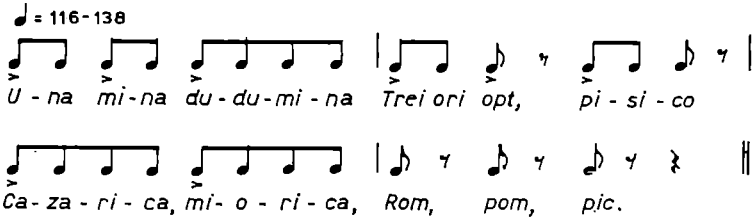

Cezurile dintre versuri sînt exprimate prin intonaţie. Pentru a evidenţia structura motivică a acestui tip de numărători, vom demarca prin bare motivele, relieîînd în interior celulele prin scrierea de tip instrumental a grupelor de diviziuni pe timpi.

În repartizarea ritmică a textului literar se remarcă un principiu comun între cele două grupe de numărători, aplicat la dimensiuni diverse. Dacă în grupa numerico-fonică *pseudocuvîntul* bi-, tri- sau tetrasilabic trebuia să se încadreze pe un singur timp, în grupa fonică simplă *versul*, indiferent cîte silabe ar avea, se încadrează, de regulă în dimensiunea constantă a motivului de 4 timpi. În structura versurilor observăm frecvenţa insistentă a unor particularităţi, dintre care unele ne reamintesc de numărătorile numerico-fonice. 1) Versurile au dimensiuni diverse : 3— 10 silabe. 2) Primele două versuri rimează între ele. Versurile 3 şi 4 nu au rima obligatorie, dimpotrivă, mai frecventă este lipsa rimei. 3) Frapează reîntîlnirea, la o altă dimensiune, a unuia dintre procedeele cunoscute în subgrupa numerico-fonică, acela de cuplare a perechilor de cuvinte prin păstrarea ca element comun a părţilor lor prime. Aici întîlnim cazuri în care două versuri dau impresia unei legături între ele prin păstrarea comună a primei lor părţi, fără însă ca acest procedeu să se substituie rimei (ex. *An tan tina/ Savaraca lina/ Savaraca lucica / En, tin, bom* / sau *En din dro / Catravela vo / Catravela ţuţuena / En din dro*) 4). În interiorul versurilor apar frecvent emistihuri şi sferturi de stih. (ex. *Hecăta, becăta*, ţucăte be/ *Abor, fabor*, domene/ etc. sau Una mija natica / Sabia cu tatica / *Olebici, cotelici* /, *Bob*). Adesea lipsa rimei la ultima pereche de versuri este însoţită de o particularitate, şi anume că ultimul vers este mai scurt decît precedentul. Cazuri inverse sînt rarisime. Raportul numeric frecvent între silabele ultimelor două versuri este de : 7/3, 7/5, 8/5, mai puţin numeroase sînt 8/3, 8/4, 9/2, 7/7, 5/5. Chiar atunci cînd numărul de silabe coincide, repartizarea silabelor pe timpi determină durata mai scurtă a ultimului vers.

mg. 771 m.
Culeg. *G. Sulifeanu*, Buc., 11, V. 1956
Tr. *M. Kahane*

Cîmpofeni (Gorj)
Inf. *Grigore Petcu*, 10 ani

https://biblioteca-digitala.ro

mg. 4031 II 1
Culeg. *G. Sulițeanu*, Bilca, 2.X.1971
Tr. *E. Cernea*

Bilca (Suceava)
Inf. *Ana Brăilean*, 74 ani

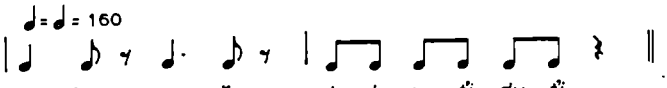

Cu rare excepții ultimul vers se încheie pe partea tare a timpului, cu un cuvînt monosilabic care conține imperativul eliminării. Acesta este cuvîntul care-l indică pe cel ieșit la sorți. Uneori, în locul ultimului vers apare un singur cuvînt monosilabic, suficient pentru îndeplinirea funcției date. Nu ne asumăm răspunderea de a afirma decis dacă, în cazul versurilor finale scurte, mai sînt concepute sau nu pauzele care urmează pînă la încheierea celor patru timpi. Mai sigur este că răspunsul poate varia de la caz la caz. Credem însă că la înlocuirea ultimului vers printr-un cuvînt monosilabic nu mai este conceput al patrulea motiv, ritmic. Evident, între rostirea unei numărători și repetarea ei poate exista o pauză fizică, mai mică sau mai mare, în afara ritmului numărătorii.

Numărătorile fonice simple au forme strofice tetrastihice, tristihice, distihice și emistihice. Forme mai ample apar numai prin contaminare. Forma tetrastihică pare a fi cea mai frecventă și apare ca o formă clasică a acestei subgrupe, frecvența celorlalte scăzînd proporțional cu numărul de versuri. În această formă, motivele, desfășurate pe cîte 4 timpi —uneori cu excepția ultimului — se cuplează cîte două, formînd fraze ritmice,reunite într-un period. De cele mai multe ori, motivele cuplate nu sînt identice ; dacă unul are timpii întregi, celălalt are măcar unul sau doi timpi divizați. Tot pe principiul contrastului sînt cuplate și frazele ritmice ; dacă prima conține timpi întregi, cea de-a doua are, de regulă, cel puțin primul motiv cu timpii divizați, iar dacă prima frază are toți timpii divizați, începutul celei de-a doua va fi cu timpi întregi. Este de menționat faptul că în unele cazuri pe una și aceeași schemă putem întîlni două texte la fel de frecvente. Dăm mai jos cele mai frecvente scheme ritmice ale formei tetrastihice.

mg. 4001 II kk
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 23. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Iași (Iași)
Inf. *Carmen Jgheban*, 10 ani

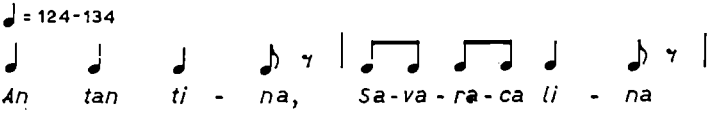

https://biblioteca-digitala.ro

mg. 3421 1 (6) roşu
Culeg. *I. Herţea*, Blăjel, 27. II. 1968
Tr. *E. Cernea*

Blăjel (Sibiu)
Inf. grup mixt, 6—11 ani

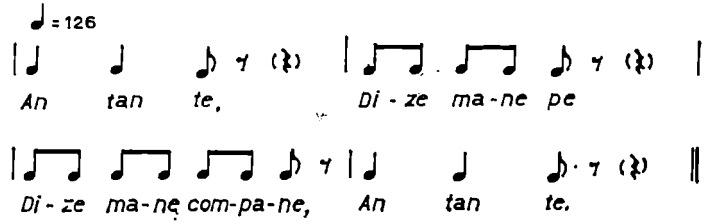

mg. 2675 s.
Culeg. *E. Comişel*, Buc. 10.II.1964
Tr. *E. Cernea*

Drăguş (Braşov)
Inf. *Gheorghe Fogoroş*, 9 ani

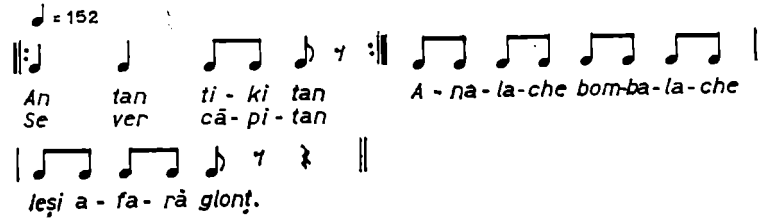

E. Comişel, mss. 79—A, II, f. 176
Tulcea, 1941

Tulcea (Tulcea)
Inf. *Arestiţa Gheroghiu*, 13 ani

mg. 3565 I. j.
Culeg. *C. Mohanu*, Boişoara, 26. X. 1968
Tr. *E. Cernea*

Boişoara (Vîlcea)
Inf. grup mixt, 9—10 ani

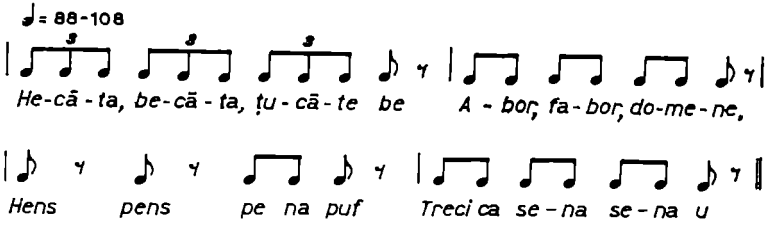

https://biblioteca-digitala.ro

fg. 1169 b.
Culeg. *H. Brauner*, Drăguş, 1. VIII. 1932
Tr. *E. Cernea*

Drăguş (Braşov)
Inf. *Ion Albeanu*, 9 ani

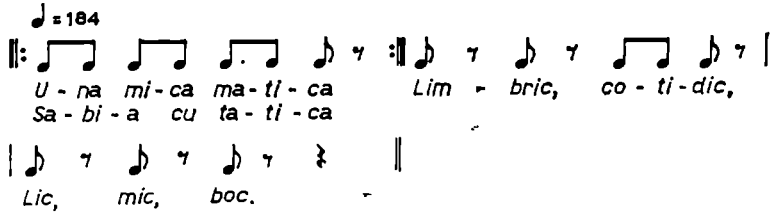

fg. 1593 f.
Culeg. *I. Cocişu*, Perieţi, 14. VIII. 1936
Tr. *E. Cernea*

Perieţi (Ialomiţa)
Inf. *Maria Răducanu*, 12 ani

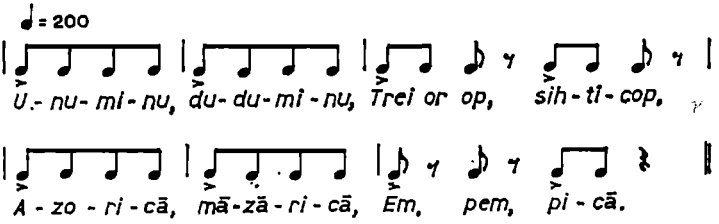

În forma tristihică, de cele mai multe ori întîlnim o frază ritmică formată din două motive identice şi un motiv scurt final.

mg. 3415 1 (verde)
Culeg. *G. Sulţeanu, I. Herţea*, Blăjel, 15. II. 1968
Tr. *E. Cernea*

Blăjel (Sibiu)
Inf. *Ina Rău*, 62 ani

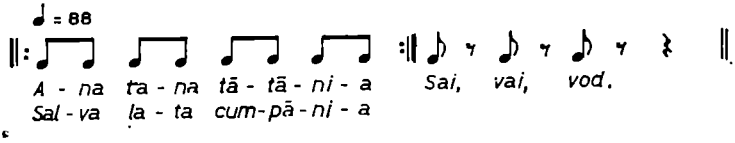

sau

mg. 4001 II hh
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 23. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Iaşi (Iaşi)
Inf. *Irina Corban*, 10 ani

Forma distihică are două motive ritmice, dintre care ultimul cu caracter final :

https://biblioteca-digitala.ro

mg. 4003 I b.
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 27. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Iaşi (Iaşi)
Inf. *Afrodita Mărculescu*, 10 ani

Forma emistihică, foarte rară, apare doar în unicate şi nu deţine decît un motiv format din două celule şi un cuvînt final monosilabic.

mg. 4270 I e (1)
Culeg. *E. Cernea*, Eftimie Murgu, 10.V.1973
Tr. *E. Cernea*

Eftimie Murgu (Caraş Severin)
Inf. *Valeriu Stroca*, 14 ani

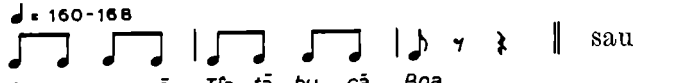

sau

mg. 4000 I sss
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 14. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Tîrgovişte (Dîmboviţa)
Inf. *Dorel Pisică*, 18 ani

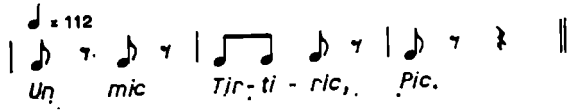

Deşi unele numărători fonice simple îşi au originea în diverse cîntece de copii sau numărători străine, aceasta în nici un caz nu poate fi considerată drept origine a întregii subgrupe. Luate în parte, fiecare din motivele ritmice expuse mai sus şi chiar fraze ritmice le putem întîlni în folclorul românesc, fie în melodiile descîntecelor copilăreşti [42], fie în ritmica numărătorilor numerico-fonice, fie în formulele paşilor de joc ale dansurilor româneşti, ca să nu mai vorbim de motivul, 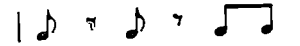 care este familiar copiilor — întotdeauna captivaţi de formele exterioare de manifestare militară — deoarece el nu este altceva decît străvechiul 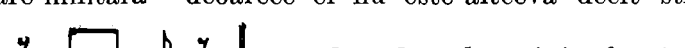

reprodus de toboşari în fruntea trupei.

Faptul că multe din aceste motive şi principii pot fi comune copiilor din multe ţări reprezintă o altă temă de studiu.

---

[42] *Plouă, plouă / Babele se ouă* are fraza ritmică identică cu *An tan lina / Savaraca lina*, iar *Melc, melc, codobelc / Scoate coarne boureşti* cu *An tan tiki tan / Vasilică căpitan*.

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetarea numărătorilor numerico-fonice şi fonice simple reprezintă un deosebit interes pentru folcloristică, deschizînd, neîndoielnic, unele căi de studiu şi pentru alte discipline. Pentru a pune la îndemîna cititorului interesat întregul material românesc cercetat de noi, ne-am străduit să găsim cea mai concisă formă de scriere a variantelor, datorită căreia să se poată urmări cu uşurinţă punctele în care se produce variaţia ritmului şi a textului, ca şi conţinutul acestei variaţii, de asemenea să se poată reconstitui în întregime şi cu exactitate oricare din variante. Ca punct de plecare am luat sistemul de notare a variaţiilor muzicale, practicat în etnomuzicologia noastră actuală, sistem prin care se notează în exclusivitate *semnele variate*. În cazul numărătorilor însă, constatînd că variaţia reconsideră motivul şi respectiv celula ritmică, am notat nu semnele variate, ci motivele sau celulele variate, înlesnind astfel posibilitatea comparării. Am dat în întregime varianta tip, notînd deasupra fiecărui început de motiv (sau celulă la structurile celulare) numărul său de ordine în care apare în piesa dată. Succesiunea în care am notat variantele este aceea a gradului de depărtare faţă de varianta tip, în ordine crescîndă. La fiecare variantă am dat numai motivul sau celula variată, indicîndu-i locul prin numărul de ordine corespunzător celui din varianta tip şi despărţind-o cu o bară dublă de motivele sau celulele următoare. Lipsa unui motiv sau a unei celule am notat-o cu o linie orizontală. Motivul sau celula în plus am notat-o sub semnul +).

mg.4001 II kk
Culeg. *E. Cernea*, Bran, 23. VIII. 1971
Tr. *E. Cernea*

Iaşi (Iaşi)
Inf. *Carmen Jgheban*, 10 ani

♩ = 124-134
1. An ta ti - na,
2. Sa - va - ra - ca li - na
3. Sa - va - ra - ca lu - ci - ca
4. En, tin, bom.
VARIANTE:
2. 4. I - li, bi - lim, buf.
3. 3. Sa - o - ra - ca ti - ca ta - ca,
4. le - ne, be - ne, buș.
4. 4. E - le, be - le, buș
+) Ou cu al - buș
Pen-tru că - ți - luș.
5. 3. O - uă cu al - buș
Să mă - nînci a - cuș.

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd acest material în plus s-a aflat în interiorul piesei, am notat motivul sau celula anterioară, după care am pus semnul „+)" şi am adăugat materialul de intercalat.

Pentru notarea variantelor de text la numărătorile tematice adoptarea sistemului etnomuzicologic cu unele amendamente s-a dovedit fructuoasă. Şi aici am notat nu semnul, ci cuvîntul variat. Am notat deasupra textului variantei tip, cu o cifră de ordine, începutul fragmentului variat, indicîndu-l printr-o linie punctată trasată de la cifră pînă la sfîrşitul lui. Fragmentul poate cuprinde un cuvînt, un grup de cuvinte sau un vers întreg. Aceste semne se pot suprapune cu uşurinţă, indicînd cu o cifră linia punctată care cuprinde un grup de cuvinte şi cu altă cifră linia punctată care cuprinde un singur cuvînt din acest grup. Am utilizat aceleaşi semne de absenţă, ca şi la notaţia variantelor ritmice, linia orizontală, iar textul care apare în plus l-am notat, ca şi acolo, sub semnul +). Sistemul se opreşte aici în cazurile în care variantele reproduc, cu unele schimbări, doar textul variantei tip. Într-o serie de variante însă poate apărea un mic grup, care să conţină un motiv în plus faţă de varianta tip şi un al doilea grup, care să cuprindă un alt motiv în locul acestuia. Aplicînd sistemul de mai sus, fără nici o schimbare, ar însemna să scriem la fiecare din aceste variante motivul în plus în întregime, deoarece le raportăm pe toate la varianta tip, unde ele nu sînt prezente. Pentru a evita acest neajuns, am dat în locul *variantei tip*, *motivele tip*, scriindu-le în ordinea locului lor în piesa dată şi a frecvenţei în variante, cu literele mici ale alfabetului. Fragmentele variate le-am referit la motive, notînd litera motivului şi cifrele fragmentelor variate. La sfîrşitul motivului am pus bară dublă. Unde motivul apare neschimbat, am trecut litera lui între bare. Astfel se pot urmări cu uşurinţă motivele din care este alcătuită o variantă, ca şi un grup de variante şi care sînt varianţiile care se produc în procesul de circulaţie al lor. Datele privitoare la locul şi data culegerii, informatorul, culegătorul, transcriitorul, le-am dat la sfîrşitul fiecărui capitol. Dăm mai jos un exemplu astfel notat.

Motivele:

a) O şopîrlă călătoare
1) ------- 2) ----------
A-ntrebat de sărbătoare:

3) --
Ce e azi, ce e mîine?
6)----------
4)--- 5)-
Azi e ziua de Ispas,
7)---
Să tăiem un cîine gras

10)--------
8)--- 9)---
b) Coada lui, coada lui
11)-
S-o mănînce dumnealui!

12)-----
c) Să-i luăm unturile,
13)-----
Să ungem trăsurile.

https://biblioteca-digitala.ro

d) Cu mărar, cu pătrunjel,
Cu untură de cățel.

Variantele:

1. /a // b//
2. a/1) Mă-ntreba /3) azi, și /7) cîn'e // b/8) Capu/9) capu/11) Să-l //
3. a/2) pe servitoare /4) Ce e-n-//b/10) Capu lui și // d //
4. a/1) Întreba / 6) Azi e zi de Sfînt / 7) cîne // c//
5. a/4) Ce e-n/5) lu // c/12) unturili /13) trăsurili //
6. a/4) Mîine-i /5) lu // +) Zurlui, burlui / Iese-afară dumnealui ! //

Nu am putut aplica acest sistem la numărătorile fonice, deoarece acolo există un procent foarte mic de pseudocuvinte nemodificate de la o variantă la alta, datorită cărui fapt, practic, fiecare variantă ar fi fost reprodusă aproape în întregime, fiind încărcată, în plus, de cifre și litere. De aceea am recurs la sistemul sinoptic folosit, ca și celălalt, în etnomuzicologia noastră, lărgind și aici porțiunea notată, de la semn la pseudocuvînt. Astfel, pe primul rînd am notat varianta tip, iar dedesubt am trecut variantele, fără a scrie pseudocuvintele care nu au nici o modificare față de varianta tip. Lipsa unui cuvînt am notat-o printr-o linie orizontală. Dăm mai jos un exemplu :

1. An tan tina	Savaraca lina	Savaraca lucica	En tim bom!
2.	Sevarca	Sevaraca lukica	An tan te!
3. En ten	Savarat calina	Savarat calucita	ten tan!
4.	Sauraca tina	Sauraca tinata	Ili bilim buf!
5. tine	Saoran caline	————————	An tan tuș/Ou cu albuș.

Astfel prezentat conținutul colecției noastre, sperăm că va putea evidenția interesul pe care îl prezintă materialul cercetat de noi și va putea servi totodată și pentru alte viitoare cercetări, folclorice și extrafolclorice.

ASPECTS DE LA PROBLÉMATIQUE DU FOLKLORE DES ENFANTS
(Les comptines phoniques)

L'ouvrage représente, en forme raccourcie, une partie de l'étude introductive au volume en manuscrit « Le folklore enfantin », appartenant à la Collection nationale de folklore. Les plus de mille comptines analysées et classifiées sont divisées en deux grands groupes : un groupe où les vers sont thématiques et l'autre où les textes sont constitués de mots dépourvus de contenu sémantique. L'exposition des caractéristiques du deuxième groupe fait l'objet de l'étude ici présentée. Puisque les textes des comptines de ce groupe sont utilisés seulement en tant que matériel phonique, l'auteur les nomme d'un terme propre : *comptines phoniques* ; le terme de *pseudomots* est introduit pour les mots dépourvus de contenu sémantique

https://biblioteca-digitala.ro

qui constituent les textes des comptines. Ce dernier groupe est à son tour divisé en deux sous-groupes : 1. *des comptines numériques-phoniques* et 2. *des comptines phoniques simples.*

L'auteur argumente l'hypothèse de l'origine des comptines numériques-phoniques dans la coutume de tirer au sort en utilisant des formules magiques dont les textes n'ont plus été conservés dans cette forme-là : 1) les Daces pratiquaient la coutume de sacrifier pour des buts religieux des hommes tirés au sort, tandis que chez les Romains il y a avait la coutume de la *décimation* comme punition militaire, faisant périr une personne sur dix ; 2) parmi les pseudomots de ces comptines il y en a quelques-uns qui sont communs avec les mots magiques des incantations de guérison ; 3) les textes des comptines numériques-phoniques possèdent un système propre d'organisation métrique — rythmique, différent du système connu de versification ; 4) il y a dix temps, chacun détenant un pseudomot finit bi-, tri-, ou tétrasyllabique, d'où il résulte une forme inconnue du système versifié que l'auteur a nommée d'un terme propre : *forme de rangée décimale.* Les comptines phoniques simples appartiennent au système versifié. Leurs formes sont strophiques, à quatre, à trois et à deux vers ainsi qu'en hémistiche. L'étude expose les schémas rythmiques typiques de celles-ci.

Du fait que le folklore enfantin traditionnel contenait déjà des comptines phoniques, les enfants ont pu assimiler aisément des pièces dont ils ne comprenaient aucun mot. Par cette voie on a ajouté au fond initial quelques exemplaires résultés à la suite des déformations des textes en langues étrangères.

L'auteur expose à la fin le système d'écriture concentrée des variantes littéraires, élaboré et appliqué au cours de la rédaction de l'ouvrage « Le folklore enfantin ».

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE ÎN STUDIUL ALIMENTAȚIEI POPULARE

OFELIA VĂDUVA

1. CONSIDERAȚII GENERALE

Problemă complexă, cu multe implicații în întreaga structură a societății, alimentația populară se circumscrie în ansamblul fenomenelor ce preocupă studiul etnologic al unei grupări etnice.

Cercetarea ei se confundă în linii mari cu însuși studiul istoriei civilizației, de aceea ea a fost apreciată ca fiind unul din indicatorii cei mai semnificativi pentru a măsura gradul de civilizație al unei grupări etnice [1]; unii cercetători îl consideră element-cheie [2], cu multiple corespondențe în structura culturii unui popor, întrucît cercetarea lui prilejuiește evidențierea unor elemente cu bogate semnificații pentru viața tradițională.

Cercetători etnologi contemporani[3] afirmă că pentru caracterizarea specificului cultural al unei unități etnice, studierea aspectelor legate de modul de alimentație este la fel de importantă ca și studierea elementelor dialectale. Fiind un domeniu cultural cu variabile distincte în fiecare moment al vieții omului, elemente ce țin de studiul alimentației se regăsesc în toate manifestările materiale și spirituale ale unei colectivități. Din această perspectivă de înțelegere trebuie să remarcăm faptul că este depășit punctul de vedere care considera că studiul alimentației se limitează la analiza provenienței materiilor prime componente ale regimului de hrană și a rețetelor de preparare. Problema este mult mai complexă, așa cum încercăm să o demonstrăm.

Alimentația tradițională trebuie privită în strînsă interdependență cu toate elementele componente ale vieții grupului social, influențînd și

[1] S. Mehedinți, *Coordonate etnografice, Civilizația și Cultura*, Cultura Națională, 1930 p. 22–25.

[2] Don Yoder, *Folk Cookery*, în volumul *Folklore and Folklife*, editat de Richard M. Dorson, Chicago and London, 1972, The University of Chicago Press, p. 327. Amintim cu această ocazie teza determinismului alimentar pe care o susțin unii autori (Josué de Castro, *Geografia foamei*, București, E.S.P.L.P., 1955), explicînd în mod exagerat majoritatea fenomenelor vieții sociale prin caracterul alimentației.

[3] G. Wiegelmann, *Möglichkeiten ethnohistorischer Nahrungsforschung*, în „Etnologia Europaea", vol. I, 1967, nr. 3, p. 186.

https://biblioteca-digitala.ro

fiind influențată, la rîndul ei, de acestea. Modul de hrană influențează aspectele culturale și sociale, comportamentul oamenilor, un aport de seamă avînd, totodată, în starea sănătății grupului cercetat, în evoluția lui biologică. La rîndul lui, modul de alimentație este influențat, evident, de mediu și climă; întîietate, însă, în ordinea factorilor ce au influență asupra lui, o deține structura economică ca și evoluția ocupațiilor. În strînsă corelație cu dezvoltarea economică generală și deci cu problemele legate de modul de alimentație, sînt și factorii sociali, a căror dezvoltare determină schimbări importante în concepția generală asupra diferitelor aspecte ale alimentației. Ca atare, cercetarea modului de hrană nu poate fi concepută fără o cunoaștere prealabilă a contextului social-economic. Totodată o cunoaștere a factorilor culturali ce caracterizează unitatea de studiu este neapărat necesară, întrucît această activitate primordială a omului, ca fenomen de cultură, este adînc ancorată în tradiție — proces istoric de acumulare selectivă de bunuri materiale și spirituale ce se transmit din generație în generație. Tradiția culturală, diferențiată zonal, se regăsește în clare diferențieri zonale în modul de alimentație sau obiceiurile legate de acesta, în așa fel încît anumite produse alimentare pot contribui la caracterizarea sistemului cultural al zonei respective. În acest sens, remarcăm faptul că organizarea gospodăriei tradiționale este o reflectare a modului de alimentație. Anexele gospodărești (uscătorii de fructe, cuptor de pîine, instalații pentru afumat) pot fi prime indicii pentru cunoașterea elementelor preponderente în alimentația tradițională, întrucît modul de hrană impune în mod firesc o anumită structură a gospodăriei și a locuinței.

Influența puternică a tradiției în acest domeniu nu poate însă anihila amprenta din ce în ce mai puternică a generalizării inovațiilor tehnice și urbanizării progresive a satului. Fenomen contemporan de mare importanță, proces complex de restructurare a vechilor tipare ale vieții tradiționale, *urbanizarea* finalizează ceea ce alți factori (de pildă serviciul militar, instrucția publică) începuseră la noi în țară la sfîrșitul secolului XIX, începutul secolului XX — și anume, o oarecare uniformizare a alimentației, prin generalizarea folosirii unor produse specifice regional pînă atunci.

Analiza schimbărilor, îndeosebi a acelora ce se înscriu pe linia modernizării rapide a întregului sistem alimentar al locuitorului satului, vădește cu pregnanță profundele mutații ce se petrec în contemporaneitate — hrana capătă progresiv caracteristicile celei orășenești: complexă, variată tot timpul anului, rețete mai rafinate, sistem tehnic de preparare avansat, folosirea curentă a produselor industriei alimentare.

Se observă adesea, cercetînd transformările contemporane legate de modul de hrană, fenomenul îndeobște cunoscut al existenței unor elemente de cultură aparent moderne, „nefolclorice" [4] care devin „folclorice" prin modul lor de folosire și prin funcțiile lor. Amintim, spre exemplificare, practica folosirii diferitelor forme de pîine din comerț pentru anumite sărbători tradiționale sau ceremonii, folosirea produselor industriei alimentare pentru prepararea unor mîncăruri tradiționale, etc.

Studiate și interpretate conform normelor cercetării moderne, hrana și aspectele legate de ea pot constitui elemente codificate ale unui limbaj

[4] Richard Weiss, *Volkskunde der Schweiz*, Zürich, Ed. Eugen Rentsch, 1946, p. 146.

https://biblioteca-digitala.ro

în care o societate „traduce inconștient structura sa" [5], devenind, în acest fel, relevante puncte de reper în înțelegerea multor aspecte ale culturii și civilizației populare.

2. METODOLOGIA DE CERCETARE

Lipsa unor preocupări speciale anterioare în acest domeniu, în țara noastră, îngreunează demersul nostru metodologic. Situația României nu este însă singulară. Pe plan mondial, cercetări speciale destinate acestei teme au început destul de tîrziu în timp. Putem consemna o singură excepție, și anume Franța, țară unde preocupările legate de modul de alimentație se conturează încă din secolul XVIII [6].

Pentru definirea stadiului actual al cercetărilor în acest domeniu, ca și pentru înscrierea în context mondial a cercetărilor românești, vom rezerva partea I a lucrării, pentru o trecere în revistă a principalelor curente și orientări, subliniind metodele de cercetare și, implicit, problematica abordată de unii cercetători din alte țări (firește ne vom referi numai la unele exemplificări semnificative, remarcînd meritele cît și eventualele lor scăderi).

În partea a II-a vom analiza evoluția cercetărilor românești, adăugînd unele puncte de vedere personale în studiul acestei teme.

I. Existența unor preocupări referitoare la modul de alimentație al satului se profilează în scrierile călătorilor, ale căror relatări descriptive cuprind numeroase și utile informații referitoare la hrana populară în secolele XVIII — XIX — relatări ce rămîn și astăzi surse de preț în informarea științifică. Se cuvine a fi reamintite, pentru completarea fugarei noastre priviri retrospective, realele contribuții ale precursorilor „etnologiei franceze a alimentației", ale căror lucrări constituie valoroase puncte de referință pentru studiul temei (vezi nota 6). Meritul lor incontestabil, acela de a fi menținut interesul pentru problemele legate de alimentație (deși substanța lucrărilor o constituie problemele legate de alimentația clasei burgheze), este atenuat, privit din punctul nostru de vedere, de descriptivismul abundent, folosit ca unică metodă de lucru.

Începutul secolului XX marchează orientarea unor cercetători de valoare spre aspectele legate de modul de hrană tradițional. Primul pas l-a făcut Franz Bóas (1921) [7], prin prezentarea unei colecții de rețete de

---

[5] Cl. Lévi-Strauss, *Mythologiques*, III, *L'origine des manières de table*, Paris, Ed. Plon, 1968, p. 411.

[6] Printre precursorii etnologiei alimentației este socotit P.J.B. Le Grand d'Aussy, supranumit „tatăl etnologiei franceze a alimentației". Lucrarea lui — *Histoire de la vie privée des Français*, Paris, 1783 — este o descriere a obiceiurilor franceze referitoare la hrană. J. A. Brillat Savarin — *La Physiologie du goût*, Paris, 1879— deși se ocupă cu precădere de bucătăria burgheză, menține prin lucrările sale interesul pentru problemele legate de alimentație. În 1894, Louis Bourdeau — *Histoire de l'alimentation, substances alimentaires, procédés de conservation, histoire de la cuisine. Étude d'histoire generale*, Paris — afirma : „meniul unui banchet va servi mai bine la cunoașterea problemelor umane decît descrierea evenimentelor de război, o carte de bucate mai bine decît un set de hîrtii diplomatice, iar statistica produselor alimentare mai mult decît povestea intrigilor de curte" (p. 2).

[7] Franz Boas, *Ethnology of the Kwakiutl*, în „Annual Report of the Bureau of American Ethnology", 1921, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

bucătărie, punctînd astfel, prin autoritatea sa ştiinţifică, începutul viitoarelor preocupări închinate acestei teme.

Şi într-adevăr, curînd, oameni de ştiinţă din diferite ţări ale lumii au început cercetări sistematice, pe baza unor metode ştiinţifice, ale căror rezultate s-au concretizat în studii de specialitate de subliniată rezonanţă pentru evoluţia căutărilor în acest domeniu. Încă de la început, abordarea diacronică a modului de alimentaţie se înscrie printre preocupările de mare frecvenţă ale cercetătorilor din multe ţări[8]. Unii dintre ei şi-au propus prin studiul alimentaţiei să releve diferenţierile etnice prin sesizarea aspectelor singulare caracteristice fiecărui popor în parte. Totodată, studierea problemei în discuţie, pe unităţi geografice mai mici de lucru, pe regiuni, a fost şi continuă să fie o metodă larg folosită.

În acest sens, teoreticienii americani ai ecologiei culturale [9] au lansat teoria analogiei între *regiune* — ca unitate culturală — şi ecosistemul biologic; regiunea nu este o varietate de elemente culturale adunate la un loc, ci este o demarcare spaţială a configuraţiei socioculturale şi a peisajului cultural, care intervine cînd o societate se adaptează la mediul său într-un mod specific.

Privită din perspectivă ecologică, o „regiune culturală" este un „dialog" între grup şi mediul înconjurător, realizat cu ajutorul culturii sale. Aceste premise teoretice servesc ideii larg răspîndite azi printre specialiştii în acest domeniu, conform căreia alimentaţia populară, variabilă regional, este corespunzătoare tradiţiei culturale a regiunii respective, reprezentînd transpunerea concretă a întregului sistem cultural al zonei. Făcînd, în acest sens, o referire la ţara noastră, subliniem faptul că bucătăria populară, uneori complicată şi încărcată de bogate semnificaţii, nu este doar o simplă împlinire a unor necesităţi biologice, ea se integrează în specificul culturii populare din zona respectivă, unele din produsele ei putînd fi considerate (desigur cu circumstanţele de rigoare) elemente de artă populară.

Aşadar, studiul alimentaţiei, mai mult poate decît alte domenii ale vieţii materiale sau spirituale, impune cunoaşterea prealabilă de ansamble a civilizaţiei şi culturii grupului, în scopul înţelegerii multiplelor implicaţii ale temei în discuţie în întregul sistem, cu precădere în scopul înţelegerii dinamicii fenomenelor în acest domeniu.

În această idee, etnologii americani au lansat conceptul „foodways" — concept ce se referă la întregul sistem interrelaţionat al problemei alimentaţiei — procurarea, distribuirea, păstrarea, prepararea, consumul şi împărţirea hranei la toţi membrii unei societăţi anume. Conceptul ar

---

[8] Pentru exemplificare amintim lucrările: A. Maurizio, *Histoire de l'alimentation vegetale*, Paris, Payot, 1932; J. C. Drummond and A. Wilbraham, *The Englishman's Food: A history of Five Centuries of English Diet*, London, 1939; A. Gottschalk, *Histoire de l'alimentation et de gastronomie depuis la Préhistoire jusqu'à nos jours*, Paris, 1948; M. Dembińska, *Les méthodes de recherches sur l'alimentation en Pologne médiévale*, în „Archaeologia Polona", vol. 2, 1959, p. 141—152; idem, *Food consumption in Mediaeval Poland*, Warszawa, 1963, 263 p.; A. Kowalska-Lewicka, *Peasants Food in the Middle Ages and the Usefulness of Ethnographic Sources for our studies*, în „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", an. XIII, 1965, nr. 4, p. 755—766; G. Wiegelmann, *Möglichkeiten etnohistorischer Nahrungforschung*, în „Ethnologia Europaea", vol. 1, 1967, nr. 3, p. 185—194.

[9] Julian Steward, *Theory of Culture Change*, Urbana, 1955.

https://biblioteca-digitala.ro

reprezenta, în esență, un „complex cultural" [10], sugerînd, astfel, posibilitatea receptării aspectelor legate de alimentația populară ca fenomene culturale. Desigur, fără anumite reticențe științifice, s-ar putea ajunge la unele exagerări, întrucît nu trebuie pierdute din vedere rosturile biologice și economice ale hranei.

Studiile cercetătorilor americani sînt, cu toate acestea, utile contribuții științifice pentru înțelegerea problematicii de cercetare a alimentației, ca și a modalităților de analiză și interpretare a lor din perspectivă culturală. După 1940 se formează în S.U.A. Comitetul pentru cercetarea obiceiurilor legate de hrană al Consiliului Național al Cercetării (National Research Council's Committee on Food Habits) și Comitetul pentru hrană și nutriție (Committee on Food and Nutrition), în conducerea cărora au fost cooptate bine cunoscutele cercetătoare în antropologia culturală Ruth Benedict și Margaret Mead — al căror aport ulterior, în studiile interdisciplinare ce s-au efectuat, este de mare importanță.

Contribuții de o reală valoare științifică, din punct de vedere metodologic, au adus elevii școlii funcționaliste a lui B. Malinowski. Dintre aceștia se detașează prin originalitatea studiilor sale Audrey Richards [11].

Studiul contextului sociocultural al alimentației în Africa, examinarea relațiilor umane ca fiind determinate de nevoile de hrană, prilejuiesc cercetătoarei engleze posibilitatea evidențierii funcțiilor sociale și culturale ale acesteia, reușind să releve mecanismele „culturale" ale producerii, preparării și împărțirii hranei. Susținînd multipla funcționalitate a hranei în structura unei societăți, ea ajunge la concluzia că întreaga organizare economică și socială este destinată producerii acesteia. Audrey Richards pune bazele unei teorii sociologice a alimentației, care ar modela și, în ultimă instanță, ar simboliza toate raporturile umane.

Concluzii de acest gen, bazate pe material rezultat din studiul unor popoare primitive, nu își găsesc corespondențe în lumea noastră. Ele rămîn valoroase contribuții științifice, dar nu pot fi aplicate realității înconjurătoare.

Punctul de vedere funcționalist, ale cărui merite au fost relevate în nenumărate rînduri în literatura de specialitate, are, referitor la tema supusă atenției noastre, unele scăderi dintre care principala pare a fi confuzia între cauzalitate și efect, scădere, dealtfel, comună întregului sistem funcționalist.

A. Richards intenționează să analizeze relațiile umane ale unei societăți ca determinate de nevoile de hrană, arătînd cum foamea formează sentimentele care leagă împreună membrii fiecărui grup social. Influența vădită a punctului de vedere determinist — hrana determinantă a tuturor manifestărilor oamenilor — atenuează în atenția cercetătoarei adevăratele cauze ale unor atitudini umane, minimalizînd, în acest fel, influența factorilor economico-sociali, politici, istorici, asupra alimentației.

---

[10] Jay Allan Anderson, *Scholarship on Contemporary American Folk Foodways*, în „Ethnologia Europaea", vol. V, 1971, p. 57, Don Yoder, *op. cit.*, p. 325—350.

[11] Din lucrările ei, menționăm : *Hunger and work in a savage tribe; a functional study of nutrition among the Southern Bantu*, London, 1932 și *Land, labour and diet in Northern Rhodesia. An economic study of the Bemba tribe*, London, 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi din punctul de vedere structuralist, metoda de lucru, ca şi concluziile cercetătoarei, sînt susceptibile, în anumite direcţii, de unele observaţii : „Acolo unde A. Richards vede primatul unei activităţi care le determină pe celelalte [hrana n.n.] noi nu vedem decît polivalenţa unui sistem de gîndire, puterea de exprimare a unui limbaj" [12].

Cam în aceeaşi perioadă, în Franţa, reputatul folclorist A. van Gennep, studiind riturile de trecere caracteristice culturii franceze, este preocupat de unele aspecte ale alimentaţiei populare. El îşi îndreaptă atenţia cu precădere asupra obiceiurilor legate de modul de hrană, considerînd că numai acestea fac parte din obiectul de cercetare al folclorului. În acest sens, el afirmă că „aspectul economic, statistic şi demografic al alimentaţiei ... este în afara cadrelor folclorului" [13].

Meritul lui, în direcţia care ne interesează, rămîne acela de a fi pus la dispoziţia cercetătorilor unul din primele chestionare în problemele hranei populare şi de a fi emis „principiul participării alimentare" [14], subliniind în acest fel implicaţiile sociologice ale acestei probleme. Referindu-se la luarea mesei în cadrul obiceiurilor din ciclul vieţii, Van Gennep spune : „masa funerară este o veritabilă masă de comuniune, ca şi masa de botez sau de nuntă ; ea simbolizează legăturile de rudenie, vecinătate şi prietenie care unesc membrii unui grup social restrîns, legături pe care circumstanţele obişnuite ale vieţii tind fără încetare să le slăbească dacă nu să le distrugă" [15].

O abordare metodologică a cărei originalitate şi rafinament ştiinţific sînt bine cunoscute este promovată de Cl. Lévi-Strauss, care ne propune o analiză pe baze structuraliste a modului de alimentaţie.

Studierea mitologiei americane îi prilejuieşte savantului francez ocazia relevării locului fundamental al hranei în mituri. Prin reducerea acestei realităţi la unele concepte fundamentale vizînd esenţa fenomenelor, el stabileşte perechi de opoziţii pe baza cărora efectuează analizele lui de mare ingeniozitate şi subtilitate ştiinţifică. Pornind de la categorii empirice cum sînt cele de crud şi preparat, proaspăt şi alterat, L. Strauss arată cum pot fi ele folosite ca „instrumente conceptuale pentru a degaja noţiuni abstracte şi a le înlănţui în propoziţii" [16]. Cu alte cuvinte, pornind de la noţiuni concrete legate de hrană, printr-o analiză de mare profunzime ştiinţifică, se poate reuşi demonstrarea existenţei unei logici a gîndirii, evidenţierea legităţilor general valabile ce guvernează mitologia unui popor. În acest fel, primele trei volume din seria *Mythologiques* (I. *Le cru et le cuit*, 1964 ; II. *Du miel aux cendres*, 1966 şi III. *L'origine des manières de table*, 1968, în care este prezentat şi un mic tratat de etnologie culinară) oferă direcţii inedite de cercetare a sistemului culinar, sistem care, după părerea autorului, mediază raporturile între om şi univers : „...regimuri alimentare, bune maniere, ustensile de masă sau de igienă moderează schim-

---

[12] Yvonne Verdier, *Pour une ethnologie culinaire*, în „L'Homme", tome IX, 1969, nr. 1, p. 50.

[13] A. van Gennep, *Manuel de folklore français contemporain*, tome IV, Paris, Editions Auguste Picard, 1938, p. 924.

[14] Idem, tome II, Paris, 1946, p. 501.

[15] Idem, p. 777.

[16] Claude Lévi-Strauss, *Mythologiques*, I, *Le cru et le cuit*, 1964, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

burile noastre cu lumea, le impune un ritm calm, liniştit şi domestic" [17]. Savantul francez situează activitatea culinară pe o poziţie intermediară între natură şi cultură — acestea fiind două dintre conceptele fundamentale folosite în analiză.

Reluînd o idee a sa mai veche [18], L. Strauss prezintă un model de analiză structurală a hranei, al cărui cadru îl constituie un triunghi. Analizînd modul de hrană în general, etnologul francez a găsit că aceasta se reduce la 3 posibilităţi (stări); prima ar fi — *starea genuină, proaspătă* **(CRU)**, apoi *starea de preparate prin contact nemijlocit sau mijlocit cu focul* **(CUIT)** şi ultima — *starea alterată prin proces natural pînă la un anume grad de fermentare* **(POURRI)**. Pe baza acestor trei categorii, care de fapt concentrează nenumărate variante posibile, autorul trasează un triunghi

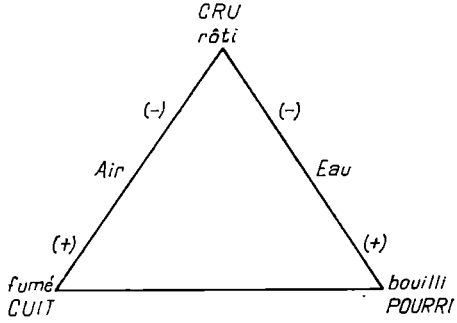

Triunghiul culinar

pe care el l-a numit *culinar*. În interiorul triunghiului fundamental, Lévi-Strauss indică un alt triunghi, care se referă la reţete de preparare, desigur cele mai simple : fript (rôti), fiert (bouilli) şi afumat (fumé). Scopul acestei scheme nu este să epuizeze toate reţetele posibile, ci să ilustreze o transformare prin altele, să sugereze forme intermediare într-o infinită complexitate. Acest model îi serveşte reputatului etnolog „drept cadru formal pentru a exprima alte opoziţii de natură cosmologică sau sociologică" [19], el putînd fi diversificat, transformat, adăugîndu-se mereu alte dimensiuni modelului, pe măsura complexităţii sistemului culinar respectiv şi a intenţiilor cercetătorului (ca urmare, se pot integra aspecte diacronice, cele care privesc ordinea, prezentarea mîncărurilor, chiar gesturile însoţitoare luării mesei).

În concepţia structuralistă, studierea hranei poate furniza totodată cadrele abordării semantice a problemelor; practicile culinare devin, în acest caz, un limbaj sau, după Roland Barthes, un *meta-limbaj* — prin care se exprimă mecanisme inconştiente proprii fiecărui grup studiat.

În încercarea noastră de detaşare a unor relevante contribuţii ştiinţifice în studiul alimentaţiei populare, o menţiune aparte se cuvine etnologului german Günter Wiegelmann — autoritate mondială în pro-

[17] Idem, III, *L'origine des manières de table*, 1968, p. 421.
[18] Claude Lévi-Strauss, *Le triangle culinaire*, „L'Arc", tom. 26, 1965, p. 19—29.
[19] Claude Lévi-Strauss, *Mythologiques*, III, p. 396.

https://biblioteca-digitala.ro

bleme de alimentaţie populară — a cărui lucrare *Alltags- und Festspeisen: Wandel und gegenwärtige Stellung* [20] este considerată cea mai completă analiză a sistemului alimentar la nivel naţional. Îmbinarea perfectă între studiul istoric [21] şi cel etnologic a datelor legate de hrană este întregită de o prezentare cartografică minuţioasă (26 hărţi) ilustrînd existenţa şi difuziunea unor aspecte. În acest fel, G. Wiegelmann demonstrează o dată mai mult avantajele folosirii, ca metodă de lucru, a studiului interdisciplinar al problemelor, pentru înţelegerea dinamicii fenomenelor, a structurii şi morfologiei lor, a integrării lor în sistemul cultural respectiv.

În lucrările sale, etnologul german încearcă să precizeze în ce măsură alimentaţia poate fi un *indicator* pentru profilul cultural al unui grup sau pentru tendinţele modificărilor culturale. El priveşte cercetarea alimentaţiei în corelaţie cu problemele de aculturaţie, cu problema de mare actualitate a mişcărilor de populaţie [22], reuşind să confere un înalt prestigiu ştiinţific problemelor legate de studiul etnologic al alimentaţiei.

Părăsirea vechilor prejudecăţi ce îngrădeau cîmpul de cercetare în domeniul alimentaţiei şi, dimpotrivă, relevarea progresivă a multiplicităţii aspectelor legate de studiul ei, îmbogăţirea treptată a metodologiei de cercetare s-a concretizat, pe măsura creşterii interesului stîrnit, pe plan mondial, de această problemă, în apariţia unui număr însemnat de studii ce abordează problematica din diferite unghiuri de analiză. Se remarcă studiile cercetătorilor din ţările nord europene, cu deosebire Sigurt Erixon şi Nils-Arvid Bringeus (Suedia), ale etnologului cehoslovac Michal Markus, Eszter Kisban (Ungaria), Maria Dembińska sau Anna Kowalska — Lewicka (Polonia) etc. Studierea problemelor referitoare la modul de hrană al diferitelor popoare constituie o preocupare de mare actualitate a unor organisme internaţionale FAO, UNESCO, OMS. Sub auspiciile acestor organisme au loc colocvii, se editează publicaţii în care specialişti în materie îşi spun cuvîntul în problemele alimentaţiei [23], căutînd soluţii pentru unele aspecte ce frămîntă umanitatea.

II. a) Aşa cum arătam mai sus, în ţara noastră studiul alimentaţiei a intrat relativ tîrziu în domeniul preocupărilor ştiinţifice ca obiect aparte de studiu. Cercetători din diferite domenii ştiinţifice au abordat tangenţial problema numai din punctul de vedere ce interesa ştiinţa respectivă, folosind implicit metodele acesteia.

---

[20] G. Wiegelmann, *Alltags- und Festspeisen: Wandel und gegenwärtige Stellung*, Marburg, 1967. Lucrarea se bazează pe materialele din „Atlas der deutschen Volkskunde" (1930—35).

[21] Începînd cu sec. XVI, împarte istoria modului de hrană german în patru perioade, relevînd ideea că *noul* în modul de hrană este adoptat întîi de clasele suprapuse, în mediul rural el pătrunzînd mai tîrziu.

[22] G. Wiegelmann, *Ethnologische Nahrungsforschung in Deutschland*, în „Ethnologia Europaea", vol. V, 1971, p. 99—108.

[23] UNESCO, vol. XXIV, 1974, nr. 2 (avril-juin), „Impact science et societé; La science et l'alimentation de l'homme". Din sumar selectăm: Henri Dupin, *Les facteurs qui influencent les habitudes alimentaires dans les pays en voie de developement*, p. 149—155; Uwe Kracht, *Aspects nutritionnels de la production et de la distribution des denrées alimentaires*, p. 163—177; Ibrahim Q. Saadeh, *Mesurer les effets de la nutrition sur le developement et le comportement humains*, p. 189—195.

https://biblioteca-digitala.ro

Istoria amintește uneori acest aspect al evoluției societății, dar „ca tot ceea ce este prea obișnuit și statornic în viața omenească" [24], este în genere sumar prezentată în cadrul preocupărilor istoriografice.

Relatările laconice, dealtfel, pe care le putem selecta din materialul informațional privind trecutul, se referă mai cu seamă la alimentația păturilor sociale suprapuse, needificatoare, decît în mică măsură, pentru caracterizarea acestui aspect al civilizației tradiționale.

Științele economice s-au preocupat de tema în discuție numai sub aspectul schimburilor comerciale de produse alimentare, al ponderii acestora în economia țării, al cererii de consum a populației.

Statistica a urmărit cunoașterea nivelului de trai al locuitorilor satului; întrucît hrana constituie una din componentele de bază ale nivelului de trai, statisticienii și-au îndreptat atenția cu precădere asupra problemelor legate de alimentația populară.

Valoroase rezultate științifice s-au obținut prin cercetarea bugetelor de familie, folosindu-se metoda selecției tipic proporționate în alegerea gospodăriilor supuse studiului. Cercetarea bugetelor de familie înseamnă înregistrarea pe o anumită perioadă a veniturilor, cheltuielilor, provenienței materiilor prime și consumului zilnic al alimentelor de bază din fiecare gospodărie studiată [25]. Cercetarea a fost extinsă la teritoriul întregii țări și la toate categoriile de populație; ea relevă unele concluzii de certă valoare în studiul etnologic al alimentației, întrucît exprimă cu claritate ponderea anumitor produse alimentare, preferințele locuitorilor pentru consumul zilnic sau pentru sărbători.

Știința care a acordat, încă din secolul XIX, o atenție cu totul specială problemelor legate de alimentația țăranului român a fost *medicina*.

Problema a fost studiată din două puncte de vedere: a) cercetări de fiziologie și fiziopatologie, ce au adus contribuții în studiul nutriției individuale — s-a studiat valoarea nutritivă a alimentelor și s-a măsurat cantitatea de proteine, grăsimi, hidrocarbonate absorbite de organism; b) considerîndu-se alimentația ca una din cele mai importante probleme ale igienei și medicinei sociale, s-a încercat aplicarea rezultatelor obținute în problemele sănătății poporului.

Studiile medicilor [26] au scos în evidență, pentru sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, carențele nutritive ale hranei obișnuite a

---

[24] I. Claudian, *Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice*, București, Fundația pt. lit. și artă, p. 8.

[25] M. Biji, E. Barat, *Metoda monografică în studiul satelor din RPR*, în „Revista de statistică", an. V, 1956, nr. 3, p. 5—26; R. Cressin, L. Apolzan, *Cercetarea selectivă a bugetelor de familie*, în „Revista de statistică", an. VII, 1958, nr. 2.

[25] Dintre numeroasele lucrări ale medicilor consemnăm: Gh. Crăiniceanu, *Igiena țăranului român. Locuința, încălțămintea. Alimentațiunea în diferitele regiuni ale țării și în diferite timpuri ale anului*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1895; I. Felix, *Povestește despre hrana țăranilor*, București, 1901; idem, *Igiena laptelui*, București, 1903, extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXVI, nr. 1, N. Lupu, *Alimentația țăranului român*, în „Viața românească", 1906; G. Proca și Gh. T. Kirileanu, *Cercetări asupra hranei țăranului*, București, „Buletinul Societății de Științe din București", an. XVI, 1907, nr. 1 și 2; G. Banu, *Biologia satelor*, București, Cultura națională 1927; idem, *Sănătatea poporului român*, București, Fundația pt. lit. și artă, 1935; G. Benetato, *Problema alimentației pentru individ și colectivitate*, Cluj, Asociația pentru literatura română și cultura poporului român, 1939; idem, *Alimentația țăranilor din Ardeal și Banat*, București, extras din numărul festiv al „Revistei de igienă socială", an. X, 1940, nr. 1; idem, *Considerațiuni generale asupra problemei alimentare*, ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

ţăranului român din anumite regiuni ale ţării. Dacă uneori hrana corespundea cantitativ normelor cerute de medicină, calitativ ea era total necorespunzătoare. În general, medicii au subliniat pentru începutul secolului nostru simplitatea şi monotonia hranei ţăranului din zonele cercetate, de tip predominant vegetal, şi nocivitatea folosirii preponderente a porumbului.

Metodele folosite de medici au fost variate. Notăm dintre acestea : — „*metoda observării directe*" (proprie „Şcolii Sociologice de la Bucureşti", printre elevii căreia se numărau mulţi dintre medici), prin care se înregistrau de către cercetător felul şi calitatea alimentelor consumate de un individ sau de o familie pe un timp determinat ; — metoda „*carnetelor de menaj*" în care un membru al familiei care a primit în prealabil instrucţiuni consemna zilnic alimentele consumate în gospodărie ; — o metodă de laborator, cea „a *bilanţului nutritiv*" pe baza căreia se poate preciza raţia alimentară teoretică ; — cercetarea „*consumului anual familial*" pe baza unui punctaj bine precizat. Această metodă prezenta anumite avantaje, respectiv, lua în considerare alimentaţia familiei în întregime — ca unitate socială şi economică — iar faptul că cercetarea privea o perioadă naturală de timp—anul—dădea posibilitatea culegerii de informaţii asupra unui întreg ciclu de viaţă şi muncă agricolă, cu toate variaţiile specifice sezoniere şi locale [27]. Eficacitatea acestei metode de cercetare a făcut ca ea să rămînă şi azi unul din procedeele de mare valoare pentru studierea alimentaţiei locuitorului satului.

O problemă legată de metodologia de cercetare o reprezintă modificările ce le suferă regimul alimentar în raport cu anotimpul, sexul, vîrsta şi munca depusă de fiecare individ. Medicii au căutat în studiile lor să surprindă şi aceste aspecte sociologice, demonstrînd astfel viziunea de înaltă factură ştiinţifică ce i-a ghidat în cercetările lor.

Rezultatele obţinute de medici ne sînt deosebit de utile deoarece oferă un bogat material faptic (chiar descrieri de obiceiuri), propice unor comparaţii şi interpretări de pe poziţii etnologice [28].

Ca un amendament ce l-am putea aduce valoroaselor lor cercetări ar fi generalizarea pripită a unor date obţinute prin investigarea parţială a realităţii, pe baza unor cercetări, este adevărat deosebit de serioase, în anumite zone izolate, neconcludente pentru caracterizarea de ansamblu a ţării noastre.

Sociologia a studiat, la rîndul ei, modul de alimentaţie în mediul rural, căutînd să stabilească relaţiile sociale ce se nasc în legătură cu procurarea, prepararea şi consumarea hranei. Şcoala Sociologică de la Bucureşti introduce studiul alimentaţiei în contextul biologic — unul din cele patru cadre pe care se fundează concepţia sociologică a şcolii iniţiate şi conduse de Dimitrie Gusti. S-a preconizat, totodată, completarea studiului biolo-

---

[27] D. C. Georgescu, *Problema alimentaţiei ţărăneşti* „Sociologia românească", an. 1, 1936, nr. 2, p. 6—10.

[28] Pe baza informaţiilor ce le deţinea, folosind metoda de analiză comparativ-istorică, dr. I. Claudian scrie lucrarea *Alimentaţia poporului român în cadrul antropogeografiei şi istoriei* (1939). Concluziile sale, urmare a unei profunde analize evolutive a modului de alimentaţie a poporului român, comparativ cu alte popoare europene sînt : obiceiuri alimentare arhaice şi subnutriţia păturii ţărăneşti la acea dată.

https://biblioteca-digitala.ro

gic al alimentației în cadrul monografiilor sociologice, printr-un amplu studiu al obiceiurilor alimentare. Pentru o cercetare completă și organizată, se indică un punctaj, după care trebuie să se desfășoare ancheta [29], iar pentru o cercetare de adîncime a problemelor legate de alimentație se pune la dispoziția celor interesați un plan de lucru amănunțit [30]. Concepția metodologică de cercetare a alimentației are la bază binecunoscutele cadre (geografic, biologic, istoric și psihic) și manifestări (economice, spirituale, etno-juridice și politice) în care teoreticienii Școlii Sociologice împărțeau studiul vieții materiale și spirituale a satului românesc tradițional. În cadrul cercetărilor colective de mare anvergură, organizate în 1938, al căror rezultat s-a concretizat într-o lucrare reprezentativă pentru concepția de lucru a Școlii Sociologice, *60 sate românești*, s-au cules date de mare utilitate asupra alimentației. Această temă urma să alcătuiască volumul III al lucrării, din păcate însă datele au rămas nepublicate. Beneficiem, însă, de un îndreptar prețios de lucru, ale cărui sugestii constituie reliefate puncte de reper în cercetările noastre. Totodată, sub auspiciile Școlii Sociologice de la București s-au publicat în revista „Sociologie românească" unele rezultate ale cercetărilor, pe teme de alimentație, la care o contribuție remarcabilă au adus dr. D. C. Georgescu, A. Cressin, A. Vidican. Marile monografii ale satelor Nerej și Clopotiva acordă o atenție specială unor probleme referitoare la hrana țăranului român.

Ca o concluzie putem sublinia faptul îndeobște cunoscut că, din punct de vedere al problemelor pe care le ridică cercetarea modului de hrană, satul românesc a fost cercetat sporadic și numai ca aspect lăturalnic al altor probleme supuse analizei.

Studii etnografice special destinate acestei teme nu au fost făcute. O descriere amănunțită a componenței hranei țăranului din Moldova la sfîrșitul sec. XIX, începutul sec. XX, a instrumentarului folosit, ca și unele obiceiuri legate de hrană, ne este oferită de suita de materiale intitulate „Bucătăria țăranului", semnate de M. Lupescu în revista „Șezătoarea" (1899 — 1903).

În general, datele sumare ce le posedăm azi sînt rezultatul unor preocupări secundare în cadrul marilor lucrări ce s-au ocupat des tudiul vieții țăranului român. De remarcat în acest sens este lucrarea lui T. Pamfile, *Industria casnică la români* (1910). Autorul prezintă modul de preparare al unor produse provenite din gospodăria țărănească, descriind totodată ingenioasele unelte pe care poporul nostru le-a confecționat în acest scop.

---

[29] În lucrarea *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, sub direcția științifică a prof. D. Gusti, București, Institutul de științe sociale al României, 1940, p. 101—102, ca metodă de lucru pentru cercetarea de teren se indică : — începerea cercetării prin o informare generală asupra problemei și prin consemnarea terminologiei locale. Urmează înregistrarea amănunțită a listelor de mîncare folosite în sat și a rețetelor de bucătărie. Pentru aceasta trebuie studiate un număr cît mai mare de familii, variate ca stare socială, știință de carte, număr de membri. Cercetarea alimentației complete pe cîteva zile consecutiv, repetarea ei în diferite „perioade alimentare" ale anului sînt alte indicații menite să asigure seriozitatea unei bune cercetări de teren.

[30] Idem, cap. *Plan pentru cercetarea obiceiurilor alimentare țărănești* de T. Herseni și Witold Truszkowski, p. 103—108.

https://biblioteca-digitala.ro

În ultimul timp, s-au realizat unele studii vizînd aspecte zonale ale alimentației populare [31]. Totodată s-a realizat un prim pas în cartografierea unor elemente legate de hrana populației, prin transpunerea pe hartă a diferențierilor caracteristice între satele zonei Porțile de Fier [32].

Un progres îl constituie în momentul de față includerea acestui aspect în tematica *Atlasului Etnografic al României* în fază de pregătire. Chestionarul întocmit este o călăuză convenabilă pentru culegerea de date de teren, necesare întocmirii hărților din viitorul atlas, reușind să atingă majoritatea problemelor principale, în limitele impuse de natura lucrării.

Dar fiindcă trebuie făcută o netă deosebire între ancheta de teren realizată în scopul alcătuirii unui Atlas, marcată de o oarecare viteză în execuție și implicit de un contact superficial cu terenul, și cercetarea științifică de profunzime care impune legătura strînsă cu realitatea satului, chiar integrarea, pe cît posibil, în aceasta, se simte necesitatea precizării problematicii de studiu adecvate satului românesc, cît și folosirea unor metode destinate abordării problemelor conform cerințelor moderne ale cercetării științifice.

b) Opinii asupra tematicii de cercetare etnologică a alimentației populare. Studiul alimentației tradiționale oferă două mari cîmpuri de cercetare, ale căror contururi deși uneori se interferează pot fi distinse: *alimentația obișnuită* și *alimentația ceremonială*. În fiecare din aceste două secțiuni se disting trei aspecte: al procurării, preparării și consumării hranei, cu problemele adiacente lor. O schemă redusă a principalelor probleme de studiu, ce le ridică cercetarea alimentației populare, ar arăta conform planșei alăturate.

După cum se observă, schema are în vedere în primul rînd aspectele economice, întrucît considerăm că pentru caracterizarea specificului alimentar, fie pe țara întreagă, fie zonal, este necesar să începem cercetarea prin studiul bazei economice a unității de studiu respective. Un aspect însoțitor al majorității subpunctelor este studierea sistemului tehnic folosit și a instrumentarului, știut fiind că sistemul tehnic al unui grup social este element definitoriu pentru stabilirea gradului de civilizație al societății respective [33]. Instrumentarul culinar, fiind unicul element material a cărui putere de rezistență în fața efectului distrugător al timpului o depășește cu mult pe cea a hranei și al cărui progres de-a lungul timpului a atras după sine progresul modului de alimentație, se dovedește a fi

---

[31] L. Drăgușin, *Alimentația oculitorilor în comuna Cantemir*, Dolj, în „Revista noastră", V, 1945—1946, nr. 5—8, p. 132—136; A. Tița, *Fructele în alimentația populară în zonele Lăpuș-Maramureș și Zărand—Hunedoara*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965—1967", Cluj, 1969, p. 531—547; V. Cogălniceanu, capitolul *Hrana*, în *Etnografia Văii Bistriței-zona Bicaz*, Piatra Neamț, 1973, p. 365—395; O. Văduva, *Mobilier și instrumentar de bucătărie*, în „Oltenia", 1974, nr. 1, p. 79—85; idem, *People's Food in the Iron Gate Zone*, comunicare ținută la Second International Conference for Ethnologic Investigation into Food Economy", Helsinki, 1973, în curs de publicare; idem, *Considerații privind forme, ornamente și simboluri ale pîinii*, comunicare ținută la Sesiunea Științifică a Muzeului de Artă Populară, 1974, în curs de publicare; idem, *Reminiscences communes de civilisation archaique sud-est européene à l'époque moderne — L'âtre et l'instrumentaire nécessaire à la préparation de la nourriture a l'âtre —*, comunicare ținută la al III-lea Congres Internațional de Studii Sud-Est Europene, București, 1974.

[32] O. Văduva, Cartograma „Alimentația după structura materiei prime", în *Atlasul Porțile de Fier*, București, Edit. Academiei R. S. România, 1973.

[33] M. Mauss, *Manuel d'ethnographie*, Paris, Payot, 1947, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

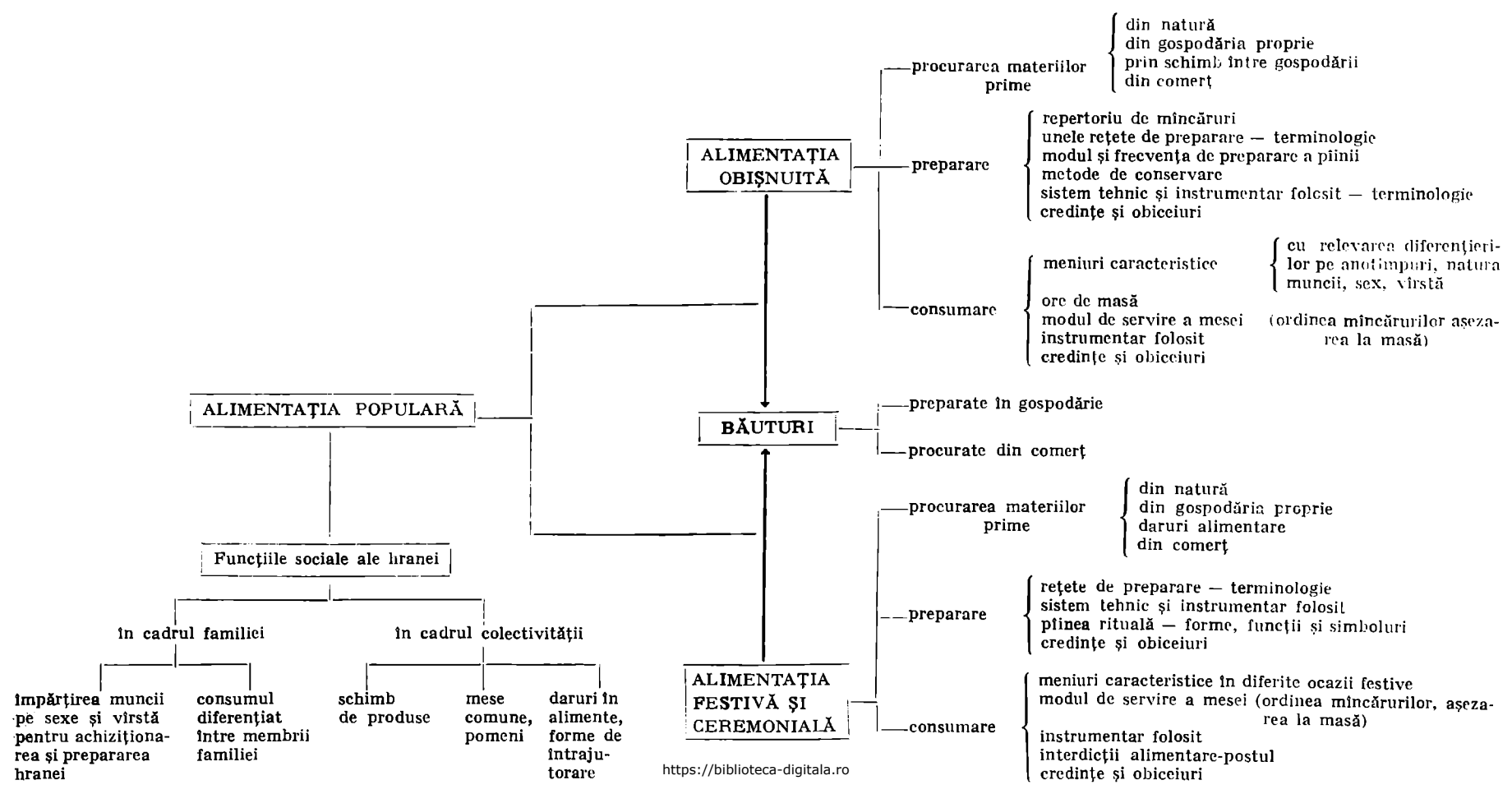

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

indispensabil unei analize complete a acesteia. În altă ordine de idei, influența orașului, industrializarea mereu crescîndă a tuturor zonelor țării își spun în primul rînd cuvîntul în acest domeniu, astfel că analiza lui reflectă intensele mutații ce se petrec în lumea satului contemporan.

Un alt aspect căruia îi acordăm un loc important în schemă este cel spiritual — obiceiuri și credințe — cu o pondere, desigur, mărită în alimentația destinată unor ceremonii și festivități. Consistența deosebită a hranei în aceaste ocazii, grija pentru varietatea mesei și prepararea atentă a mîncărurilor au rolul de a sublinia importanța evenimentului respectiv pentru viața oamenilor. Luarea mesei, oferirea de daruri alimentare sînt elemente aproape nelipsite din sistemul unui ritual, ale cărui finalități nu pot fi atinse decît prin consumarea tuturor actelor componente, fiecare din aceste acte avînd o funcție bine precizată în ansamblul ritual.

G. Wiegelmann sesizează faptul că prin cercetarea acestui aspect obținem material comparativ pentru stabilirea importanței unei sărbători, a unui obicei. El consideră că pentru ierarhizarea sărbătorilor din viața omului și, în general, pentru analiza modului de organizare a vieții sînt trei variabile de care trebuie să se țină seama : *limba, alimentația* și *portul* [34]. Marea varietate a mîncărurilor, multitudinea materiilor prime, procedeele, uneori complicate, de îmbinare a acestora oferă variante mai bogate chiar decît portul, mărind posibilitatea de ordonare a însemnătății diferitelor sărbători și evenimente din viața omului. Potrivit unor vechi practici și tradiții din cadrul sărbătorilor de peste an sau al ceremoniilor legate de obiceiurile din ciclul vieții (naștere, nuntă, înmormîntare), activitatea culinară a țăranului român, deosebit de bogată, poate furniza elemente de analiză temeinică pentru dimensionarea importanței acestor sărbători și a semnificației obiceiurilor legate de ele, contribuind totodată la sublinierea unor aspecte ale specificului etno-cultural tradițional.

O atenție specială se cuvine acordată metodelor de conservare, victorie cîștigată de om în lupta sa cu acțiunea vătămătoare a timpului asupra alimentelor, în scopul creării unor rezerve de hrană diferențiate sezonier. Tehnicile de conservare, variate zonal, evidențiază unele note specifice ale grupului studiat, contribuind la definirea personalității lui în contextul cultural general.

Aspectele sociale ale studiului alimentației populare sînt relevante, deoarece procurarea, prepararea și, mai ales, consumarea hranei mijlocesc crearea și păstrarea legăturilor între oameni.

Pe baza studierii modului tradițional de împărțire a muncii destinate achiziționării și preparării hranei în cadrul gospodăriei se pot evidenția aspecte de certă semnificație pentru analiza relațiilor familiale sau pentru analiza funcțiilor familiei (economică, educativă). „Masa e un eveniment social" [35], afirmă etnologul francez Jean Michéa, referindu-se la semnificația luării mesei pentru evoluția relațiilor între oameni în general, între membrii unei familii în special.

---

[34] G. Wiegelmann, *Möglichkeiten ethnohistorischer Nahrungsforschung*, în „Ethnologia Europaea", vol. I, 1967, nr. 3, p. 186.

[35] Jean Michéa, *L'alimentation*, în *Ethnologie générale*, volum publicat sub redacția lui Jean Poirier, Paris, 1969, p. 861.

https://biblioteca-digitala.ro

c) Unele metode de cercetare la teren şi prelucrare a datelor. În cercetarea alimentaţiei populare nu trebuie să se piardă din vedere procesul de urbanizare, a cărui influenţă se exercită şi asupra modului de alimentaţie. De aceea, cercetarea trebuie făcută diferenţiat, pe *zone preorăşeneşti* (unde influenţa oraşului e mai mare) şi *zone preponderent rurale* (unde se constată menţinerea unui oarecare conservatorism în modul de alimentaţie).

Metoda de lucru la teren pe baza unui chestionar, general valabilă în etnologie, dă bune rezultate pentru consemnarea variatelor aspecte legate de alimentaţia tradiţională şi surprinderea schimbărilor intervenite pe parcurs. Completarea unui chestionar de alimentaţie necesită alegerea unor informatori de vîrstă medie, întrucît aceştia înţeleg şi acceptă marile transformări ce se petrec sub ochii lor, putînd ajuta substanţial cercetătorul în stabilirea ponderii elementelor tradiţionale în modul de hrană, în înţelegerea felului în care acestea se integrează în noul curs al vieţii satului.

Metoda Şcolii Sociologice de la Bucureşti de integrare în viaţa satului sau, după expresia lui Malinowski, a „observatorului participant", adesea folosită de etnologii contemporani, oferă ocazia surprinderii unor elemente de subtilitate, ca şi a unor corelaţii semnificative între hrană pe de o parte şi alte aspecte ale realităţii satului, pe de altă parte.

Dintre numeroasele metode de prelucrare a materialului cules pe teren trebuie aleasă, ca în orice cercetare ştiinţifică, cea care corespunde obiectivelor cercetării, intenţiilor autorului. În ultimă instanţă, cerinţa de căpătîi într-o investigaţie pe tema alimentaţiei este efortul de a nu te mărgini la prezentarea materiilor prime componente şi a reţetelor de preparare – idee perimată, după cum am arătat mai sus, în studiile moderne referitoare la alimentaţia populară. Rezultatele unei bune cercetări pe această temă depind de puterea cercetătorului de a depăşi descriptivismul, de arta lui de interpretare a datelor de pe poziţii ştiinţifice superioare, care să ducă la generalizări şi concluzii teoretice.

O metodă ce pe plan internaţional cîştigă mereu noi adepţi este abordarea diacronică a problemei pe bază de informaţii arheologice, documente sau, pentru perioade mai recente, memoria informatorilor. Această metodă ocazionează stabilirea structurii şi funcţiei hranei în cursul dezvoltării economice, sociale şi etno-culturale a societăţii, sublinierea evenimentelor istorice care au marcat schimbări importante în hrana locuitorilor. Continuarea cercetării în zilele noastre, cînd comerţul socialist de stat asigură materii prime variate, iar industria alimentară pătrunde din ce în ce mai mult la sate, în aşa fel încît se ajunge, în general, la o anumită standardizare a hranei, remarcă totuşi existenţa unor aspecte caracteristice încă zonal, corespunzătoare contextului cultural al regiunii respective.

Pe măsura evoluţiei satului, puterea de persistenţă a tradiţiei scade, cu precădere în modul de hrană obişnuit. Principalele caracteristici tradiţionale se identifică în alimentaţia ceremonială sau festivă, reprezentînd adevărate relicte culinare.

...„ Chiar atunci cînd o populaţie trece la stadii tehnice mai avansate, ea continuă a păstra, în paralel, şi tehnicile sale alimentare anterioare, unele din ele îmbrăcînd, uneori, veşmîntul unui ritualism, care le

https://biblioteca-digitala.ro

transformă în fenomene spirituale, în tehnici magice fără de scop economic"[36]. Ca atare, pornind de la studiul alimentației ceremoniale și festive se pot reconstitui vechi elemente ale alimentației de zi cu zi a țăranului român, în cazul unei priviri retrospective pe această temă.

Folosirea metodelor moderne de cercetare (statistică matematică, eșantioane, modelare) conferă valențe de sinteză rezultatelor științifice în general. Și în unele probleme ale cercetării alimentației populare, folosirea acestora dă posibilitatea reliefării unor convingătoare concluzii. De pildă, se pot face studii statistice (pe categorii sociale, de sex sau vîrstă etc.) pentru stabilirea frecvenței anumitor alimente în consumul obișnuit sau cel festiv. Se relevă, astfel, preferințele membrilor colectivității raportat la resursele materiale, la vîrsta sau sexul lor — problemă de esență în înțelegerea multor aspecte referitoare la modul de viață al unui grup social.

Metoda *eșantionului reprezentativ sau proporțional* (după denumirea lui în matematică), utilizată, în general, în scopul cunoașterii frecvenței sau determinării tendinței medii de evoluție a unui fenomen la nivelul unei colectivități [37], este utilă cercetării unor aspecte legate de alimentația populară.

Dorim să studiem de exemplu un obicei legat de prepararea pîinii și să estimăm niște frecvențe privind diversele ei moduri de preparare. Pentru a realiza o analiză corectă, va trebui să facem un sondaj reprezentativ în raport cu grupele de vîrstă, de muncă sau sex (depinde ce criteriu este luat în considerare) care compun colectivitatea.

Presupunem că populația, care are N indivizi, e formată din k straturi sau grupe, grupele avînd respectiv N_1, N_2, ... N_k indivizi.

Dacă ne propunem să efectuăm un sondaj de 5% din populație, acest sondaj (n) va fi divizat astfel :

$$n_1 = 5\% \times N_1,\ n_2 = 5\% \times N_2 \ldots N_k = 5\% \times N_k$$

unde

$$n_1 + n_2 + \ldots n_k = n,\ \text{iar}\ n = 5\% \times N$$

(*n* este volumul total al sondajului).

Există formule pentru determinarea volumului eșantionului în funcție de gradul de precizie dorit pentru calculul mediilor sau frecvențelor.

Modelul matematic este o reprezentare menită să descrie evoluția sau comportarea în timp a unui fenomen, folosind elemente și tehnici matematice. Această reprezentare trebuie să pună în evidență componente sau trăsături esențiale ale sistemului, împreună cu relațiile, corelațiile, interdependențele sau condiționările dintre ele. De obicei, reprezentarea se face cu ajutorul unor analogii, scheme sau tipare apropiate de intuiția sau experiența umană. Un model matematic este format din variabile și parametri care pot fi fie cunoscute, fie necunoscute ; între aceste variabile și

---

[36] H. H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, București, 1946, p. 97.

[37] Vezi și Cornelia Belcin și Alexandru Popescu, *Aplicațiile eșantionării în realizarea Atlasului etnografic al României*, în „Revista de etnografie și folclor", tom. XIV (1969), nr. 6, p. 447—461.

https://biblioteca-digitala.ro

parametri există anumite legături — relaţii funcţionale (ecuaţii sau identităţi). Pe baza unor ipoteze făcute asupra parametrilor, variabilelor sau relaţiilor funcţionale, cercetătorul urmăreşte să exprime elemente necunoscute în funcţie de elementele cunoscute, adică să explicitezе soluţia modelului. Prin această explicitare se descrie evoluţia sau comportarea în timp a fenomenului sau sistemului modelat. Un model matematic se construieşte greu, întrucît definirea elementelor modelului necesită un material foarte bogat, din care să se poată desprinde trăsături esenţiale. În plus, este necesară o bogată experienţă de matematician. Un prim pas spre modelul matematic este, de obicei, construirea unui model iconic — reprezentare rezumativă şi în acelaşi timp sugestivă (reprezentare grafică, schemă etc.), care ilustrează unele trăsături esenţiale, elemente de ordine şi structură.

Un astfel de model iconic de hrană înseamnă, de exemplu, reprezentarea evoluţiei cîtorva tipuri esenţiale de alimente şi modul lor de preparare, *specifice* unei categorii sociale, de vîrstă sau sex sau unei regiuni.

Pornind de la ideea „Triunghiului culinar" al lui Lévi-Strauss, putem imagina, pentru ţara noastră, un model al alimentaţiei populare tradiţionale realizat pe un *cerc*. În anumite privinţe, acesta poate fi considerat mai sugestiv, întrucît pe cerc se pot determina poli opuşi, cu tranziţii gradate de la un tip de aliment la altul (Fig. 1).

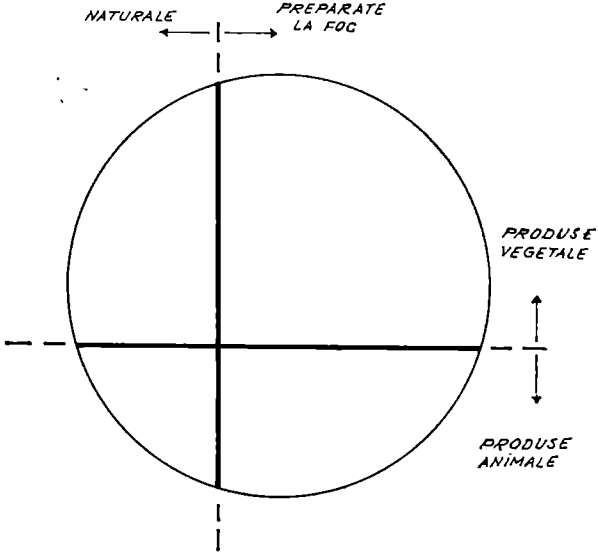

Fig. 1

Extremele pe orizontală corespund alimentelor care se pregătesc exclusiv la foc sau exclusiv fără foc. Extremele pe verticală corespund mîncărurilor vegetale/animale care fac legătura între prepararea naturală şi la foc (de ex. afumături, conserve).

Prin reprezentarea pe un cerc divizat excentric, prin prefigurarea unor sectoare de diverse arii (fiecare din ele reprezentînd un tip de aliment)

https://biblioteca-digitala.ro

se pot ilustra ponderilor diverselor tipuri de mîncăruri în consumul alimentar obișnuit sau festiv. Parcurgînd cercul într-un sens (de ex. invers acelor ceasornicului), aceasta permite urmărirea continuă a tuturor tipurilor de alimente și a legăturilor lor din punct de vedere al preparării lor (Fig. 2).

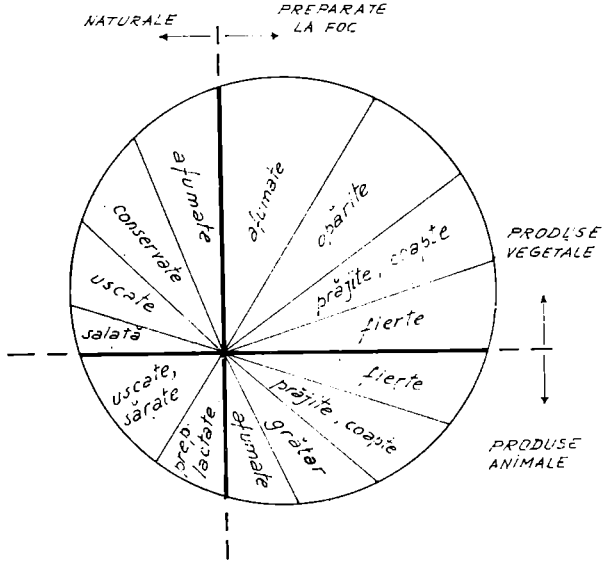

Fig. 2

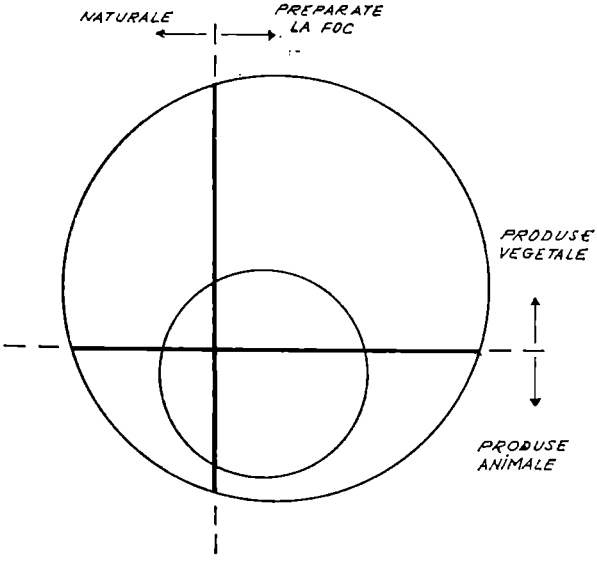

Fig. 3

După aceleași criterii se pot descrie prin cercuri interioare clase de alimente corespunzînd la diverse ceremonii sau ocazii festive, realizîndu-se

https://biblioteca-digitala.ro

astfel o imagine comparativă unitară a sistemului alimentar al unei colectivităţi. Totodată se pot abstrage din schemă tendinţele extreme în consumul alimentar.

Exemplificăm printr-un model al alimentaţiei la nuntă (Fig. 3). Se observă că sectorul din cercul interior dreapta jos este mult mai mare decît celelalte, aceasta indicînd consumul preponderent de carne la nuntă.

Uneori, pentru înţelegerea dependenţelor şi legăturilor, nu sînt posibile exprimări *cantitative* ci numai exprimări *calitative*. De exemplu, reprezentarea sugestivă a grupelor de mîncăruri, cu legăturile dintre ele şi ordinea lor în cadrul unei ceremonii (să luăm spre exemplificare tot nunta) se poate realiza cu ajutorul unui *graf* [38]. Reprezentarea grafică a componentelor mesei (sub formă de puncte sau mici dreptunghiuri) şi a legăturilor dintre ele prin arce cu sau fără săgeţi defineşte ceea ce se cheamă un *graf orientat* (cu săgeţi) sau *neorientat* (fără săgeţi). Exemplificăm printr-un graf al componenţei mesei de nuntă caracteristică în satul Runcu (Gorj). Vom nota cu x_1, x_2 ... x_5 felurile de mîncare în succesiunea lor, cu y —băuturile, p_1, p_2 pîine, mălai [39] (Fig. 4).

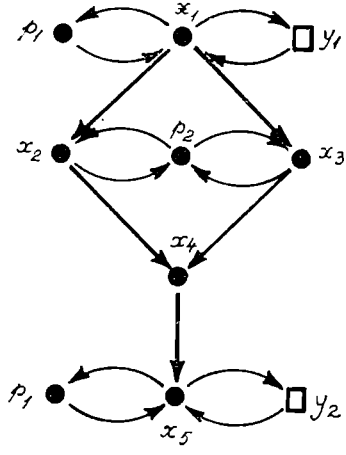

Fig. 4

Arcele indică legăturile, iar săgeţile din arce indică ordinea (fluxul) diferitelor feluri de mîncare. Pentru o imagine completă se poate indica pe arce timpul necesar consumării fiecărui element component al mesei, graful sugerînd, în acest fel, şi durata mesei. Avem, ca urmare, o descriere sintetică a unui moment principal din lanţul momentelor componente ale unui obicei. Se pot realiza, mai departe, o serie de grafuri, obţinîndu-se un tablou al succesiunii elementelor culinare în cadrul unui obicei.

*

[38] Vezi A. Kaufmann, *Metode şi modele ale cercetării operaţionale*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1967, vol. 2.

[39] Am notat cu x_1, x_2 ... x_5 felurile de mîncare (x_1— murături, x_2— varză cu carne, x_3— piftie, x_4— ciorbă, x_5 — friptură), p_1 —pîine, p_2 — mălai, y_1 — ţuică, y_2 — vin.

https://biblioteca-digitala.ro

Posibilitățile de prelucrare și interpretare a datelor obținute prin cercetarea problemelor alimentației populare sînt multiple. Noi am selectat pe acelea ce ni s-au părut mai sugestive și cu o mai largă aplicabilitate. Folosirea lor impune cunoașterea aprofundată a realității, avînd în vedere faptul că diferitele aspecte ale alimentației au implicații diverse și, uneori, neașteptate, în structura și funcțiile sistemelor sociale și culturale. O cercetare atentă, de oarecare subtilitate, relevă numeroase fațete, unele de pregnantă valoare, a căror prelucrare conform exigențelor moderne ale cercetării științifice poate contribui la obținerea unor imprevizibile rezultate științifice. Cunoașterea problemelor legate de modul de hrană și evoluția lui este utilă atît unei înțelegeri corecte a modului de viață tradițional, cît și a schimbărilor radicale ce au loc în contemporaneitate.

INTRODUCTION À L'ÉTUDE DE L'ALIMENTATION POPULAIRE

Cet ouvrage représente, dans la littérature roumaine de spécialité, une première approche théorique des problèmes liés à l'étude de l'alimentation populaire. Il traite en particulier de la méthodologie de recherche propre à ce thème.

Dans une brève introduction, le sujet est circonscrit au sein de l'ensemble des phénomènes de civilisation et culture traditionnelle qui caractérisent un groupe social.

L'auteur passe ensuite en revue les principaux courants et orientations sur le plan mondial, en soulignant les méthodes de recherche, et il y inclut la problématique étudiée par quelques chercheurs d'autres pays.

Une analyse de l'évolution des recherches roumaines, met ensuite l'accent sur la contribution apportée par différentes sciences socio-historiques qui se sont occupées de cet aspect de la vie traditionnelle.

Enfin, quelques points de vue personnels sur l'étude de ce thème sont exposés. Un schéma approfondi tente de préciser la problématique de recherche adaptée aux réalités roumaines, après quoi sont suggérées quelques méthodes de recherches sur le terrain et d'interprétation du matériel recueilli.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

AL. I. AMZULESCU, *Cîntece bătrînești*, Editura Minerva, 1974, LXI + 591 (594) pg.

Continuind seria ediţiilor critice de folclor, Editura Minerva a publicat în 1974 volumul *Cîntece bătrînești* de Al. I. Amzulescu. Această nouă apariţie — după *Balade populare românești*, Editura pentru literatură, 1964, 3 vol. — contribuie la realizarea unei imagini cuprinzătoare asupra cîntecului epic românesc. Atît *Balade populare românești*, cît şi volumul *Cîntece bătrînești*, recent apărut, în ciuda autonomiei lor, trebuie înţelese într-o viziune unitară, scopul urmărit de autor fiind realizarea capitolului de cîntec epic din cadrul Corpusului naţional de folclor. În volumele apărute pînă acum, Al. Amzulescu parcurge etape în definirea metodologiei de studiu a categoriei literare „cîntec epic", în definitivarea aparaturii ştiinţifice celei mai adecvate genului, adaptarea tehnicii de transcriere şi prezentare celei mai cuprinzătoare, atît sub aspect filologic cît şi sub aspectul relaţiei text-melodie, selectarea pieselor reprezentative ale genului.

Pentru a înţelege exact valoarea contribuţiei ştiinţifice, în aspectele enumerate, aduse de Al. Amzulescu în volumul *Cîntece bătrînești* este, cred, necesară o reactualizare, fie şi succintă, a contribuţiilor anterioare cuprinse în volumele *Balade populare românești*.

Pe baza unui fond de aproximativ 1400 de variante de cîntec epic, rezultate din despuierea a 162 de volume şi broşuri — conţinînd asemenea material — apărute într-un secol de activitate editorială, Al. Amzulescu a întreprins o acţiune de sistematizare şi clasificare după triplul criteriu al conţinutului temei, structurii şi greutăţii specifice a fiecărei teme în ansamblul repertoriului. A rezultat — credem — cea mai sistematică formulă de organizare a materialului epic românesc. Clasificarea lui Al. Amzulescu (I. *Fantastice*; II *Vitejeşti* — 1. Ciclul cotropitorilor (turci — tătari); 2. Haiducii; 3. Hoţomanii — ; III. *Păstoreşti*; IV. *Despre Curtea feudală*; V. *Familiale* — 1. Îndrăgostiţii; 2. Soţii; 3. Părinţi şi copii; 4. Fraţii; VI. *Jurnale orale*) oferă, în afara logicii categoriilor, posibilitatea de a urmări evoluţia genului de la eposul cu conţinut mitologic pînă la confluenţa acestuia cu cîntecul propriu-zis.

Indicele tematic şi bibliografic reprezintă un moment de sinteză în raport cu seria variantelor introduse în clasificare şi un moment de analiză în raport cu categoriile cîntecului epic, aşa cum apar în clasificare. Cercetătorul a identificat un număr de 352 subiecte diferite de cîntec epic românesc, dînd pentru fiecare subiect nu numai o descripţie a schemei narative, ci şi bibliografia, însoţită de datele tehnice ale piesei (proveniența, data culegerii), acolo unde acestea au existat. Judiciozitatea cu care a fost întocmit *Indicele tematic* a apărut evidentă abia la confruntarea materialului cu care autorul a operat în volumul *Balade populare românești* cu materialul provenit din înregistrările pe documente sonore, care au făcut obiectul volumului *Cîntece bătrînești*. Deşi Al. Amzulescu a introdus în corpul clasificării anterioare aproape 1500 noi variante de cîntec epic, numărul temelor inedite, care au solicitat numere noi în raport cu *Indicele tematic* publicat în 1964, nu se ridică la mai mult de opt (64*A — *Buica Becheanu*, 70*A — *Dragu*, 113 *A — *Stîngă haiducu*, 116 *A — *Petrişor a lui Sfîrloc*, 122*A — *Voinea şi Coţofeanca*, 127* A — *Goia*, 183* A — *Beţigaş*, 183 *B — *Năchită*); toate celelalte variante şi-au găsit locul în *Indicele* întocmit anterior. Acest fapt trebuie considerat ca o verificare a corectitudinii şi valorii *Indicelui tematic* al cîntecului epic elaborat de autor.

În cuprinsul aparatului critic al volumului de *Balade populare românești* este inclus, de asemenea, un *Indice alfabetic de teme şi titluri de variante*, capitol de real folos în identificarea poziţiei în clasificare a fiecărui text literar. Am regretat că lipsa de spaţiu nu a permis publicarea unui indice similar în volumul recent apărut.

Se înţelege că observaţii importante, multe dintre ele decisive în acţiunea de înţelegere şi interpretare a cîntecului epic, sînt cuprinse în *Introducerea* volumelor publicate în 1964 în Edi-

https://biblioteca-digitala.ro

tura pentru literatură. Ele sînt în parte continuate şi adîncite în *Introducerea* la volumul *Cîntece bătrîneşti*. Reţinem în mod special discuţia pe care autorul o iniţiază în legătură cu recitativul *parlato* în cîntecul epic românesc. Astfel, Al. Amzulescu evidenţiază pe larg funcţia expresivă a *parlato*-ului, ponderea lui diferită în funcţie de zona folclorică căreia îi aparţine interpretul, legătura care se semnalează între precumpănirea *parlato*-ului şi vîrsta interpretului, poziţiile lui în ansamblul textului, regulile de apariţie, implicit, interdicţiile de utilizare a recitativului în poziţia iniţială a mesajului poetic. Toate aceste observaţii, precum şi cele privitoare la relaţia text-melodie reprezintă aprofundări ale actului complex pe care îl numim „cîntec epic", decurgînd din specificitatea materialului cercetat.

Volumul *Cîntece bătrîneşti* însumează în partea de corpus antologic un număr de 107 texte de cîntece epice din cîmpia Dunării, în majoritate covîrşitoare transcrieri de pe documente sonore, mai ales benzi de magnetofon, provenind, majoritatea, din culegeri personale efectuate în perioada 1950—1965. Statistic, cîntecele epice incluse în colecţie provin din următoarele surse: 92 transcrieri de pe benzi de magnetofon, 10 transcrieri de pe cilindri de fonograf sau disc, 3 din fond informaţii, 2 aflate în manuscrise. Colecţia se constituie ca atare dintr-un fond integral inedit; aceasta justifică observaţia autorului care consideră cu îndreptăţire că „noutatea colecţiei ... constă în deplina certitudine a autenticităţii provenienţei ..." (p. V). Găsim utilă informarea că cercetătorul a editat cîntece epice provenind de la mulţi informatori (44), al căror repertoriu l-a folosit elastic, dînd în cazul unor cîntăreţi excepţional dotaţi, cum ar fi M. Constantin (Dolj), M. Burcea (Teleorman), C. Musteţea (Giurgiu), N. Candoi (Olt), Şt. Neagu (Dolj), C. Staicu (Teleorman), Al. Stîngă (Dolj)—informatorii au fost citaţi în ordinea ponderii în care sînt reprezentaţi în antologie — imaginea amplorii şi varietăţii repertoriului pe care aceştia îl posedă. Sub aspectul reprezentării geografice, piesele colecţiei se repartizează după cum urmează: Mehedinţi — 1, Gorj — 1, Dolj — 32, Vîlcea — 1, Olt — 18, Argeş — 5, Teleorman — 23, Dîmboviţa — 2, Ilfov — 8, Prahova 1, Buzău — 1, Brăila — 1, Ialomiţa — 0. Această repartiţie geografică dă implicit imaginea circulaţiei inegale a cîntecului epic, precizează că aria în care trăieşte genul în contemporaneitate este restrînsă mai ales la judeţele din sudul Cîmpiei Române (Dolj, Olt, Teleorman, Ilfov).

Alcătuindu-şi colecţia din piese înregistrate pe documente sonore, Al. Amzulescu a putut da în transcriere imaginea extrem de fidelă nu numai a particularităţilor graiului local, ci şi ansamblul accidentelor de „zicere" ale cîntecului epic, a permis să fie surprinsă relaţia textului cu melodia, aşa cum aceasta se realizează în performarea pieselor în realitatea folclorică. În acest domeniu, al transcrierii fidele a textului folcloric, Al. Amzulescu urmează cea mai bună tradiţie ştiinţifică împămîntenită la noi prin O. Densusianu şi C. Brăiloiu. Într-o seamă de privinţe Al. Amzulescu rafinează procedeele tehnice folosite de cercetătorii anteriori, astfel, sistemului utilizat de C. Brăiloiu, care notase silabele de anacruză, sunetele, silabele şi cuvintele de completare, repetiţiile, Al. Amzulescu îi adaugă mărci pentru identificarea recitativului *parlato*, pentru recunoaşterea „strofelor libere" prin notarea momentelor în care intervin interludiile muzicale instrumentale care constituie pauze ale cîntării vocale. Notarea tuturor acestor elemente care constituie fenomenul „zicerii" cîntecului epic, cărora li se pot adăuga digresiuni narative, strigături de joc, cîntece lirice încastrate în textul cîntecului epic şi prezente în transcrierea tipărită (vezi, de ex. 37 (47) *Doicin*, mg. 2109 a, culeg. Al. Amzulescu, inf. Şt. Neagu, Sadova — Dolj) contribuie — cum remarcă autorul — la „întruchiparea cît mai concretă a spontaneităţii cu care cîntecul epic rezultă, în realitatea vie a tradiţiei noastre orale, din împletirea specifică a „zicerii" — în acelaşi timp poetice şi muzicale — a baladelor" (p. V — VI). Departe de a îngreuia lectura textului poetic, sistemul de semne adoptat sporeşte interesul cititorului, îl apropie vizual de actul complex al performării autentice a cîntecului epic. Prin redarea riguroasă a configuraţiei complexe a cîntecelor epice, volumul lui Al. Amzulescu reprezintă, fără îndoială, una dintre cele mai valoroase colecţii de cîntece epice editate pînă acum în România.

Volumul *Cîntece bătrîneşti* realizat de Al. Amzulescu permite interesante estimări cu valoare estetică, stilistică, de stil de interpretare. Din simpla lectură a textelor poetice pot fi recunoscuţi interpreţi de cîntec epic care-şi axează performarea pe cîntarea versurilor (C. Mustăţea, Fl. Pucă) în vreme ce alţii preferă adeseori recitativul parlato (N. Candoi, Şt. Neagu), unii interpreţi care galopează pe firul naraţiunii, în vreme ce alţii stăruie asupra detaliilor, poposesc, prin repetări multiple ale versurilor, la răscruci ale drumului epic, unii pentru care acompaniamentul instrumental este inconsistent, bizuindu-şi performarea pe avalanşa „zicerii" vocale, în vreme ce alţii îşi gospodăresc cu temei naraţiunea, alternează pasajele de interpretare vocală cu ample interludii instrumentale, odihnind ascultătorii şi pregătindu-i pentru noi şi dramatice întîmplări. Considerăm că această colecţie, prin calităţile de selecţie şi rigoare a prezentării, deschide pentru prima dată perspective fructuoase unor analize privind stilul de interpretare al cîntecelor epice.

În seria observaţiilor cu valoare stilistică decelabile în colecţia pe care o discutăm putem include cu îndreptăţire „cazul" Marin Dorcea din Ciuperceni — Teleorman, descoperit

https://biblioteca-digitala.ro

de Ov. Bîrlea. Interpret cu cel mai bogat repertoriu de cintece epice, M. Dorcea este considerat de Al. Amzulescu interpret tipic pentru stilul „lăutăresc — țărănesc". În interpretarea acestui foarte personal interpret, cintecele epice devin în mare măsură proză versificată, excepție făcînd motivele de largă circulație pe care cîntărețul le reproduce în formă versificată. Uneori segmentarea în „versuri" a fluxului verbal este facilitată de rimă, care poate apărea însă la intervale silabice extrem de diferite (*Drep' la Constandin Brîncoveanu că se ducea / Fermanu că i-l scotea* p. 499); în unele cazuri segmentarea în versuri pare să nu fie dictată de imperative ale retoricii (— *Taică — zice — , gîtu la tocător că l-oi așeza / Și țara să știi că n-oi da-o/ în mina turcilor — p. 501*). Această dublă apartenență, la poezie și proză, a versiunilor de cintece epice ale lui M. Dorcea, ridică multiple întrebări. În scara evoluției genului, ne aflăm oare — prin intermediul acestui interpret — în protoistoria cintecului epic? În etapa în care narațiunea propriu-zisă abia începe să capete conturul versului? Poate fi, dimpotrivă, considerată această structurare a textului drept expresia unui proces de disoluție a genului la nivelul mesajului? Mi se pare greu de admis această ultimă ipoteză. Este oare stilul lui M. Dorcea singular în marele grup al interpreților de cintec epic? Oricum, chiar dacă la aceste întrebări nu se poate răspunde lesne, este încă un merit al colecției de a ne fi prezentat un interpret atît de diferit de stilul obișnuit al performerilor de cintec epic.

În sfîrșit, merită subliniat faptul că Al. Amzulescu augmentează aparatul critic al volumului nu numai cu *Indicele tipologic al variantelor din colecțiile I.E.F.*, ci și cu un număr de *Biografii și repertorii ale informatorilor principali*, instrument de reală importanță în cunoașterea purtătorilor, peste generații, a cintecelor epice.

Prin calitățile multiple ale volumului *Cintece bătrînești*, Al. Amzulescu se impune încă o dată ca un cercetător temeinic al folclorului românesc. Întocmită riguros științific, unitară sub aspect metodologic, incorporînd texte alese după criterii complexe, în care factorul estetic a avut întotdeauna prioritate, noua colecție editată de Al. Amzulescu se constituie într-un model al genului. Ceea ce autorul definește cu modestie ca reprezentînd „o nouă etapă în desfășurarea activității predilecte a autorului" constituie în fapt rezultatul unor cercetări de durată, întreprinse cu rigoare și pasiune, spre lauda și prestigiul școlii românești contemporane de folclor.

Constantin Eretescu

Volkserzählung und Reformation. Ein Handbuch zur Tradierung und Funktion von Erzählliteratur im Protestantismus, herausgegeben von Wolfgang Brückner, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1974, 904 p.

Erich Schmidt este editura care arată cel mai mare interes problemelor de cultură populară, în tot spațiul de limbă germană. Una dintre cele mai recente publicații ale sale o reprezintă acest voluminos manual, dedicat Matildei Hain și consacrat literaturii poporane din epoca Reformei. La el colaborează 12 autori, cei mai cunoscuți fiind W. Brückner, R. Schenda, B. Deneke, H. Schilling, E. H. Rehermann.

Manualul se deschide cu un capitol programatic, intitulat *Problemumkreis* [Delimitarea problemei], semnat de W. Brückner, care explică structura și scopul acestei lucrări, în care „Erzählliteratur" denumește temele și motivele literare care circulă în popor în sec. al XVI-lea și al XVII-lea, chiar dacă nu-și au originea în creația folclorică. Autorii s-au străduit să aibă în mînă tot materialul bibliografic din epoca Reformei, fără a se mulțumi cu cercetarea unor surse indirecte. Într-adevăr, cercetarea are în vedere nu numai opera unor personalități, cum sînt: Kaspar Goltwurm, Hieronymus Rauscher, Job Fincel, Andreas Hondorff, ci și un număr impresionant de calendare, compendii, compilații de tot felul, literatură religioasă, colecții de întîmplări și istorioare din sec. XVI— XVII. Una dintre cele mai frecvente specii literare este, în publicațiile din această perioadă, *exemplul* sau *pilda* — un fel de *loci communes* — care ilustrează diferite idei în retorica religioasă. Ele s-au bucurat de multă atenție în cercetările folcloriștilor occidentali din ultima vreme. Urmează apoi snoava, proverbul, literatura miracolului, legendele, care apar în publicații cu conținut foarte variat, și pe care W. Brückner le analizează și le indică cu exactitate; din asemenea tipărituri se dezvoltă, în sec. XVIII — XIX, aproape toate științele umane, inclusiv folcloristica și etnografia.

Întîia dintre cercetările consacrate unui autor este cea despre *Kaspar Goltwurm*, un compilator luteran, aflat între tradiție și credință, capitol pe care îl semnează B. Deneke (p.

https://biblioteca-digitala.ro

125—178). În lucrări de retorică şi de istorie a bisericii, dar mai ales în calendarul istoric (1553 şi 1554) şi în cartea miracolelor, Goltwurm prezintă numeroase exemple din Antichitate, cum e cel despre deschiderea cutiei din templul lui Appollini, din care se răspîndeşte în toată ţara o ciumă îngrozitoare, ceea ce provoacă moartea unei treimi din populaţie. Opera lui Goltwurm relatează despre numeroase semne miraculoase, prevestitoare de răscoale şi războaie, întîmplări din vieţile sfinţilor, isprăvi ale diavolului etc.

Rudolf Schenda ne oferă un amplu studiu despre *Hieronymus Rauscher şi polemica legendelor protestant-catolice* (179—260). Foarte puţin cunoscut, ca şi Goltwurm, acesta a inclus în opera sa pilde despre dragoste şi pudoare (legenda soţiei lui Putifar), despre boala corpului şi despre răni (recîştigarea frumuseţii pierdute, a buzelor, a limbii şi a mîinilor tăiate), despre muribunzi, morţi şi cadavre vii (înecaţi care îşi recapătă viaţa, spînzuraţi care nu mor, întoarcerea printre cei vii a sufletelor unor morţi), despre diavol (înregistrarea păcatelor pe o mare bucată de pergament), despre animale ascultătoare şi inteligente (zmeul care păzeşte casa unui om, leul care salvează vieţi omeneşti), despre elemente şi lucruri neînsufleţite, care se lasă dirijate de om (rîul acceptă să nu inunde, omul poate opri ploaia, focul se lasă stăpînit, bastonul poate înfrunzi şi rodi).

W. Brückner şi H. Gruppe realizează capitolul despre *Luther, ca personaj de legendă* (261—324). Autorii analizează cu mult spirit de pătrundere colecţiile din sec. XVI — XVII şi ne oferă un catalog al legendelor despre Luther şi Reformă, care au fost publicate în sec. al XIX-lea. El cuprinde 272 de numere, grupate în trei categorii: legendele proevanghelice ale lui Luther, legendele Reformei, legendele catolice împotriva lui Luther şi a protestanţilor.

Studiul următor e datorat lui H. Schilling şi cercetează opera lui *Job Fincel* (326 — 393), teolog, umanist şi medic care a desfăşurat o remarcabilă activitate literară. Reţin atenţia cele peste 700 de istorioare, care provin din diferite ţări europene — una dintre ele vorbeşte chiar de o ciumă care ar fi pustiit întreaga populaţie a Sibiului—, care înfăţişează inundaţii, ploi de sînge, cutremure, incendii, războaie, molime, monştri, semne cereşti şi comete. Pentru studiul prozei populare merită să fie subliniate informaţiile referitoare la plînsul copilului înainte de a se naşte, motiv literar frecvent şi în poveştile noastre populare.

Una dintre cele mai voluminoase şi mai însemnate contribuţii o constituie cea despre *Acţiunile diavolului* (394 — 519), de W. Brückner şi R. Alsheimer, care cercetează legendele despre diavol publicate în sec. al XVI-lea. Prezentarea problemelor pe care le pune cercetarea satanologiei şi a povestirilor despre diavol e urmată de catalogul povestirilor protestante referitoare la acesta. Catalogul cuprinde povestirile din aproape 50 de volume şi însumează 849 poziţii. El constituie un instrument de neînlocuit pentru cei care cercetează legendele, snoavele şi povestirile din sec. al XVI-lea. El aduce de asemenea numeroase completări la catalogul Aarne-Thompson.

Annemarie şi Wolfgang Brückner cercetează *Martorii credinţei şi literatura lor* (521 — 578). Autorii subliniază faptul că pilda e mai mult o funcţie decît o specie literară, deoarece ea vrea să ilustreze o idee, spre a o face mai convingătoare. Ea poate fi scoasă dintr-o povestire de orice tip, de orice specie. Apoi se ocupă de pildele referitoare la vieţile sfinţilor, apărute în calendarele istorice şi bisericeşti, precum şi în martirologii de tot felul.

O încercare de sinteză şi o caracterizare după structură şi conţinut a colecţiilor protestante de exemple din sec. XVI — XVII (*Die protestantischen Exempelsammlungen des 16. und 17. Jahrhunderts*) ne oferă E. H. Rehermann (580—646). Cercetînd operele unor autori ca J. Aurifaber, J. Mannlius, Z. Rivander, C. Titius, J. D. Ernst ş.a., Rehermann arată că primele îndemnuri pentru alcătuirea colecţiilor de pilde le constituie moda de a redacta vieţile bărbaţilor iluştri şi aceea de a culege „locurile comune". Izvoarele acestora se află în vechiul testament, în istoria antică, în operele istorice şi în cronicile umaniştilor. Din colecţii de materiale puse în slujba bisericii, colecţiile de pilde ajung să cuprindă, pe la sfîrşitul sec. al XVI-lea, aproape numai întîmplări şi istorioare cu funcţie distractivă, ele constituind un pas important spre lucrările enciclopedice din sec. al XVIII-lea.

Un studiu temeinic asupra colecţiei de pilde a lui Andreas Hondorff (*Andreas Hondorffs Promptuarium Exemplorum*) realizează H. Schade (647—704) Această colecţie a fost editată şi tradusă de numeroase ori după 1568; ea a fost utilizată de J. Bolte la comentarea basmelor, iar B. Deneke şi R. Schenda o consideră ca o nepreţuită comoară. Ca şi la alţi autori, pilda exercită la Hondorff o funcţie didactică; ea e menită să desăvîrşească personalitatea umană. Interesează înainte de toate pildele care îşi au originea în legende, basme şi snoave (chiar dacă la Hondorff au alte funcţii decît în povestitul popular curent), precum şi informaţiile despre pricolici şi cele despre personalităţi istorice germane.

Ultima contribuţie din volum studiază tradiţiile de povestit în izvoare omiletice (*Erzählttraditionen in homiletischen Quellen*) şi e semnată de Herbert Wolf (705—756). Acesta prezintă fabulele din opera lui Mathesius, Herberger, Cober, fără a neglija întîmplările despre diavol, legendele istorice şi cele despre sfinţi, anecdotele, miracolele, proverbele.

https://biblioteca-digitala.ro

Volumul mai cuprinde bibliografia operelor cercetate (758—790), literatura secundară (791 — 822), prescurtări şi indice de nume şi de motive (826—903), ceea ce face din acest manual o lucrare uşor de minuit.

Manualul editat de W. Brückner constituie fără îndoială un eveniment editorial în domeniul cercetării literaturii populare şi poporane. Autorii au depus o muncă susţinută pentru cercetarea uneia dintre perioadele cele mai puţin cunoscute ale culturii germane. Ei au adunat, sistematizat, interpretat şi pus la dispoziţia cercetătorului de pretutindeni un material la care mulţi n-ar fi avut acces. Prin lucrările lor, autorii dezvăluie că unele teme şi motive literare sînt atestate cu 1 — 2 secole mai devreme decît se ştia pînă acum. Monografiile viitoare consacrate unor asemenea teme vor porni de la indicaţiile pe care le dă acest manual.

Autorii privesc materialele pe care le cercetează de pe o poziţie critică, avansată; ei urmăresc funcţionalitatea acestora, înfăţişează gustul literar al epocii, fac consideraţii despre publicul cărora se adresau publicaţiile din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea. Pentru cei ce studiază epoca Reformei, manualul rămîne o sursă de mare importanţă, a cărei utilizare nu poate fi evitată.

Ion Taloş

NICOLAE CONSTANTINESCU, *Rima în poezia populară românească*, Editura Minerva, 1973, 213 p.

Preocupări de poetică generală, al căror obiect de studiu să-l constituie creaţia populară, sînt puţine sau puţin semnificative. Lucrări specializate, interesate în aprofundarea „monografică" a unui singur aspect, cum este cercetarea întreprinsă de N. Constantinescu asupra rimei în poezia populară românească, capătă, din această cauză, calitatea de inedit. Lucrarea, care conţine materialul prezentat de autor în teza de doctorat, susţinută la Universitatea din Bucureşti, în 1971, este alcătuită din trei secţiuni: privire istorică, şi parţial critică, asupra „rimei în prozodiile româneşti" — contribuţiile bătrînilor cărturari Miron Costin, Dosoftei, I. Văcărescu etc., ajungînd pînă la lucrările unui Th. D. Speranţa, M. Dragomirescu sau, mai recent, N. Şerban şi I. Lazăr; delimitarea sferei de interes a cercetării şi stabilirea accepţiunii dată diferitelor noţiuni cu care se operează, în „Coordonate teoretice" fiind citaţi şi comentaţi autori cunoscuţi ca M. Grammont, H. Morier, V. Jirmunski, J. M. Lotman, R. Jakobson. Minuind cu îndeminare materialul teoretic, autorul îl selectează şi interpretează cu autoritate, într-o manieră personală. Ultima secţiune, cea mai cuprinzătoare, se ocupă cu studiul rimei în poezia populară românească.

Calitatea rimei de a dirija, în versuri, ideea este întru totul demonstrată. Versul exprimă asociaţii bine alcătuite, care, spre deosebire de proză, sînt ritmate, constituite din segmente sonore sau sisteme de segmente sonore, în situaţia de comparabilitate. Intonaţia, accentul, analogiile fonice dau calitatea de recitativ textului, calitate păstrată şi în „plan mental", atunci cînd textul poetic nu este „spus", ci numai „gîndit" (B. Tomaşevski, *Teoria literaturii. Poetica*, Bucureşti, Editura Univers, 1973, p. 136).

Pornind de la premisa că orice element de versificaţie, deci şi rima, nu poate fi studiat decît raportat la structura specifică a limbii, N. Constantinescu stabileşte următoarele funcţii ale rimei: funcţia metrică (rima şi măsura versului, tipuri de rime după accent), cea organizatoare (strofa, dispunerea versurilor), funcţia „estetică", de element de orchestraţie, precum şi semantica rimei (rima ca semn, concordanţa fonică şi relaţia de sens). Rima este „omofonia finală a versurilor, cu funcţie metrico-organizatoare, estetică şi semantică, urmare a unui proces de canonizare a repetiţiilor sonore elementare în poziţie finală a rîndului ritmic".

Pentru limba română autorul apreciază drept cele mai frecvente rimele oxitone şi paroxitone.

Perioadele monorimice sînt calificate ca „cel mai arhaic mod de unire a versurilor prin mijlocirea rimelor" (naşterea versurilor cu rimă încrucişată, adusă în discuţie în subdiviziunea despre „funcţia organizatorică a rimei", şi pătrunderea acestora în literatura cultă sînt privite ca urmare a contactelor culturale, împrumuturilor, modelelor şi „modelor" poetice. Am sugera să nu se neglijeze posibila evoluţie independentă, apariţia elementului necesar într-un moment dat).

https://biblioteca-digitala.ro

Aprecierea rimei se face prin raportare la gustul literar al epocii, la stadiul de evoluție a limbii. Rima este element al structurii poetice, „un semn al codului poetic [. . .] marcă cu funcții multiple" (p. 45). „Are rol de mediator între sonoritate și sens, aflate, la rîndul lor, în raport de interdependență" (p. 46). „Cuvintele rimă pot purta semnificația versului, pot fi neutre sau numai ornamentale" (p. 49).

Privind problema originii rimei „din interiorul fenomenului", autorul leagă apariția acesteia de existența paralelismului în poezie; o consideră drept o formă superioară asonanței, ulterioară acesteia, contrar cercetătorilor care văd în asonanță o formă degradată a rimei exacte (p.56). Originea rimei în poezia românească este discutată în raport de poezia latină din veacul de mijloc, vorbitorii limbii române fiind dintre cei care au preluat și continuat formele poetice ale latinei vulgare (p. 60).

Pentru cercetarea problematicii rimei în poezia populară românească, autorul a selectat un „corpus informațional" (texte poetice populare), gîndit cît mai cuprinzător și ilustrativ, care să acopere întreaga arie geografică a României, să conțină texte din toate genurile și speciile folclorice versificate, să răspundă unui principiu „social-cultural" (reprezentînd medii folclorice și sociale diferite) și, mai ales, să respecte cerința imperioasă a „autenticității" textului folcloric, ca și pe cea estetică (utilizarea termenilor de „literatură populară" / „literatură cultă" creează unele confuzii. Am sugera, pînă la o eventuală discutare și precizare a terminologiei în literatura de specialitate, înlocuirea celui de-al doilea cu formula „literatură de autor").

Succint se trec în revistă calitățile creației folclorice, notîndu-se trăsăturile deosebitoare ale literaturii acceptate ca folclor, de literatura „de autor" („cultă"). Se discută dihotomiile scris/oral, anonim/paternitate cunoscută, tradiție/inovație, valoarea variantelor în folclor, calitatea individuală a acestora față de semnificația variantelor în procesul de creație al autorilor consacrați. Tot acum se menționează existența unor „modele virtuale" consacrate prin transmiterea orală a creației artistice populare.

Ne permitem să observăm că „modelarea" în folclor nu este o consecință a oralității, realizată numai în planul structurii compoziționale, al mijloacelor de expresie și versificație. Modelul nu aparține numai acestui plan, pe care l-am numi formal, ci este o structură psihică, ale cărei coordonate depășesc cu mult limita aspectului exterior. Am spune că modelul facilitează circulația orală, el ajută transmiterea, asimilarea și conservarea bunurilor folclorice și tot el selectează, în raportul tradiție/inovație, elementele necesare și apte de încorporare în specific.

Trecînd la analiza rimei în poezia populară, N. Constantinescu studiază relațiile acesteia cu accentul, consecințele pe care le are asupra rimei raportul vers-rînd melodic, raportul vers-sintagmă, paralelismul (identitatea vers-sintagmă, în prezența paralelismului, ușurează consonanța). Atenție acordă autorul secvențelor monorimice care „corespund adesea secvențelor de conținut [...] în care poate fi divizat poemul" (p. 92). Aceste secvențe indică locul și timpul acțiunii, prezintă actanții sau, în cîntecul liric, contribuie la delimitarea „motivemelor" (în demonstrație se operează pe texte de cîntec bătrînesc, colindă, descîntec).

Se fac observații asupra calității „estetice" a rimei, precum și o statistică a tipurilor de rime din poezia populară românească, în intenția obținerii unor date utile în „cronologizarea faptelor de folclor" (p. 136).

Observația referitoare la rolul estetic și semantic al „rimei-minus" în poezia populară poate fi extinsă și asupra rimelor inexacte, ca și asupra „rimei zero", a căror existență preponderentă autorul o explică prin „primatul acordat de estetica folclorică sensului [. . .] cu rabatul de exigență în ceea ce privește concordanța fonică" (p. 40). Nu trebuie uitat că „normativele" poetice au fost elaborate pornindu-se în analiză de la poezia „de autor". Creația populară orală se bucură de autonomie și forță creatoare, cel puțin tot atît de puternice cît și cealaltă; a accepta ca normă exclusiv observațiile efectuate cu precădere pe textele literaturii „de autor", aducînd cel de-al doilea membru al opoziției ca subordonat este inadecvat.

În continuare este consacrat un număr de pagini notării „tipurilor de rime" conținute în poezia obiceiurilor de peste an, a obiceiurilor „vieții de familie", epică, lirică, proverbe, descîntece: rime lexicale, gramaticale, lexico-gramaticale, gramatical diferite.

În concluzie, autorul stabilește, pentru poezia populară românească, ca fiind cunoscută numai rima imperecheată și varianta acesteia, monorima. Rima inexactă, asonanța, consonanța sînt „un mod propriu de existență a poeziei populare". Rima stabilește între „poezia populară" și cea „cultă" un hotar în timp (p. 188).

Unitatea mijloacelor de expresie, versificație și, implicit, a rimei, aduce o demonstrație în favoarea caracterului unitar al folclorului românesc, prezent sub aparența diversitate categorială, tematică etc.

Rima în poezia populară românească se dovedește o cercetare analitică și aprofundată a fenomenului folcloric, contribuție remarcabilă la studierea specializată a creației poetice populare.

Sabina Ispas

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR publică *studii şi materiale etnografice şi folclorice*, cuprinzînd deci întreg domeniul culturii populare, cercetat prin perspectiva etnografiei, a folcloristicii literare, muzicale şi coregrafice. Revista pune în discuţie la rubrica *note şi recenzii* problemele actuale ale etnografiei şi folcloristicii şi informează asupra lucrărilor de specialitate ce apar în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date din text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacţie: Bucureşti, str. Nikos Beloiannis nr. 25.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ERATĂ

Pag. 171,	r. 13,	în loc de:	pe cei I	se va citi:	pe cei doi
Pag. 193,	r. 43,	în loc de:	*Povestește*	se va citi:	*Povețe*

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

GH. VRABIE, **Folclorul. Obiect-principii-metodă-categorii**, 1970, 556 p., 23 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, **Etnologie juridică**, 1970, 340 p., 16,50 lei.

OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), **Izvoare folclorice și creație originală**: Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, Gala Galaction, Ion Pillat, Lucian Blaga, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, 1970, 328 p., 21,50 lei.

AURELIAN I. POPESCU, **Cîntece bătrînești din Oltenia**, vol. II, 1970, 464 p., 22 lei.

OVIDIU PAPADIMA (sub redacția), **Temelii folclorice și orizont european în literatura română**, 1971, 479 p., 26 lei.

ANDREI BUCȘAN, **Specificul dansului popular românesc**, 1971, 454 p., 30 lei.

NICOLAE DUNĂRE (sub redacția), **Țara Bîrsei**, I, 1972, 476 p., 52 lei.

ROMULUS VULCĂNESCU, **Coloana cerului**, 1972, 271 p., 27 lei.

GHEORGHE VRABIE, **Structura poetică a basmului**, 1975, 252 p., 16 lei.

ADRIAN FOCHI, **Coordonate folclorice sud-est europene ale baladei populare românești**, 1975, 270 p., 28 lei.

Rev. etn. folc., t. 20, nr. 2, p. 101—210, București, 1975

43 407

I. P. Informația c. 401

Lei 20.

https://biblioteca-digitala.ro